

Gramatica der occitan aranés

Era existéncia der *Institut d'Estudis Aranés – Acadèmia aranesa dera lengua occitana*, e aguesta publicacion, son possibles gràcies ara ajuda de:

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Departament d'Ensenyament
Departament de Justícia
Fundació La Caixa
Baqueira-Beret S.A.
Conselh Generau d'Aran
Ajuntament de Naut Aran
Ajuntament d'Es Bòrdes
Associacion Es Paums
Donacions privades

Era seccion aranesa der *Institut d'Estudis Aranés – Acadèmia aranesa dera lengua occitana* ei formada per Jusèp Loís Sans, Angelina Cases, Ròsa Maria Salgueiro, Miquèu Segalàs, Jèp de Montoya, Elvira Riu, Lourdes España, Bernat Arrous e Tonho Castet. Formen era seccion estandard Joan Salas-Lostau, Patrici Pojada, Jacme Taupiac, Florian Vernet, Felip Carbona, Claudi Balaguer e Franc Bardou.

1èra edicion: juriòl de 2020

Collaboracion:

ISBN: 978-84-09-22141-7
DL L 569-2020

Imprès per Arts Gràfiques Bobalà

imprès en lhèida

PRESENTACION

Per lo tuar, queu país, tant que parla
sa lenga en flors de l'aubre vielh, non
n'es pas naissut lo chaçador.

Marcela Delpastre,
L'aubre Vielh. Saumes Pagans, 1999.

Es *Normes ortografiques der aranés*, aprovades peth President dera Generalitat, eth mes de gèr de 1983 sigueren eth resultat deth trabalh d'ua comission que s'aurie benben podut convertir ena Acadèmia dera lengua pròpria d'Aran entà orientar era aplicacion e normau desenvolopament des Normes. Non siguec atau. Enes prumères gestions deth *Centre de Normalizacion Lingüistica dera Val d'Aran*, en 1987, ja se demanaue era creacion d'ua Acadèmia entar aranés.

En 1999 eth *Conselh Generau d'Aran* aprovec ua modificacion des Normes entà adaptar-les ara realitat. Aquera correccion siguec hèta per ua comission qu'ère er embrion de lo que damb eth temps a estat era *Acadèmia aranesa dera lengua occitana*.

Er *Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana* siguec creat pera *Generalitat de Catalonha*, d'acòrd damb eth *Conselh Generau d'Aran*, per miei de decret, en gèr de 2014, en aplicacion dera *Lei 35/2010, d'1 d'octobre, der occitan, aranés en Aran*, que desvolope era oficialitat der occitan en Catalonha, declarada per Estatut d'Autonomia.

Era constitucion formau dera Acadèmia se hec eth 3 de juriòl de 2014 e era presentacion publica eth 10 de juriòl de 2015. Entre es sues competéncies i a era d'èster autoritat lingüistica der aranés.

Ara presentam aguest trabalh, dera Acadèmia, sus era varianta aranesa dera lengua occitana, que ven a completar totes es produccions dera Acadèmia pendent es darrers ans: diccionari, vocabularis, conjugason verbau, gramatica der estandard... Aguesta *Gramatica* recuelh es peculiaritats dera varianta e manten era coeréncia damb era lengua.

Ua normativa sus era lengua ei ua ordenacion de precèptes qu'an de servir entà estructurar era forma der emplec sociau dera madeisha. Ei ua norma sociau e cau qu'era societat age era possibilitat de participà'i e d'intervié'i. D'ara enlà tieram en compde totes es aportacions. Actualizaram quan calgue... continuament.

Era Seccion aranesa der *Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana* ei era responsabla d'aguesta aprobacion e ac a hèt damb es critèris basics de fidelitat ara lengua parlada, de coeréncia damb er emplec actuau (escòles, administracion, mieis de comunicacion...), de continuïtat damb es *Normes ortografiques* der an 1999, de rigor damb era lingüistica e de compromís damb er estandard dera lengua occitana. Era Seccion aranesa ei compausada per Angelina Cases, Ròsa Salgueiro, Maria Elvira Riu, Lourdes España, Miquèu Segalàs, Jèp de Montoya, Bernat Arrous, Tonho Castèt e jo madeish. Eth document a estat aprovat per unanimitat. En toti es sòns components i podem destacar era professionalitat e era assumpcion dera responsabilitat deth travalh desenvolopat e naturaument ua grana dòsi d'entosiasme que les ven contagiada pera actitud vitau des aranesi envèrs era sua lengua.

Aguesta *Gramatica* s'a hèt pensant en ensenhamant dera lengua, e mès concretament ena escola, en tot tier en compde qu'era escola pendent es darrers ans a desenvolopat eth major conjunt de documentacion e era major transmission dera lengua. Era Seccion aranesa ei formada per 9 personnes des quaus 7 auem ua ligason ar ensenhamant. Volem facilitar eth camin as emplegaires dera lengua, as mestres, a toti es que l'ensenhen...

Es decisions s'an pres en tot contrastar era situacion actuau der aranés, e s'a procurat de tendir cap a solucions que faciliten er emplec dera lengua, que donguen un accés coherent e simplificat.

Auem hujut de propòstes dobles, que luenh d'integrar compliquen er emplec, però açò non a estat tostemp possible, ne recomanable. Auem optat pes solucions mès estenudes, es mès normalizades, es mès emplegades, es mès coerentes... Auem agut en compde er estat actuau dera lengua, mès tanben era sua istòria. Auem escuelhut "segontes" en lòc de "segons" pr'amor qu'ei era forma mès emplegada, auem introduït "òbe", "tot a fèt", "però"... pr'amor que son formes genuïnes, que formen part dera esséncia dera lengua e que son força viues; auem agut d'escuéller entre "deuant", "devant", "davant", "dauant"... e ac auem hèt per "deuant" pr'amor qu'ei era mès estenuda... Aguesta ei ua mòstra deth procès seguit.

Mès totun, en totes es lengües i a incertituds o formes dobles as nivèus gramaticaus. Ei normau que les ajam en aranés. Vien produïdes pera riquesa dera lengua, pera sua diversitat e pera mancança pendent molti ans,

d'ua autoritat qu'auesse primat ua forma unica. Era falta d'Acadèmia, pendent tanti ans, a produït qu'es formes dobles s'agen incrementat. Tanben a propiciat era proliferacion de formes pòc documentades o pòc coerentes. Ara cau ordenar-les. Mos tòque acotar-les, e entad açò mos cau caminar ena sua reduccion, ena determinacion d'un aranés referenciau. Auem escuelhut ues formes, mès aqueri que n'empleguen d'autas, en parlar deth sòn pòble, haràn ben en seguir-les utilizant ja que que representen ua riquesa. Non volem limitar era forma de parlar, non volem reprimir es formes mès locaus. Sonque ordenam er escrit. Es qu'empleguen formes locaus les an de seguir usant. Es que diden [cantava] ac an de seguir hènt encara qu'escriuen "cantaua"; es que diden [gueu] ac an de mantier tot e qu'escriueràn "ueu"; es que pronòcien [buet] o [guet] poden escriuer "uet"; es que diden [eth mè frair] ac diden ben, mès escriueràn "eth mèn frair".

Cau interpretar aguesta *Gramatica* coma eth document que mèrque eth camin, qu'oriente en emplec dera lengua. Aguesta Gramatica non preten èster exaustiva e açò signifique qu'en sòn trabalh deth dia a dia es creadors dera lengua, es escritors e toti es que l'empleguen trobaràn gessudes e solucions damb fondaments diuèrsi que testimonien era viuesa dera lengua. Non la volem embarrar. I an mès gessudes qu'es que proposam aciu, i an encastres diuèrsi d'emplec dera lengua que suggerissen formes diferentes. Damb era rigor pròpria dera lingüistica, damb era atencion metuda en emplec actuau der aranés, damb era consideracion sincronica e diacronica dera lengua occitana, presentam aguesta propòsta normativa que definís era varianta aranesa dera lengua occitana e demanam qu'aqueri qu'empleguen era lengua s'adapten, au mens, ara linha aciu contenguda. E s'an capacitat entà anar mès luenh... que i vagen! E se non i van, en emplegar era lengua damb es critèris d'aguesta *Gramatica* s'incardinaran ena correcccion der aranés.

E laguens dera varianta i a mès variacion e s'eth sòn emplec ei viu, benvengudes siguen es formes pròpies de Tredòs, de Canejan, de Bagergue, de Bausen... Aguesta normativa qu'auetz enes mans, non les desautorize, sonque presentam es construccions mès generalizades, es mès divulgades, es mès coerentes damb era istòria, es que pòden identificar mès facilament tot eth territori aranés.

Aguesta *Gramatica* qu'a d'orientar eth devier dera nòsta lengua non aurie estat possibla sense es iniciatives que mos precediren e que merquèren ua part deth camin dera definicion dera nòsta lengua. Mos referim as trabalhs normativizadors de Mossen Condò, de Jusèp Sandaran, de Bernat Sarrieu, de Casimiro Ademà, de Joan Coromines, de Pèire Bèc,

de Otto Winkelmann, de Gerard Rohlfs, d'Aitor Carrera, de Barés-Vergès-Lamuela-Suïls, de Frederic Vergès, de Pojada-Balaguer, dera escòla aranesa, der airau de Politica Lingüistica deth Conselh Generau d'Aran, dera antica seccion de lingüistica der IEA, des molti mestres que l'an emplegada ena escòla en tot convertir-la en lengua curriculara e veiculara, des escritors... e de tanti d'auti, qu'an estudiad er aranés e que desbrembam sense voluntat, ne intencion. E naturaument auem agut en compde es grani trabalhs de definición dera lengua occitana de Raynouard, de Mistral, de Perbosc, de Estieu, de Salvat, d'Alibèrt, de Cantalausa... Eth nòste travalh ei de continuïtat damb eth sòn. Sense toti eri, non i auríem arribat! Es diferéncias que i an damb es autors anteriors, non an era pretension de corregir-les. Non se hè aguesta *Gramatica* entà corregir ad arrés, senon entà hè convergir a toti, entà amassar es esfòrci de toti... Ei mès, aguesta *Gramatica* ei en camin, e poderà completar-se e ampliar-se damb era consulta de toti eri. Era *Gramatica* ei ua òbra collectiva d'aportacions diuèrses, de consultes enormes, de constatacions multiples. Era consulta de toti es autors senhalats, e de fòrça mès, s'i ve reflectida ena òbra.

Aguest travalh gramaticau ei en un procès de coeréncia damb es mès importants moviments normatius actuaus dera lengua occitana, damb eth *Congrès Permanent dera Lenga Occitana*, era *Acadèmia occitana-Consistòri del Gai Saber*, er *Institut d'Estudis Occitans*, eth *Grop de Lingüistica Occitana* dera *Generalitat de Catalonha*, eth *Conselh dera Lengua Occitana* e naturaument damb es *Normes Ortografiques der aranés* que se non sigueren un moviment en eres madeishes, sigueren en principi d'un moviment qu'encara dure.

Era articulacion d'aguesta *Gramatica* a agut diuèrsi passi e actors. Prumèrament siguec un encargue hèt a Marçal Girbau eth que produïc es prumèrs apunts. Ara seguida eth travalh de correccions, de complementacion, d'analisi e de decision dera Seccion aranesa der *Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana*, produïc era *Gramatica basica* publicada en 2015. Auem dedicat quate ans ara sua ampliacions, i auem hèt observacions, damb es collaboracions que mos an arribat. Eduard Parés introduís era part dedicada as nòms scientifics, magnituds e unitats. Miquèu Segalàs, Membre dera Acadèmia, a elaborat era part des pronòms atòns, que dempús auem valorat amassa. Angelina Cases a aportat eth contengut correspondent as locucions adverbialas, qu'auem completat entre toti es membres. Joan Coromines mos apòrte era part dedicada ara formacion des paraules, extrèta de *El Parlar de la Vall d'Aran*, completada damb aportacions de Loís Alibèrt ena *Gramatica Occitana* de 1937. Dempús i auec ua adaptacion per part der *Institut*

d'Estudis Aranesi. A continuacion es interessantes e trabalhades correccions de Eduard Pares, Marcelo Yuji Himoro, Arrate López de Aberasturi, Lourdes España, Ròsa Maria Salgueiro, Miquèu Segalàs, Angelina Cases, Bernat Arrous e Jusèp Loís Sans, an dat ath document era forma que li calie abans des darrères discussions e era aprobacion definitiva ena Seccion aranesa dera Acadèmia deth dia 4 de juriòl de 2020.

Era pandèmia dera Covid-19 venguec a trastocar es terminis de correcccion e publicacion, mos obliguèc a travalhar per mieis telematics e mos retardèc eth travalh cinc mesi. Arturèrem es amassades presenciaus e entrèrem en mon dera videoconferéncia e deth travalh digitau damb fòrça mès pregondor dera qu'auiem entò aqueth moment. Era pèsta mos aportèc d'autes costums e un cambi d'actituds. En aguest procès, pendent era luta contra era plaga, an participat activament Angelina Cases, Ròsa Maria Salgueiro, Lourdes España, Jèp de Montoya, Miquèu Segalàs, Bernat Arrous, Maria Elvira Riu e Jusèp Loís Sans. Bères amassades semipresenciaus o semitelematicus, damb uns participant des dera sedençia dera Acadèmia e d'auti des dera sua casa completèren eth conjunt de decisions.

Eth compromís va mès enlà. Aguest ei un document en constanta actualizacion: era *Gramatica* serà completada un viatge ar an, en format d'internet, e es revisions s'includiràn en papèr en ua naua publicacion, damb es aportacions que harà era Comission deth Diccionari e Gramatica, creada ena estructura dera *Acadèmia aranesa dera lengua occitana*.

D'entre es participacions en aguest travalh, en destacam era de Joan Coromines. Calie hè'c. Eth sòn *El parlar de la Vall d'Aran* ei eth travalh mès complèt e seriós que s'a hèt sus er aranés. Convertir a Joan Coromines en normativizador, en encastre dera Acadèmia, ei quauquarren que place es causes en sòn lòc. Joan Coromines auie ua emocion especiau per aranés. Se la hec sòn. Eth madeish en *El Parlar de la Vall d'Aran* matise: «Certament jo sabia ben poc d'això (Que probablement Dupleich auie estat mestre deth sòn pair-sénher en Martres de Ribèra) quan em vaig posar el 1924 a estudiar l'aranès, per acabar fent-ne el tema de la tesi doctoral. ¿Hi ajudaria un instant atàvic? Fora bastant pueril admetre-ho. Però ja no ho fóra reconèixer que l'estudi de l'aranès ajudà molt a encarrilar la meva formació de lingüista». Coromines, damb *El Parlar de la Vall d'Aran*, a estat fondamentau entà recuperar era figura de Jusèp Condò, coma lingüista e entàs citacions d'aguesta òbra. Coromines parle de Condò coma d'un sabent e la «venèr».

Er aranés non a estat tostemp igual; era sua forma talament coma la coneishem ara ei eth producte de molti ans d'elaboracion, de molti

prestiments des paredèrs dera lengua des aranesi. Bernat Arrous, membre dera Acadèmia, ac explique atau: Er aranés deth siècle XII «s'aparta (...) de manèra significativa dera fisionomia dera lengua actuala: (...) [en siècle XII] eth articol determinat en usatge ei sistematicament *lo, la, al, del, pel* (*los omes; las dezmas; del pont; als seiors; pels sos*) que non pas eth articol dit «*pirenenc*» *eth, era, ath, deth, peth*; (...) *era preposicion ab*, deth latin APUD, ei emplegada tau quau (*ab los seiors*), sense que non la s'arreforteishe per miei de *de*, o de AMBO, coma enas variantas modèrnas (*dab, damb, dambe*); ...E 'th articol «*pirenenc*» (...) qu'apareish — de puntetas — ath s. XV^{au}... E là on non l'au demoràuam! En Baiona (*Bayoune*), a on ua senténcia prononciada peth Conselh de Vila, eth 22 de març 1482, e consignada laguens eths *Registres Gascons*, estipula, de faïçon pro sinistra d'aulhors, qu'ere dite *Pinane sie assotade* («qu'era dita Pinana e sia foetada»)¹. E aqueth article tan nòste, viatjarà enquira Val d'Aran e mo'n èm orgulhosí.

Era transformacion dera lengua a estat continua, e encara ara ei en un procès inacabat de cambis.

Aquesta transformacion se hè en coeréncia damb tot eth territori occitan; non auríem podut elaborar ua *Gramatica* coerenta, damb inclusion en procès istoric que li ei pròpi, ara nòsta lengua, sense ua guardada constanta ar occitan e ath catalan. Joan Coromines ac explique molt ben en ua carta a sa mare: «L'aranès no és un parlar solitari, sinó un dels innombrables dialectes gascons; un de tants, un xic més pur (i això és el que fa el seu interès) però en estreta relació amb els seus veïns. En les valls franceses que encerclen l'Aran es parlen fins a set varietats distintes i bastant separades, que haig de conèixer bé, perquè el meu treball només pot tenir interès general en quant contribueixi a determinar la fesomia del gascó; que quatre pastors d'un rebrec de Pirineu conequin tal mot o ignorin tal altre és una cosa en si indiferent²». Sonque damb ua vision permanenta ena rèsta d'Occitània podem determinar damb fonament es realitats formaus der aranés.

Joan Loís Courtial professor d'occitan e escritor en occitan, coma respòsta ar obsèqui deth *Diccionari der aranés* hège era següenta observacion: «Un brave mercé per la documentacion que m'as ofèrta. Es interessant tanben de cercar dins aqueste diccionari e trobar una brava majoritat de mots similars o pròches del Lengadocien. Cossí demòra

1 Bernat Arrous, *Es Aranés anc no an agud nulh seiior que Deus. A qué s'assemblaua era lengua que parlauan eths Araneses deth temps dera Crotzada?*.

2 En el *Parlar de la Vall d'Aran*, de Joan Coromines, i an 28 referéncias a Trobadors, mès de 100 referéncias a Condò, 3 referéncias a Alibèrt, mès de 100 referéncias ar occitan e mès de 100 referéncias ath gascon.

malaisit pr'aquò de far comprene al mond l'unitat de la lenga occitana, ni per sa diversitat naturala ?».

Georges Kremnitz, prèmi Robert Lafont 2019, ac comentèc ena conferéncia inaugura deth Congres der AIEO de 2015: «Dins lo cas de l'occitan seriá important de far comprene als que defendon una consciéncia fragmentanta que d'aqueste biais menlevan a la lenga tota possibilitat de contunhar una existéncia comunicativa». Non mos cansaram de predicar era interrelacion necessària der aranés ena família occitana, eth besonh de qu'atau sigue en benefici dera lengua tota, dera implicacion qu'auem d'auer ena elaboracion der occitan estandard, ena defensa de qu'era elaboracion dera *Gramatica der aranés* non trinque era necessària estructuracion der estandard dera lengua. En 2019 auem publicat des dera Acadèmia era gramatica der occitan estandard. Ara en publicar aguesta *Gramatica der aranés* auem era referéncia der estandard; non la substituïm, la complementam, aplicam ar aranés es referéncias dera lengua generau. Jacme Taupiac, membre numerari des *Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana* ac explique: «N'i a qu'an coma sola tòca de respectar la varietat dialectala e, ambe aquò, an idèa qu'an fach lo torn del problema e que tot travalh de codificacion d'un occitan estandard es quicòm de bufèc. Son d'esperits, de còps brillants, qu'an pas consciéncia de lor “incompletud”. Es aquò l'essencial : reconéisser qu'es necessari que dispausem d'un occitan estandard».

Bernat Sarrieu, pòc reconeishut pera istòria, escriuie en 1905 que «lo que hè era fòrça d'ua lengua ei era sua extension e era sua unitat (...) e entà qu'ua lengua sigue fòrta cau qu'es sues divergéncies no vagen enquia eth punt d'alterar era unitat fundamentau».

Er aranés se fondamente enes principis lingüistics de Loís Alibèrt, eth gran impulsor dera normativa dera lengua occitana, «eth nòste Pompeu Fabra», que se batec tota era vida ena defensa der espaci occitanocatalan. Er aranés ei ua varianta d'aguest espaci occitanorromanic qu'existís entre er espaci gallorromanic e er espaci iberorromanic. N'èm eth testimònì.

Non podem prescindir d'ua concepcion totau der occitan entà determinar es critèris der aranés. Era relacion der aranés damb er occitan, era sua dependéncia a estat tractada en aguesta *Gramatica* en diuères occasions, però sobretot enes nòtes, lo qu'a incrementat es madeishes en un número considerable (un centenat). Occitània ei lutz en camin³, però mos i

3 «D'un point de vue typologique, la langue est un *mundartbund*, une “fédération de parlars,” récemment apparu dans le champ des sciences du langage (Léonard & Gaillard-Corvaglia, [69/70] à paraître), désigne la langue envisagée comme un réseau dialectal, c'est-à- dire comme un groupe de parlars philogénétiquement proches, présentant des affinités structurales fortes, et facilement intercompréhensibles ou “inter-apprenables” Les différentes variétés ou “dialectes” constituant un

cau èster prudents. Non n'i a pro damb anar a guardar es referéncias occitanes. Lamentablament es molti ans d'influéncia deth francés sus er occitan a originat qu'es documents occitans der aute costat dera nòsta frontèra patisquen de grèus apropanments ath francés que son mortaus entara nòsta lengua. Es grani gramatics der occitan Perbosc, Sarrieu, Alibèrt j'ac avertien hè cent ans, ja mos aconselhauen un apropanment ath catalan enes moments de dotbe, ja mos metien en antecedents respècte deth francés... però era tendéncia a apropar-se ath francés non s'a arturat.

Veigam un exemple lexicau d'aguesta refusabla situacion: era accion de protèsta e d'arturament laborau qu'es trabalhadors empleguen coma forma de reivindicacion, en toti es diccionaris occitans se coneish damb eth nòm de «grèva». Ei evident qu'ena Val d'Aran aguesta accion ère desconeishuda ena vida diària de hè cent ans e qu'entar aranés se tracte d'un neologisme. Ara ben, era paraula «grèva» ven dera «grève» francesa e deth latin «grava» qu'ei eth nòm que se da en aranés as pèires mès grosses qu'eth sable, «graua» que se trape ath cant des rius e dera mar. En siècle XIX es obrèrs de París que cercauen travalh se trapauen ena plaça dera «Grève», nòm que li venguie dat pera «graua» deth Sèna. Es empresaris les anauen a cercar en aquera plaça. En aqueri moments èster en «grèva» significaue cercar travalh. Aqueth sentit a anat transformant-se en ua expression que signifique «protestar en tot arturar collectivament de travalhar».

Un aute mot relacionat damb lo madeish a estat «èster en caumatge», que tanben la podem trobar en bêth vocabulari occitan der aute costat dera frontèra politica. Ei evident qu'aguesta ei un malheu de «être au chômage» francés. «Caumatge» ven deth latin e deth grec *kauma* e servis entà indicar ua grana calor, massa fòrta entà poder travalhar subertot ena agricultura e enes camps. En aqueres caloroses ores es pagesi «caumauen». D'aquiu en gesserà era extension a èster sense travalhar en quinsevolh ofici. Tot e qu'era nuança d'èster en *cauma* a un sentit de forçament, mès que non pas de protèsta, en ocasions l'auem vista emplegada, de manera incorrècta, damb eth sens d'enfrontament as condicions de travalh. Cap d'aguestes dues paraules, *cauma* e *grèva*, mos apòrte eth sens propiament aranés e en tot cas mos apròpe ar afrancesament dera nòsta lengua, qu'a un efècte negatiu entara sua superviuença.

Per contra en Catalonha an desnishat era paraula «vaga», entà mostrar aqueth estat d'inactivitat, d'inaccion voluda, e li an aportat un cèrt sentit d'activisme, d'accion, de manifestacion... En aranés emplegar era paraula

mundartbund évoluent de façon interdépendante, alors que des langues différentes évoluent généralement, de façon indépendante, même si des langues restées longtemps en contact finissent par développer des affinités et constituer ainsi des *sprachbunds*, des “fédérations de langues”. Jean Sible; *Les langues autochtones de France métropolitaine. Pratiques et savoirs*.

«vaga» en lòc des afrancesades «grèva» o «cauma»⁴ mos aluenharà dera glotofagia deth nòrd e mos aproparà ath nòste encastre culturau occitanocatalan. A mès entà nosati quedarà reforçat en aquera frasa socializada ena Val d'Aran, «non te vague...», que tant soent emplegam entà referir-mos ara disponibilitat de temps. D'aqueth «non te vague...» a tot eth sentit emplegar era paraula «vaga» entà ua accion d'arturament volontari⁵. Auem volut illustrar eth perilh dera francesizacion, animada en Aran pera voluntat de mostrar un distanciamet deth catalan. Aguesta contrarietat ei estimulada, tanben, pera existéncia de fòrça occitanistes der aute costat dera frontèra que son anticatalans, lingüistics e ideologics, causa que non facilite era bona relacion entre er occitan e eth catalan.

Non ei eth francés eth solet problema d'influéncia e de glotofagia lingüistica. Eth castelhan mos afècte tacitament d'ua manèra potenta: auem perdit er emplec de «sénter» qu'auem substituït per «escotar», auem socializat «era pròplèu setmana» en detriment de «era setmana que ven», auem generalizat eth «bueno» e eth «vale», auem cambiat eth «rolhar» per «oxidar», mos passen es causes damb «freqüencia», quan abans mos passauen «soent», mos arribe «eth Nadau» o mos queiguem «en eth lhet», e hè uns ans simplament arribaue «Nadau» o mos queiguém «en lhet»... Eth castelhan afècte significativament ara nòsta lengua.

Ua òbra collegiada coma aguesta a besonh de dedicar era mager part deth sòn temps d'elaboracion ara determinacion per part des sòns membres, ara presa d'acòrds, que pòden resultar controvertits, mès que son eth resultat d'ua longa reflexion e qu'acaben en propòstes que hen auançar. En referim quauques ues:

a) Era concordança de «auer» mès eth pronòm «i» damb eth subjècte. Eth catalan e er occitan an normativizat pendent força ans qu'era concordança non ère corrècta, que cau dider *i a tres gojates* e non pas *i an tres gojates*. Ei evident qu'ena lengua nòsta s'empleguen es dues formes e que volesse entossudir ena proibicion dera concordança respon mès a un purisme excessiu que non pas ara realitat. Aguest excès de norma poderie vier provocat per ua imitacion deth castelhan *hay tres chicas*⁶ e deth francés *il y a trois filles*. Per un condicionament des dues lengües mès potentes auem abandonat ua caracteristica pròpia dera nòsta lengua qu'ei era

4 En aranés emplegam, correctament, *cauma* e *caumatge* entà designar era privacion forçosa de trabalhar e era organizacion administrativa entà acuelher-les.

5 A propòsit dera forma d'estudiar aguestes paraules e es que senhalam a continuacion, auem aplicat metòdes pròpis, particularitzats, cada forma a eth sòn métode. Germà Colom: «He agafat paraules i les he estudiades a fons. Però no puc parlar d'un métode: simplement, cada paraula té la seva història i cal resseguir-la. Calen moltes monografies». (Vilaweb 24-3-2020)

6 Joan Sola, *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*, 1994.

realizacion dera concordança. Conscients d'aguesta estranhesa eth IEC ena sua *Gramàtica de la llengua catalana* a analizat que i an diuèrses formes dialectaus (ues damb concordança e d'autres sense) e les a validat es dues. Era *Acadèmia aranesa dera lengua occitana*, a seguit er exemple.

b) Per çò que hè der usatge deth determinant *er* deuant de vocau, auem ampliat eth sòn emplec deuant de *h*, au mens de manèra opcionau (entà evitar era contrarietat damb aqueri qu'an estat rigorosi, en non emplegar-lo, enquia ara). Era experiéncia mos a portat a constatar un excés de problema e de manca d'intuicion en emplec dera forma «eth hum» tà aqueri que prononcien [*er um*]. Ara poderam escriuer «*er hum*» e «*eth hum*» en tot depéner dera forma qu'empleguem ena lengua orau. Açò consolide er enriquiment.

c) Era conjoncion «donc-donques» non a mès valor qu'èster ua particula consecutiva (pòt substituir-se per *per tant*). Quan s'aplique damb valor causuau (pòt substituir-se per *per que*) ei un malheu deth castelhan. Enes trobadors «donc» auie, tanben, foncion d'advèrbi. «Cum es vels, donc estai bonament» (Poëma de Boèce) (Coma ei vielh, alavetz està ben) «Quan lo bosc reverdeya... adoncas ieu reverdey» (G Rudel). Aguesta foncion s'a perdit en aranés, tot e qu'ena rèsta d'Occitània encara s'emplegue, e poderíem emplegar-la en aranés damb era valor der advèrbi «alavetz». Ac auem remercat enes nòtes.

d) Era negacion «non... pas» en occitan a assumit era pèrta deth «non» e se realize sonque damb era particula «pas»: *avem pas d'argent*. Aguesta peculiaritat ei un malheu deth francés. Eth «pas» entrèc en francés en siècle XI e d'aquiu entar occitan. Er aranés en recebec era particula. Ara era particula «ne» deth «ne...pas» ei en un procès de desaparicion en francés e peth sòn efècte provòque tanben ua alteracion en occitan. Peth moment en aranés non viuem aguesta transformacion, e non l'auem incorporada.

e) Era recuperacion dera vielha preposicion «*entò*», que Condò emplegaue, qu'encara ei viua en gascon e qu'aurie podut èster ua bona solucion contra er excés der «*hasta*» castelhan, qu'er emplec de «enquia», non artenh a desplaçar. Auem insinuat, damb ua nòta era sua conveniéncia, però non auem possat era sua introduccion.

f) Era relacion de letres propies dera lengua a patit ua transformacion. Era «*k*», era «*y*» e era «*w*», non son genuïnament dera lengua occitana, però era influéncia des lengües romaniques vesies a acabat imposant paraules que les contien (Km Whisky, web...). Apareisheren en *Diccionari der aranés* e tot e qu'ena Gramatica les metem jos er epigraf de «signes diuèrsi», en realitat son tractades coma es autes letresa. En sòn conjunt hèn 26 letres, es 23 que merquèc Alibèrt, e aguestes 3 de mès.

g) Era controvèrsia existenta entre eth pronòm «çò» e eth sòn corresponent «lo» de suposada afectacion castelhana, e qu'en aranés a patit un forçament en ua argumentacion dera incorrecccion. Era forma «lo», auie existit en aranés. Eth neutre «lo madeish», «unfèrn» que se ditz «lunfèrn» e eth cas de «londeman». Es Tucs de Locampo ei ua mòstra d'aguesta forma en toponimia. S'emplegue era forma «lo» damb valor nèutra: «lo que», «en castig de lo qu'auie passat»(Condò). Ac è dit pr'amor de saber lo que tu pensaues». O ena edat mieja «posquiam regnar en lo que es a venir» (Priv. Conc per les R. d'Angleterre). Ena edat mieja er article aranés ère «lo». Coromines especificue qu'eth «lo», encara que non ei benben un article, s'i relacione. «Eth ladre ei *lo* prumèr que se tròbe dempús dera pela»⁷.

h) Era normativizacion dera preposicion «des de» que tantes contrarietats a presentat pendent es darrers ans e qu'ei absolutament socializada ena Val d'Aran, damb ua forma parella ath catalan. Encara que se sembla ath castelhan «desde», hug deth francés «depuis», qu'en occasions auem entenut. Proven dera latina forma «de ex de».

i) Era conjoncion «però», d'origen gascon, a on encara s'emplegue. «Però» a tradicion ena lengua des trobadors e a estat refusada enes darrers ans pera sua semblança ath castelhan. Creiguem que mos cau conservar aguesta peculiaritat medievau e non cau forçar era excessiva socializacion dera substituta «mès», tot e que cau conservar es dues formes.

E mès, e mès...

Es moltes aportacions recebudes constituïssen aguesta òbra coma un producte collectiu; es moltes ores dedicades pes membres dera Acadèmia la creen coma ua òbra collegiada e ara finalament vo'la oferim a toti damb aquera conviccion de qu'era lengua la hèm entre toti. Non hèm ua lengua racionalista e de laboratori, hèm ua lengua viua, d'emplec, empirista, e damb valor emociau, estimada...

Era nòsta lengua ei era anima dera nòsta comunitat, e conten es aspèctes basics deth nòste esperit e per açò era codificacion der aranés implique eth respècte totau de totes es fòrmes dera lengua.

Era lengua ei eth signe dera identitat, e pòrte er esperit deth nòste pòble. Entà ua causa tan sagrada, entà accedir ath sòn coneishement e ara sua definicion mos cau auer en compde tres aspèctes: un eth dera tecnica, eth dera sciéncia. Mos cau conéisher era regularitat e eth fonctionament dera lengua enes diuèrsi dialèctes der occitan e coma se construís era lengua occitana e era lengua catalana e es autes lengües romaniques. Entà poder

7 Exemples recueilhuts per Joan Coromines.

préner ua opcion mos cau conéisher era continuïtat dera lengua e era sua realizacion ath long dera istoria. Aguest aspècte dera determinacion ei fondamentau, però i an dus aspèctes mès que son tant importants coma aguest. Un d'eri en poderíem díder eth dera lingüistica emocionau, entenuda coma aquera que mos permet conéisher coma reaccionen es usatgèrs ath deuant d'ua norma determinada. Ei era madeisha que trasmet era dolor dera gent que ve transformada, sense rason era sua lengua, quan ve desparéisher era sua especiau forma d'expression, sense poder reaccionar. Ei era lingüistica dera emocion, era qu'estudie era forma d'expression des emocions, era que mos apòrt es sentiments dera gent que comencèc a parlar en aguesta lengua, que desvolopèc es sues sensibilitats damb paraules que non vò pèrder, damb construccions que non vò que se transformen, damb condes, damb frases hètes, damb expressions pròpies deth sòn pòble e que formen era sua personalitat... E encara i a ua tresau qüestion a tier en compde, aquera que va vinculada ara actitud, ara morau, ara generositat, ara accion militanta... Aquera que reflèxe un enamorament dera lengua. E non volem prescindir de cap d'aguesti tres aspèctes deth coneishement.

Per aguesta rason cau qu'aportetz es observacions que vos semble, mo'les auetz de facilitar, mès tanben les auetz de hèr publiques entà que siguen coneishudes, entà que posquen èster motiu de dialòg, entà que creen un debat, entà que genèren mès opinion, entà hèr víuer era lengua. Ce qu'ei important, dera decision en normativa de lengua, ei que sigue participada, que gesque deth pòble, des que l'empleguen. Era lengua non ei dera Acadèmia, non ei des universitats, non ei des professionaus dera lengua... Lo que hè er IEA-AALO ei liderar era participacion e dar-li coerència tecnica e sociau. Decidim tot!

Jusèp Loís Sans Sucasau

President

Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana

ENSENHADOR

GRAFIA E FONETICA (PAG. 19)

1. Alfabet e signes diuèrsi
2. Estudi, grafia des sons e puntuacion
 - 2.1. Vocaus
 - 2.2. Consonantes
 - 2.3. Accentuacion
 - 2.4. Trèma
 - 2.5. Junhent
 - 2.6. Apostròf
 - 2.7. Punt volat
 - 2.8. Punts suspensius
 - 2.9. Signe d'admiracion
 - 2.10. Signe d'interrogacion
 - 2.11. Diftongs
 - 2.12. Triftongs
 - 2.13. Separacion ortografica de sillabes

MORFOLOGIA (PAG. 33)

1. Determinants
 - 1.1. Article definit
 - 1.2. Article indefinit
 - 1.3. Partitius occitanus
 - 1.4. Article personau
 - 1.5. Demostratius
 - 1.6. Possessius
 - 1.7. Quantitatius
 - 1.8. Indefinitis
 - 1.9. Interrogatius
 - 1.10. Numeraus cardinaus
 - 1.11. Numeraus ordinaus
 - 1.12. Numeraus fraccionaris

- 1.13 Numeraus multiplicatus
- 1.14 Numeraus collectius
- 2. Substantius e adjectius
 - 2.1. Genre des substantius
 - 2.2. Genre des adjectius
 - 2.3. Nombre des substantius
 - 2.4. Nombre des adjectius
 - 2.5. Sufixes diminutius e aumentatius
 - 2.5.1. Sufixes diminutius
 - 2.5.2. Sufixes aumentatius
 - 2.6. Comparatiu superlatiu
 - 2.6.1. Comparatiu
 - 2.6.2. Superlatiu
- 3. Pronòms
 - 3.1. Pronòms personaus
 - 3.2. Pronòms atòns
 - 3.2.1. Consideracions generaus
 - 3.2.2. Posicion des pronòms atòns: variacion contextuau
 - 3.2.3. Aspèctes formaus
 - 3.2.3.1. Variacions morfologiques
 - 3.2.3.2. Combinasons de pronòms atòns
 - 3.2.4. Aspèctes foncionaus
 - 3.2.4.1. Es pronòms personaus atòns
 - 3.2.4.2. Es pronòms reflexius e es non reflexius
 - 3.2.4.3. Es pronòms atòns de tresau persona o pronòms complement
 - 3.2.4.4. Es pronòms adverbiaus
 - 3.2.4.5. Eth pronòm nèutre (*ac*)
 - 3.2.4.6. Pronominalizacion des complements
 - 3.2.4.7. Combinason de CD + CI
 - 3.2.4.8. Foncions des pronòms atòns
 - 3.3. Pronòms relatius
 - 3.3.1. Oracions relatives adjectives
 - 3.3.2. Substantives
 - 4. Vèrbs
 - 4.1. Prumèra conjugason
 - 4.2. Dusau conjugason
 - 4.3. Tresau conjugason
 - 4.4. Vèrbs auxiliars
 - 4.4.1. Auer
 - 4.4.2. Èster
 - 4.1.2.1. Emplec deth vèrb èster
 - 4.4.3. Vèrbs irregulars
 - 5. Preposicions
 - 5.1. Emplecs de *en*
 - 5.2. Emplecs de *entà/tà*
 - 5.3. Emplecs de *de*
 - 5.4. Emplec de *per*

- 5.5. Empec de *cap a*
- 5.6. Empec de *enquia*
- 5.7. Contraccions de preposicion e article
- 6. Advèrbis
 - 6.1. Advèrbis de manèra e quantitat
 - 6.2. Advèrbis de lòc
 - 6.3. Advèrbis de temps
 - 6.4. Advèrbis d'affirmacion, doble e negacion
 - 6.4.1. Empec de *non, non pas, non bric...*
 - 6.4.2. Empec de *òc*
 - 6.4.3. Empec de *òbe* [/'ɔβe/, /'ɔwβe/, /'ɔβa/]
 - 6.4.4. Empec de *tiò*
 - 6.4.5. Empec de *ja*
 - 6.4.6. Empec de *tan*
 - 6.4.7. Empec de *cap*
 - 6.4.8. Empec de *plan*
 - 6.4.9. Empec de *tanben, tanplan*
 - 6.5. Locucions adverbials
 - 6.5.1 Locucions adverbials de manèra e quantitat
 - 6.5.2 Locucions adverbials de lòc
 - 6.5.3 Locucions adverbials de temps
 - 6.5.4 Locucions adverbials d'affirmacion, doble e negacion
- 7. Conjoncions
 - 7.1. Conjoncions de coordinacion
 - 7.2. Conjoncions de subordinacion
 - 7.3. Empec de *que*
 - 7.4. Empec de *se*
 - 7.5. Empec de *com*
 - 7.6. Empec de *però*
 - 7.7. Empec de *sonque*
- 8. Interjeccions

FORMACION DE PARAULES (PAG. 135)

- 1. Derivacion
 - 1.1. Sufixes
 - 1.1.1. Sufixes nominaus
 - 1.1.2 Sufixes des adjectius
 - 1.1.3. Sufixes verbaus
 - 1.1.4. Presuffixes
 - 1.2. Prefixes

NÒMS SCIENTIFICS, MAGNITUDS E UNITATS (PAG. 163)

Grafia e fonetica

1. Alfabet e signes diuèrsi⁸

A	a	À, à	a
B	b		be
C	c	Ç, ç	ce (ce trincada)
D	d		de
E	e	È, è, É, é	e (è)
F	f		èfa
G	g		ge
H	h		acha
I	i	Í, í, ï, í	i
J	j		gi
K	k		ca
L	l		èla
M	m		èma
N	n		èna
O	o	Ò, ò, Ó, ó	o (ò)
P	p		pe
Q	q		cu
R	r		èrra
S	s		èssa
T	t		té
U	u	Ú, ú, Ü, ü	u [y]
V	v		ve baisha
W	w		dobra be
X	x		ixa, jcsa
Y	y		i grèga
Z	z		izèda

⁸ En principi, ne era *k*, ne era *w* non se sòlen emplegar en aranés. Mès, per influéncia des lengües vesies, se pòden trobar en bèth signe convencionau o en bàera paraula d'introducció recenta (*km, web...*). Non hè guaire encara, tanben s'utilizaue era *y grèga* en occitan (*payre, ley*). L'a substituït era *i*. Aguestes tres letres apareishen en *Diccionari der aranés* e tot e qu'aciu son jos er epigraf de «signes diuèrsi», en realitat seràn tractades coma ua letra mès. En sòn conjunt hèn 26 letres, es 23 que merquèc Alibèrt, e aguestes 3 de mès.

2. Estudi, grafia des sons e puntuacion.

2.1. Vocaus

	Anteriores				Centraus		Posteriores	
	non arredonides		arredonides		non arredonides		arredonides	
Barrades	i	/i/	í	u	/y/	ú	o	/u/
	vida	vedí	unitat	Salardú			union	dejós
Semibarrades	e	/e/	é					
	hemna	gésser						
Semidubèrtetes	è	/ɛ/					ò	/ɔ/
	hèsta						pòble	
Dubèrtetes				a	/a/	à		
				ara		harà		

2.2. Consonantes

	Labiaus				Dentaus			
	sordes		sonores		sordes		sonores	
Oclusives	/p/		/b/		/t/		/d/	
	p		b		t		d	
Fricatives	putz		ben		tròç		dent	
Africades	/f/				/s/		/z/	
	f				s		z	
Nasaus	café				segur	ss	ç	s
					uassi	caça	ceba	casa
Lateraus					-tz	-ts	-tz	/dz/
					prètz	dits	dotze	
			/m/				n	
			m				nas	
			man					
							/l/	
							libre	

Vibrantes					/r/ rr, r- carrèr, ràbia
Batudes					/t/ r cara
Glides		/w/ u + vocau vocau + u guaire cèu			

	Palataus		Velares		Glotaus
	sordes	sonores	sordes	sonores	sordes
Oclusives			/k/ c casa	/g/ qu quimic	
Fricatives	/ʃ/ (i)sh peish, shivau	/ʒ/ j jamès	g gimnàs		/h/ h hèsta
Africades	/tʃ/ ch chocolate, pòcha	/dʒ/ tj potja	tg hitge		
Nasaus		/ɲ/ nh companhia		(/ŋ/) (-n) cançon	
Lateraus		/ʎ/ lh oelha			
Glides		/j/ i + vocau istòria	vocau + i aigua		

2.3. Accentuacion

Er aranés, coma d'autes varietats conservadores dera lengua occitana, que s'an mantengut mès aluenhades dera influéncia deth francés (niçard, provençau cisalpenc...), a mantengut er us de cèrtes formes proparoxítones. Ara, d'acòrd damb era solucion majoritària en occitan, aqueres madeishes formes an soent tendéncia a tornar-se paroxítones (planes). Atau:

/'myzika/ tanben se ditz /my'ziko/ (= *musica*)
/gra'matika/ tanben se ditz /grama'tiko/ (= *gramatica*)
/pu'litika/ tanben se ditz /puli'tiko/ (= *politica*)

Dera madeisha manèra, es mots paroxítons, susceptibles de tornar-se proparoxítons en femenin, passen a èster oxítons.

Per aquerò non se met er accent grafic: *musica*, *gramatica*, *politica*, *logic*, *economic*, etc.

Escriuem accent grafic sus:

a) Totes es vocaus *e* e *o* dubèrtetes: *bèra*, *pè*, *òme*, *pòcha*.

b) Es paraules oxítones (agudes) acabades en vocau o vocau + *s*:

-à, -às : veirà, hornàs	-ó, -ós : Arró, amistós
-é, -és : aué, francés	-ò, -òs : mijò, Vilamòs ⁹
-í, -ís : daurí, decidís	-ú, -ús : Salardú, Dempús

c) Es paraules paroxítones acabades en consonanta diferenta de *s*, en diftong o diftong + *s*: *parlauem*, *còrrer*, *notícia* - *notícies*, *absència* - *abséncies*.

d) Es formes verbaus dera tresau persona deth plurau deth futur d'indicatiu: *parlaràn*, *voleràn*.

e) Es formes verbaus paroxítones qu'acaben en *-en* sonque s'accentuen quan *-en* ei precedida de vocau atòna: *anóncien*, *renóncien*.

Non s'accentuen quan *-en* ei precedida de vocau tonica o de consonanta: *metien*, *saben*, *artenhen*.

f) Era prumèra persona deth present d'indicatiu des verbs qu'acaben en *-iar* en infinitiu, enes cassi en qué siguen paroxítones: *pronóncii*, *sémii*, *càmbii*.

⁹ Que s'accentuen, tanben, per èster o dubèrta.

Remèrcia

Era dobla *i* finau correspon ath lexèma e ath morfèma de 1ª persona deth singular deth present d'indicatiu.

g) Es mots monosillabics següents:

- *tà*, forma abreujada d'*entà*.
- *é* per *ei* en *i é*: Era gojata non i é.
- *qué* interrogatiu o relatiu quan ei precedit de preposicion.

Qué vòs? /**Qué** as? (Interrogatiu)

Er ahèr de **qué** parli. (Relatiu precedit de preposicion)

Remèrcia:

S'es règles hèn a coïncidir eth trèma e er accent sus era madeisha vocau, sonque s'escriu er accent: *páis*.

2.4. Trèma

Eth trèma s'emplegue en dues ocasions:

- a) Quan *i* o *u* non apertien ara madeisha sillaba qu'era vocau precedenta: *páisi*, *confluïm*, *coïncidir*, *veïcul*.
- b) Quan era *u* en *gu* e *qu* seguit de *e* e *i* se pronóncie /kw/ o /gw/: *aigiës*, *lingüistica*, *engüeg*, *següent*, *qüestion*.

2.5. Junhent

Eth junhent s'emplegue entà amassar graficament mots diuèrsi qu'an ua clara unitat prosodica, formau o semanticà:

- a) Entà amassar pronòms atòns en posicion enclítica, dempús dera forma verbau, exceptat qu'ena sua plaça se pogue emplegar un apostòf pr'amor d'ua elision:

Voi parlar-te d'eth. | Canta-me ua cançon.
Cau portà'c.

- b) Enes numeraus: 17, 18, 19, e deth 21 ath 29. Exemples: *dètz-e-sèt*, *dètz-e-ueit*, *dètz-e-nau*, *vint-e-un*.

c) Enes paraules compausades, sonque quan:

- es dus elements dera composicion hèn eth plurau. Exemples: *gat-garièr/gats-garièrs, arrata-cauda/arrates-caudes*.
- era paraula compausada ei hèta damb era repeticion o era succession de formes verbaus, d'onomatopèies o de formes expressives. Exemples: *anin-anan, calamic-calamac, lipos-lapos*.
- es punts cardinaus o quan eth prumèr mot ei un punt cardinau. Exemples: *nòrd-èst, sud-american*.
- enes mots compausats damb eth prefixe *non*. Exemples: *non-violència*.

2.6. Apostròf

Er apostròf mèrque era elision d'ua vocau o era supression d'ua consonanta. Entre era paraula següenta (e era anteriora) ar apostròf, non cau deishar espaci. Lo tenguem enes cassi que seguissen:

a) Conjoncion *se* e pronòms *me, te, se*. Deuant deth pronòm atòn *i* s'a d'apostrofar tanben, encara qu'ena lengua parlada, a viatges, non se hè era elision:

S'auesse explicat era qüestion...
S'i vau, t'ac diderè.
M'i cau apropar
T'anarà ben.

b) *que*, excèpte deuant deth pronòm atòn *i*, deuant de diftong o triftong, deuant dera particula afirmativa *òc*, e deuant de «un aute», «ua auta»¹⁰:

Eth tèma **qu'**auíem comentat hè dus dies.
Non volie **que i** auesse massa personnes.
Cau arribar abans **que** un aute te prengue era plaça.
Te digui **que òc**, qu'ac cau hèr.

c) Era preposicion *de* excèpte deuant de diftong o triftong, e deuant de *un aute, ua auta*:

Miquèu ven **d'**Arròs.

¹⁰ En Aran s'a socializat era forma «d'auti» coma plurau de «un aute». Eth plurau «uns auti», «ues autes» ei inexistent. Aguesta caracteristica ei generau en tota Occitània. Conservam es formes «uns auti», «ues autes» pera sua regularitat e pr'amor que formen part de cèrtes formacions actuaus.

Ei **de un aute** personatge.
Aguest pòstre ei **de** ueu.

d) Entà representar es formes redusides o elidides des pronòms atòns:

M'as dat aquerò? | Te' **n** diguí ua.

e) Entà mercar era elision deth pronòm nèutre *ac* darrèr d'un verb:

Hè' **c.** | Portà' **c.**

f) Entà substituir era consonanta finau der advèrbi negatiu *non* deuant deth pronòm *en* (*ne*):

No' **n** voi saber arren!

g) Entàs pronòms *mos* e *vos* en contacte damb un pronòm de tresau persona o *en/ne*:

Mo'n dan. | **Vo'la** pòrti. | **Mo'n** portarà.

h) Entàs pronòms de tresau persona *le*, *lo* e *la* deuant d'ua vocau, les cau apostrofar:

L'auem vist.
L'auetz trapada, era solucion?

i) Entàs indefinits e locucions prepositives o conjontives següentes: *quauqu'un*, *quauqu'ua*, *quauqu'uns*, *quauqu'ues*, *pr'amor de*, *per'mor de*, *pr'amor que*, *per'mor que*.

j) Entà elidir era *r* finau d'un infinitiu seguit deth pronòm adverbiau *i*, entà apropar-se ara lengua parlada e evitar errors de pronòncia:

Anà' **i.**

Remèrques

- Non cau utilizar pas er apostròf deuant de *h*: «Ua taula de husta».
- En quauqui endrets existissen tanben es formes '*m*', '*t*', '*s*', de *me*, *te*, *se*, que pòden aparéisher darrèr de verbs.

k) Er advèrbi o enonciatiu *ja* s'apostròfe deuant deth pronòm *ac*.

J'ac sabes, non i vages.

2.7. Punt volat

Eth punt volat s'emplegue entremiei de dues consonantes que poderien confoner-se damb un digraf :
en·hilar; en·hiscar; en·honsar; en·hornar; des·hèir; des·holar; des·huelhar...

2.8. Punts suspensius

Es punts suspensius indiquen era suspension dera oracion, ua arturada, que se cau se pòt repréner ara seguida. Sonque s'i pòt méter tres punts, que van amassats sense cap espaci en blanc ath mot precedent.

Vau a comprar pomes, pan, vin...

Es punts suspensius s'escriuen entre parentèsis o entre claudators quan indiquen era supression d'un fragment: Se voletz podetz cambiar de sentit(...). Però ei melhor de continuar tot dret.

Se pòt méter còma darrèr des punts suspensius, però jamès deuant.

2.9. Signe d'admiracion

Eth signe «!», servís entà indicar suspresa, admiracion, exclamacion, crits... Ua frasa sonque pòt auer un signe d'admiracion de tancament. Tanben se pòt emplegar eth signe de dubertura «¡», però non ei massa usuau.

Darrèr deth signe d'admiracion non se pòt escriuer un punt, però podem escriuer ua coma, un punt e coma...

Eth signe d'admiracion s'escriu amassat ath mot precedent. Non cau méter espaci.

2.10. Signe d'interrogacion

Eth signe «?» servís entà indicar es preguntes dirèctes.

Ei aconselnable d'emplegar sonque eth signe de tancament, però tanben se pòt emplegar eth signe de dubertura «¿» en oracions longues.

Darrèr deth signe d'interrogacion non se pòt escriuer un punt, però podem escriuer ua coma, un punt e coma...

Eth signe d'interrogacion s'escriu amassat ath mot precedent, sense espaci.¹¹

¹¹ De mès en mès es òbres occitanes elaborades en França seguissen eth modèl francés de deishar espacis abans deth signe d'interrogacion o d'interjeccion. Aconselham de seguir el modèl de non deishar espaci, que s'ajuste ara tipografia catalana e ei mès internacionau.

2.11. Diftongs

I a ¹² vocaus que hèn foncion consonantica. Se placen ath cant deth nuclèu vocalic sense formar per eres madeishes ua sillaba. Son es semiconsonantes o semivocaus; se grafien coma ua vocau mès era sua foncion ei de consonanta.

Per exemple en *ièrla* que hè era realizacion fonetica /'jerla/, era *i* ei ua semiconsonanta; o en *causa* que se realize /'kawza/, era *u* ei ua semivocau.

Es diftongs son grops constituïts pera combinason d'ua vocau, qu'ei nuclèu sillabic, tamb ua des dues semiconsonantes /j/ (notada *i*) o /w/ (notada *o* o *u*).

Existissen dus tipes de diftongs:

a) Decreishents (estructura VC), damb semivocau.

- [aj] : mair, lairar, lairon
- [ej] : veire, rei, leiton
- [ɛj] : pèira, glèisa, lèit
- [uj] : poirir, voi
- [ɔj] : polòi, beròi
- [aw] : audèth, mau, causa
- [ew] : peu, neurir, reumatològ
- [ɛw] : cèu, Miquèu, burèu
- [iw] : liure, escriuer

b) Creishents (estructura CV), damb semiconsonanta.

- [ja] : amiar, istòria, justícia
- [je] : vielh, tierè
- [jɛ] : ièrla, plumièr
- [jɔ] : piòc, tiò
- [ju] : violon, parion
- [wa] : guardar, quate, quan, bessoar, carboada
- /we/ : huec, cuer, huelha, joen
- /we/ : aigüera, carboèr

Quan es grafies *e*, *i*, *u* non formen diftong, ei remercat per miei de trèma: *veïcul*, *païsi*, *païsan*, *Loïsa*, *reünir*, *taüt*, *baülh*, *flaüta*... En cas des digrafs *qu* e *gu*, cau mercar *ii* quan aguesta vocau ei realizada /w/ deuant de *i* e de *e*, qüestió /kwes'tjuŋ/.

12 Era concordança deth verb *auer* mès eth pronòm *i* (*i an-i a*) quan ei seguit d'un sintagma nominau ei realizada, o non, segontes era forma de parlar de cada parçan.

2.12. Triftongs

Se dan quan ua semiconsonanta precedís ath nuclèu vocalic e aguest madeish nuclèu vocalic ei seguit per ua semivocau : *miei, ueit, vediau...*

- /jaw/ : vediau, leiau, noviau
- /jew/ : Dieu¹³
- /jej/ : miei
- /jow/ : vantariòu
- /wej/ : ueit, lueira
- /waj/ : guaire, chauaire
- /waw/ : quau
- /wew/ : ueu

2.13. Separacion ortografica de sillabes

Quan cau trincar un mot se hè en tot respectar es sillabes.

Es digrafs (e trigrafs) se separen dera següenta forma:

ss	cas-se
rr	ar-rat
tj	rat-ja
tg	viat-ge
tz	dot-ze
ll	pal-le
ish	cai-sha

Es digrafs *tz*, *th* e eth trigraf *ish* non se pòden separar, se representen en darrèr son deth mot. Exemples:

ca-laish, boish, di-boish, can-tatz, di-detz,
per-ditz, patz, cas-tèth, còth, ve-dèth...

13 Era diftongason de [ew] o [iw] tonics en [iew] ei un hèt de fonetica occitana que respon a ua tendéncia apruprètz generau: *Deu* > *Dieu*; *riu* > *rieu*. En Canejan, d'acòrd damb çò que passe Garona enjós, en Bauartés, ena Varossa, en Aspèth, eth trifong s'eí reduït a [iw]: *Diu*; *aciu*; *hiu*. Mès ena rèsta dera Val, mès conservadora sus aqueth punt, com en Luishonés vesin, s'a generalament mantengut intacte er antic diftong: *Dieu*; *acieu*; *hieu*. Segon Peire Bec (1969): «L'aranais proprement dit se caractérise essentiellement (...) 4° Par la dipht. yew (hyew; arryew; estyew), au lieu de yw du Bavartès et de la vallée de Canejan ». Winkelmann en 1989 senhale que [aui] e [adiu] son majoritaris peth deuant de [aui] e [adiu]. Entà mès detalhs, cf. tanben B. Arrous, *L'aranés e l'occitan general. Quatre estudis* (2010), p. 35 sqq.

Es digrafs següents non se separen jamès:

lh	ca- lha -da
nh	mon-ta- nha
ch	chau- char
gu	re- gu -lar
qu	pi- què

Morfologia

1. Determinants

1.1. Article¹⁴ definit

	Masculin	Femenin
Singular	eth/er ¹⁵	era
Plurau	es	es

Er article masculin singular *er* s'emplegue deuant de vocau:

Eth gojat de Vielha. | **Er** òme d'Arròs.
Era hemna de Canejan.
Es gojats de Vielha. | **Es** hemnes d'Arties.

En Bausen e Canejan (St Beat e Luishon), deuant de vocau, s'emplegue era forma genèrica «eth» que, d'acòrd damb es hèts de fonètica locaus s'a de prononciar [edj]:

eth òme = [edj òme]

14 Istoricament, er aranés a coneishut dues autes formes d'articles. Enquia ben entrat en s. XVIII^{au}, es soletes formes documentades per escrit, o pòc se'n manque, son es formes literàries e panoccitanes **lo**, **la**, des quaus, en dehòra der article nèutre (**lo** madeish, **lo** qu'auries de hér), sonque quedem menudes traces: «lunfèrm» (< l'infèrm), ath ras de «unfèrm», «londeman» < lo endeman (Coromines) e coma vestigi toponimic, es Tucs de Locampo (< Lo Campo). Deth sòn costat, era lengua parlada e populara mantenguec enquia, se mès non, eth s. XV^{au}, er us d'un article arcaïc provenent de IPSE, en tot punt semblant ai article «salat» que se coneish en catalan. Molt viaua ena toponimia aranesa, mès tanben en Luishon e en Bauartés, aguesta forma ei ua mòstra der aranés preliterari: Sacauva, Sacòsta, Saplan, Sacòrda, Samorèra, Sapòda, Sasieuva, Sacoma, Saforcada (cognòm), Sagalièra, Satronca, Sapertega, Salana, Sastrada (cognòm), Sacortia, Sarriba... (Coromines). En Luishon: Sa Crotz, Se Cirèr («eth ceridèr»), Espoi (cognòm), Es Tilhòu (microtoponim), Sarrieu < s'arrieu («eth rieu»), Sacasa, Sacarréa, Sacortada (cognòms)...

15 Ena prononciacion de «eth» era «t» s'assimile ara consonanta següenta [ep pare], [eb bòsk], [ed dimoni], [em maitin], [el liro]. Deuant de «h» era assimilacion ei en sentit contrari [et tuek], [et tym]. Aguesta assimilacion a cedit espaci a er+vocau [er uek], [er ym]. Aquiu a on s'a mantengut existis ua vacillacion entre [et ymarau] e [et tymarau]. Ena varianta canejanesa se realize [ech uek], [ech ym] (Coromines). Es articles dits «pirenencs», «eth, era», que se hè servir en aranés modèrne son exactament es madeishi qu'es que se coneish en totes es vals dera montanya gascona, d'Aràmitz, en Bearn, enquia Ost, en Coserans. En plurau, però, era forma epicèna **es**, entàs dus genres (**es** òmes, **es** hemnes) ei peculiar dera Val d'Aran e deth Luishonés vesin. Garona enjós, passat eth poblet de Hòs, s'use de dues formes ben diferentes segontes que se tracte deth masculin o deth femenin: **eths** òmes de Sent Biath; **eres** hemnes o **eras** hemnas de Marinhac; **eths** bòsqus; **eres** esteles o **eras** estelas. Les trobam documentades en un des prumèri documents que recorren ar article «pirenenc», un manament deth bisbe de Comenge, Mossenhor de Choiseuil, as «caperans» d'Aran (1724): «ets ornaméns, éts arrebenguts, eres tauèrnés» (*Vademecum Aranense*, Jèp de Montoya).

eth audèth = [edj audètch]

Cau emplegar *eth* s'eth mot qu'acompanhe comence per diftong o triftong: **Eth ueu, eth uelh**

En tot respectar es diuèrses realitzacions podem emplegar *er* deuant d'ua paraula que comence per *h*, dat qu'ena lengua parlada ei fòrça abituau:

Er hum, eth hum.

Eth haro, er haro.

En aranés non i a article nèutre.¹⁶

1.2. Article indefinit

	Masculin	Femenin
Singular	un	ua
Plurau	uns	ues

Exemples: **Un** gojat de Vielha. | **Ua** hemna de Canejan.

Uns gojats de Salardú. | **Ues** hemnes d'Arties.

1.3. Partitius occitans

En aranés, non i a article partitiu¹⁷. N'i a pro damb eth substantiu¹⁸:

Exemples: **Voi** pan. | **Voi** vin. | **Voi** aigua.

16 Era preséncia d'un article nèutre en aranés ei documentada d'antic: «jo nou manquare de fer **lou** que me manaratz» (1695, Archiu Istòric Generau d'Aran, P. Pojada). Mⁿ Condò, enes sòns escrits, ne hè un us molt ample e lèu constant: «tot lo d'aute ei inventat», «lo qu'er autor ditz», «lo prumèr de tot», «en càstig de lo qu'auie passat»... Segontes Coromines, se «non ei ben ben un article, [en tot cas] s'i relacione». Deth caractèr der article nèutre tanben a quedat, introduint un adjectiu, «eth ladre ei **lo** prumèr que se tròbe dempus era pela». En Castilhonés vesin (Arièja), i a era forma compòsta (locucion), **eth çò**, eth caractèr d'article dera quau non se pòt discutir e que complís exactament es madeishes foncions : «Datz-me **eth çò** qu'è a auer !»; «endà saber **eth çò** que s'i èra passat».

17 Jordi Suils en Quae Dicerem (difusió digital) indique qu'en aranés «damb es nòms femenins non trobaram **de** partitiu». «Per contra, *shinhau* non pòt anar sonque jos era forma un *shinhau de*». En Luishon, en Aspèth, en Bearn, quan eth substantiu va davantejat per un adjectiu, era règla ei de méter **de** partitiu deuant: «**de** boni dròlles; **de** polides gojates; que voi vin, **mès** non voi **de** maishant vin». En Bordalés, er us der article partitiu ei generau: «i a **daus** vaillels qu'an **dau** pan en abondança» (i a mossos qu'an pan en abonde»).

18 Mès en d'auti sectors d'Occitània, s'utilize era preposicion «dex», sola o combinada damb er article. Vòli **de** pan. | Vòli **de** vin. | Vòli **d'aiga**. | Vòli **dau** pan. | Vòli **dau** vin. | Vòli **de** l'aiga. En aranés, encara que aguest tipe de contruccions non existís guaire, se mès non, se ditz «**d'auti**»: «an tocat a sometent / un bèth ramat contra era França / e **d'auti** contra es Comdes de Palhars (Condò). Tanben i a era expression: hèr **deth**... «hèr **deth** béstia». Ne calerà, donques, tier compde ara ora de comunicar-mos damb d'auti territoris occitans o de liéger tèxtes escrits en d'autes modalitats dera lengua.

1.4. Article personau

Er occitan aranés non utilize cap d'article personau:¹⁹

Exemples: Milon s'auie metut de mosso.

Be coneishes a Menique, er ôme de Liseta?

Peir e Peireta an tres hilhes. Marion, era pobilha, a passat trenta cinc ans. Virginia, era segona, harà trenta ans tara fin dera annada, e Liseta, era mès joena, acabe de celebrar vint-e-tres ans.

1.5. Demostratius²⁰

Adjectius e pronòms:	Mascu lin	Singular: Plurau:	aguest ²¹ aguesti	aqueth ²² aqueri	aqueth d'aquiu delà aqueri d'aquiu delà
	Femen in	Singular: Plurau:	aguesta aguestes	aquera aquieres	aquera d'aquiu delà aquieres d'aquiu delà
	Pronòm nèutre:		açò çò/lo/ce ²³	aquerò çò/lo/ce	aquerò d'aquiu delà

19 Totun, i an fòrça parlars occitans que l'utilizent plan soent. Cau tier en compe, donc, qu'en occitan (non aranés) podem liéger e enténer frases coma aguestes: «**Lo** Milon que s'èra hicat vaitet (Camelat). Be coneishes **lo** Menique, l'òmi de **la** Liseta? (Camelat). **Lo** Pierrilh e la Pierrilha an tres filhas. **La** Marion, l'ainada, a passat los trenta cinc ans. **La** Virginia, la capdèta, farà sos trenta ans a la fin de l'annada, e **la** Liseta, la pus jova, ven de festejar sos vint-e-tres ans. (Charles Mouly)». Mistral, en *Tresor d'ou Felibridge*, hè observar que «les Bas-Alpins et Rouergats mettent les articles **lou**, **la**, devant les noms d'homme et de femme: **lo** Jan, **lou** Micoulau, **la** Catarino». En principi, eth recors ar article «pirenenc», «eth, era» ei incompatible damb er us der article personau. Senhalem totun qu'enes sòns escrits, er escritor coseranés, Miquèu Pujol, que escriu en ua dialècte gascon molt semblant ar aranés, ne hè un usatge freqüent : «**eth Paulon** que's tirèc dues balas en cap; qu'au a seguit **eth Justin; era Esteleta.**»

20 Anticament auie existit eth demostratiu «est», «esta» deth latin ISTE, qu'ère predominant ena lengua des trobadors (antic provençalés) e qu'encara se consèrve ena combinason «est'an passat» 'er an passat'. En Luishon, i a tanben era locucion «en **este** móñ». E en Asun (Bigòrra), era expression «a un d'estes» ('a un d'aguesti dies') entà despedir-se de quauquarrés. Es autors banheresi n'an hèt un ample usatge : «Qué hès en **este** arriu, morgós?», ce ditz eth lop ar anhèth, en ua faula traduïda peth Dr Déjeanne(1897); «Mes **este** dia ei près dera auba; eth vent qui's lhèva ei sane e doç.» (Filadèlfa de Ierda, 1930).

21 En Luishon, S' Biat, S' Gaudenç, ei «aqueste, aquesta, questi(s)». En lengadocian «aiceste, aicesta.»

22 En Luishon, en Bigòrra, en Bearn, damb «aquéth, aquera», tanben i a «aceth, acera», que remanden a un objècte encara mès esluenhat deth locutor («aquéu delà»).

23 Era forma «**lo**», qu'auie existit en aranés, sonque en queden dues petites referéncias (a mès deth neutre «**lo** madeish»). Damb «unfèrn» se ditz «lunfèrn». Tanben i a eth cas de «**londeman**» (Coromines). Es Tucs de **Locampo** ei ua mòstra d'aguesta forma en toponimia. E totun s'emplegue era forma «**lo**» damb valor neutra: «**lo** que», «en castig de **lo** qu'auie passat»(Condò). «Ac è dit pr'amor de saber **lo** que tu pensau». «Encara que non ei benben un article, s'i relate» (Coromines). Deth caractèr der article neutre a quedat «**lo** madeish» e tanben introduint un adjectiu «eth ladre ei **lo** prumèr que se tròbe Dempùs dera pela». Era forma «**lo**» ei autenticament aranesa, que ven dera Edat Mieja. Amassa damb «çò» —

Advèrbi:		aciu/ací/ acitau	aqui/ aquí ²⁴ / aquitau	aqui delà
----------	--	---------------------	--	-----------

Ei **aguest** gojat d'**aciu** e non **aqueuth** d'**aquiu**. | **Aguesta** estudianta ven es deluns. **Aquera** auta es dijaus. | **Aguestí** tres anaràn damb aqueri quate. | **Aguestes** varietats son coma es der aute costat. | **Açò** qu'ei mèn. **Aquerò** qu'ei tòn. | **Cò** de bon, **çò** de dolent. | **Aciu** se viu fòrça ben. | **Aquiu** non coneishem ad arrés.

Quan volem indicar un element mès luenhan didem: **Aqueuth** gojat d'**aquiu delà** ei eth mèn frair.

1.6. Possessius

Un possessor:		Singular		Plurau	
		masculin	femenin	masculin	femenin
	1	eth mèn ²⁵	era mia	es mèns	es mies
	2	eth tòn	era tua	es tòns	es tues
	3	eth sòn ²⁶	era sua	es sòns	es sues ²⁷

qu'ei era forma tonica — tanben i a era forma atòna «ce» («çò/lo/ce que cau») que, entre d'autas causes, s'utilize enes aperades proposicions incises (dauant un verbe de declaracion): «ce ditz, ce hec...»

24 Era forma «aquí» non s'emplegue, actuaument, en Aran, però ei viua en d'autas zònes d'Occitània, coma per exemple en Coserans vesin, a on coexistís damb era varianta «aiqui»: «eth mièu ciclòp qu'èra **aquí; aquí** que l'avian trèt un tròc d'òs» (M. Pujol). Coromines rebrembe que «aquí» non ei complètement extingit en Val d'Aran. En mapa nº 741 der ALF (Atles Lingüistic de França), «**aquieu** qu'auetz un polit gosset», se pòt comprovar que tara fin deth s. XIXau encara se podie sénter en Luishon madeish, en concorréncia damb «atheu». Otto Winkelmann en 1989 en *Untersuchungen zur Sprachvariations des Gaskognischen im Val d'Aran*, apòrt qu'era pronòncia ei majoritariament [acieu] [aquéu]. En Luishon, se hè era diferéncia entre «aci», «aquieu» e «acieu» (deth mès a prop ath mès aluenhat): «jo sò **aci**, tu ès **aquieu** e es montanhas son **acieu** (aquiu delà)». En Bearn, ei lo madeish, mès damb, respectivament, «aciu», «aquiu» e «acerà». Ua varianta d' «aquéu» molt espandida ena montanha gascona (Luishonés, Aura, Bigòrra) ei «atheu» = [atieu]. En Coserans, «aquiu delà» se ditz «ailà» o «alà»: «iò som **aci**, tu ès **aquí** e 'ras montanhas son **ailà**».

25 En Pujòlo diden [et me].

26 Tanben existissen, se mès non per escrit, es formes non articulades, «ma», «ta», «sa», que s'expliquen pera reduccion de *m(e)a*, *t(u)a*, *s(u)a*, en proclisi: «jo qu'en tota **ma** vida jamès gessut auia»; «semble que non ei de França, ne d'Espanha: ei soleta en **ses** penes o plasers» (Condò). Aué encara, n'auem ua traça ena lengua parlada, damb «ta mair» o «ta mare»; «sa mair» o «sa mare». En masculin, es formes correspondentes son «mon», «ton», «son». Mès, segurament per analogia, se ditz «ta paix» o «ta pare», «sa pair» o «sa pare». Winkelmann (1989) ditz qu'aguesta forma ei majoritaria peth deuant de «eth sòn pare». Era curiosa confusion des genres que se manifèste en aqueth cas ei tipica de tot eth gascon pirenenc. En Luishon, en Bigòrra, ena Val d'Aspa (Bearn), tanben diden «ta pair», «sa pair», e non pas «ton pair», «son pair».

27 En Pujòlo, en femenin, diden «era [sò] mair», «es [sòs] vaques». Delà eth Portilhon, en Luishon, passe lo madeish, per ben qu'en plurau solet: «era **miá** sòr» ⇒ «es **mes** sòrs»; «era **tuá** vaca» ⇒ «es **tòs** vaques»; «era **suá** borda» ⇒ «es **sòs** bordes». Eth madeish fenomèn se repetís un shinhau pertot ena

Mès d'un possessor:	4	eth nòste	era nòsta	es nòsti	es nòstes
	5	eth vòste	era vòsta	es vòsti	es vòstes
	6	eth sòn	era sua	es sòns	es sues

Exemples:

Eth mèn telefon. | **Era mia** casa. | **Es mèns** shivaus. | **Es mies** garies.
Eth tòn telefon. | **Era tua** casa. | **Es tòns** shivaus. | **Es tues** garies.

1.7. Quantitatius

Variables	Invariables
guaire, guaira, guairi, guaires ²⁸	benben
molt, molta, molti, moltes	bric
pòc, pòca, pòqui, pòques	fòrça
quant, quanta, quanti, quantes tant/tan, tanta, tanti, tantes	massa
	mens
	mès
	plan
	pro
	un pialèr, un shinhau, un arramat...

Remèrques

Es formes *molt*, *molta*, *molti*, *moltes* e *quant*, *quanta*, *quanti*, *quantes* son fòrça utilizades ena lengua parlada, mès tanben podem emplegar *fòrça* e *guaire*, *guaira*, *guairi*, *guaires*.

Exemples:

I a **benben** gent. | Auïem **benben** problèmes.

montanha gascona, en Castilhonés (Arièja), en Varetonés (Bearn) e, de manera generau, en tota era ribèra deth Gave, de Nai enquia Argelèrs (Bouzet): «que l'envià ena [sò] meteria»; «portatz-me era [sò] prumèra rauba» (Aràmitz); «en enténer eras [sòs] plentas» (Vathlonga). J. Bouzet, en son *Manuel de grammaire béarnaise* (1975), interprète es formes aguestes coma frut dera reduccio des formes plies correspondentes «per emplec proclític»: «era **sò(a)** mair ⇒ era **[sò]** mair.»

28 Corominas ditz que «guaire» ei invariable, coma en occitan antic, però enes darrèrs tempsi l'auem recuehut en femení e en plurau. Coma advèrbi la consideram invariable (ex.: Non n'i a **guaire**).

Non auem **bric** de poder aciu.
 I auie **fòrça** interès. | An vengut **fòrça** estudiants.
 Non a **guairi** contactes. Veigui **massa** problèmes.
 A crompat **mès** minjar. | I a **mens** nhèu qu'ager.
 Aciu i a **fòrça** gent interessanta. | Veigui **molti** aranesi.
 Auem **plan** causes en comun.
 Joana mingue **pòca** fruta. | I an **pòqui** cassi.
 Aué auem hèt **pro** causes.
 Non vò **tanta** carn coma tu.

1.8. Indefinitis

Adjectius

Masculin		Femenin	
singular	plurau	singular	plurau
	andús ²⁹		andues
aute	auti	auta	autes
bèth	bèri	bèra	bères
cada ³⁰		cada	
cèrt ³¹	cèrti diferentí/ desparièrs diuèrsi	cèrta	cèrtes diferentes/ desparières diuèrses
madeish	madeishi uns quanti	madeisha	madeishes ues quantes
quauque	quauqui	quauque	quauques
quinsevolh		quinsevolha	
tot	toti ³²	tota	totes
tau	taus	tau	taus

Exemples:

Andues professores vieràn.

29 S'a privilegiat era ortografia fonètica e mès socializada «andús, andues». Mès, d'acòrd damb era etimologia (AMBO DÜOS), aurie calut escriuer «amduís, amdues». En lengadocian, se ditz «ambedós, ambedoas», que Alibèrt da com endarreridi. En antic provençalés, segontes Raynouard (*Lexique roman*, 1840), i auie es formes «abdós, amdos, ambedos». E en femenin: «abdoas, amdoas, ambedoas.»

30 «Cada» ère molt freqüent ena lengua des trobadors. En occitan modèrn, ei en concurréncia damb «cha(s)que», especialament en Baish Ador (Baiona), en Auvergne e en Provença.

31 Delà eth Pònt de Rei, tanben se ditz «certen», «certena», «certeni», «certenes».

32 Tanben se pòt emplegar era forma «tot òm» que, luenh de constituir un catalanisme, ja ei documentada, en Comenge a principis deth s. XVIIme: «Que tou pay ey beouet, negat, com bère soupe, deu nectar de Parnasse,oun tout om nou beou pas» (Bertran Larade, de Montrejau d'Arribèra, 1607).

Voi un **aute** vin, jo. | Vòs ua **auta** cervesa, tu?
Bèth dia vierè damb tu. | N'as vist **bèra** ua, de gojata? |
Cada an ei era **madeisha** istòria. | I a **cèrta** oposicion. | **Cèrti**
membres se n'anaràn. | **Diferenti** participants ac an demanat. |
Diferentes personnes vieràn tara conferéncia. | **Diuèrsi**
estudiants an participat ena jornada. | Viui en **madeish** pòble
que tu. | Auem estudiat **uns quanti** cassi. | Sò d'accòrd en **tau** e
tau causa, mès non en **tau** auta. | I van toti **amassa**. | **Tot** acòrd
ei possible.

Pronòms

Masculin		Femenin	
singular	plurau	singular	plurau
	andús		andues
arren			
<u>arrés³³</u> , degun			
aute	auti	auta	autes
bèth un	bèri uns	bèra ua	bères ues
<u>cada un³⁴</u>		<u>cada ua</u>	
cap			
madeish	madeishi	madeisha	madeishes
	<u>uns quanti</u>		<u>ues quantes</u>
quauqu'un	quauqu'uns	quauqu'ua	quauqu'ues
quauquarrés			
<u>quauque degun</u>			
<u>quinsevolh</u>		<u>quinsevolha</u>	
tot	toti	tota	totes
un	uns	ua	ues

Exemples:

Andues pensen atau. | **Arren** non ei previst. | Non a vengut **arrés**.
Eth ac vò, mès er **aute**, non. | Es **auti** ac acceptaràn. |

33 En antic occitan, era forma «res» representauet eth «cas subjècte» (nominatiu), respècte a «ren» (arren), qu'ère eth cas «règim» (acusatiu). En aranés, er emplec de «arrés» damb caractèr personau s'explique pera tendéncia fòrça manifestada enes trobadors d'aplica'c a personnes (Coromines). En Nauta Bigòrra, tanben i a era varianta «arrís».

34 En Naut Aran, existís era forma «cadascun» que se coneish tanben en d'auti sectors d'Occitània (enes Cevenes, per exemple). Ei segurament eth frut d'un crotzament entre «cada un» e era forma antica e literària «cascun».

N'i a **bèth un** qu'ac volerie crompar. | **Bères ues** vieràn.
Cada ua a de poder votar. | Non n'an **cap**.
 Non i auie **degun**.
 Ja sabes que son es **madeishi**.
 Finaument, auem vengut **ues quantes!**
 I a **quauquarren** que non veigui clar.
 Cau saber se **quauquarrés/quauquedegun** ei disponible.
 Açò ac pòt hèr **quinsevolh**. | Les an portat en un lòc **quinsevolh**.
Toti volem auançar. | An vengut **totes**.

1.9. Interrogatius

Pronòms (invariables)	Adjectius e pronòms (variables en genre e nombre)	Advèrbis (invariables)
qui	quin, quina, quini, quines	quan
qué	guaire, guaira, guairi,	com/quin
perqué	guaires ³⁵	a on

Exemples:

Qui vò vier?
Qué vòs? | De **qué** parles?
 Entà **qué** servís?
Perqué crides?
Quina gojata t'agrade mès?
 En **quin** pòble voleríes víuer?
Guaires gojates vieràn?
Guaire me cau pagar?
Guairi vieràn?
Guaira aigua auetz de besonh?
Quan ei era reünnion?
Quan vòs qu'ac hèscas?
Com vieràs tara amassada?
A on haram era reünnion?
A on ès? | **A on** arribèretz?

35 Coromines la ten coma invariable ena forma «guaire».

1.10. Numeraus cardinaus

0.....	zèro	25.....	vint-e-cinc
1.....	un, ua	26.....	vint-e-sies
2.....	dus, dues	27.....	vint-e-sèt
3.....	tres	28.....	vint-e-ueit
4.....	quate	29.....	vint-e-nau
5.....	cinc	30.....	trenta
6.....	sies	31.....	trenta un (ua)
7.....	sèt	32.....	trenta dus (dues)
8.....	ueit	33.....	trenta tres
9.....	nau	40.....	quaranta
10.....	dètz	50.....	cinquanta
11.....	onze	60.....	seishanta
14.....	catorze	90.....	nauanta, novanta
15.....	quinze	100.....	cent
16.....	setze	200....	dus cents o dues centes
17.....	dètz-e-sèt	1.000.....	mil
18.....	dètz-e-ueit	10.000.....	dètz mil
19.....	dètz-e-nau	20.000.....	vint mil
20.....	vint	100.000.....	cent mil
21.....	vint-e-un (-ua)	1.000.000.....	un milion
22.....	vint-e-dus (-dues)	1.000.000.000.....	un miliard
23.....	vint-e-tres	1.000.000.000.000....	un bilion
24.....	vint-e-quate		

1.11. Numeraus ordinaus

Cardinau	Ordinau
un, ua	prumèr, prumèra
dus, dues	segon, segona, dusau
tres	tercèr, tresau
quate	quart, quatau
cinc	quint, cincau
dètz	detzau
dotze	dotzau
vint	vintau
setanta	setantau
cent	centau
mil	milau

Exemples

Ei eth **prumèr** òme.
Eth **segon (dusau)** viatge.
Eth **tresau** President.
Eth **quatau** mes.
Era **cincau** leçon.
Eth **setantau** anniversari.

1.12. Numeraus fraccionaris

Indiquen era division per un numero naturau: *quart* (un quart de quildò), *miei* (miei platan), *decim* (ei era decima part deth totau)...

1.13. Numeraus multiplicatius

Exprèssen era multiplicacion per un numero naturau: *doble*, *triple*, *quadruple*...

1.14. Numeraus collectius

Designen ua colleccio de causes. S'escriuen precedits d'un cardinau: *un parelh*, *un detzenat*, *un dotzenat*, *dues vinties*, *quate vintenats*, *dus centenats*, *un milèr*, *tres milenats*...

2. Substantius e adjectius

2.1. Genre³⁶ des substantius

Er occitan a dus genres, eth masculin e eth femenin. Non existís ua règla generau tara formacion deth genre. Ei er usatge e era tradicion çò qu'a hèt qu'es nòms se tròben laguens d'un o un aute genre. Ath long des ans bèri nòms, per efecte der emplec an cambiant de genre. I an nòms que mos cau considerar damb es dus genres, damb eth madeish significat.

De manèra generau es formes femenines s'empleguen entà designar un sens collectiu o augmentatiu: *era fruta*, *era huelha* (ensem), *eth uart/era òrta, caçòla, ròca...* Es nòms en *-a* acostumen a tenguer-se coma femenins, en tot qu'es nòms en *-e*, *-i* e finau consonantic son tengudi coma masculins. Totun açò non ei totau, ja qu'auem paraules coma *probléma*, *pianista*, *diplòma...* que son masculines.

Masculin	Femenin (masculin + <i>a</i>)
gojat	gojata
pagés	pagesa
sant	santa
codinèr	codinèra
Masculin	Femenin (masculin en <i>-th</i> e femenin en <i>-èra</i>)
vedèth	vedèra
audèth	audèra
anhèth	anhèra
anèth	anèra
Masculin	Femenin (masculin <i>-n</i> finau velara, en femenin se pèrd era <i>n</i>)
vesin	vesia
cosin	cosia
lairon	lairoa
besson	bessoa

36 *Principis Gramaticals de l'occitan*, Alibèrt, 1935: «En principi, los substantius sèrvan lo genre qu'avián en latin o en germanic. Los masculins respòndon a de masculins e los femenins a de femenins. De divergèncias de detalh se son produitas. Es atal que los masculins en *-or* an donat de femenins: *dolor*, *color*, *labor*, *susor*, etc. Los noms d'arbres femenins son devenguts generalament masculins: *pibol*, *olm(e)*, *vèrni*, *euse*, *calpre*, *arbre*, etc. Qualques noms de la tercera declinason latina an passat del masculin al femenin: *dent*, *flor*, *font*, *lèbre*, *penche*, *piuse*, *paret*, *cinze*. De la meteissa faiçon, de neutres latins an donat de noms femenins: *mèl*, *sal*, *mar*, *lait*. Cal ajustar los neutres grècs en *-ma* d'anciana introduccion coma: *cauma*, *fantauma*, *flèuma*, *lèma*, *postèma*, *rèuma*, *sauma*, *tèma* (mania)».

Masculin	Femenin (substitucion dera <i>-e</i> per <i>-a</i>)
mèstre	mèstra
ministre	ministra
monge	monja
emperaire	emperaira (tanben emperatritz)
panaire	panaira
Masculin	Femenin (masculin + <i>-essa</i>)
comde	comdessa
prince	princessa
abat	abadessa
mètge	metgessa
duc	duquessa
paom	paoessa
Masculin	Femenin (masculin + <i>itz</i>)
trobador	trobairitz
Masculin	Femenin (masc. e fem. d'arraïtz disparaïra)
pair	mair
òme	hemna
gendre	ireua, nòra
oncle	tia
taure	vaca
shivau	cavala, ègua

a) Es substantius masculins acabadi en consonanta simpla sorda, se sonorizen en femenin:

amic → amiga | lop → loba | nebot → neboda | sèrf → sèrva...

I a excepcions: lit → lita | guit → guita | gat → gata
guinhauet → guinhaueta | gojat → gojata...

I a substantius que patissen ua transformacion dera consonanta ena qu'acaben:

can → canha...

b) I an substantius qu'an era madeisha forma entath masculin qu'entath femenin:

sèrp, rossinhòu, artista, omicida, membre...

c) Es substantius acabats en diftong en *-u*, provenents dera vocalizacion dera *-l*, son invariables. Tanben pòden auer era forma masculina en *-l* e alavetz era forma femenina se hè ahigent ua *-a*:

generau o general → **generalà** | civiu o civil → **civilà**...

d) Es formes masculines acabades en *-a*, de formacion sabenta, demoren invariables (epicen):

torista, socialista, dentista, comunista, fotbolista, anarquista, pianista...
Totun entà *poèta* acostumam a hèr *poetessa*.

2.2. Genre des adjectius

Coma enes substantius, ben soent es formes femenines des adjectius en singular son era forma masculina damb era terminason *-a*.

Exemples:

Masculin	Femenin
bon	bona
pishaire	pishaira
capable	capabla
gran	grana

Mès, tanben coma enes substantius, eth passatge d'ua forma masculina a ua femenina pòt provocar modificacions que van ath delà dera terminason:

a) Es adjectius acabadi en masculin en *-e* càmbien pera ua *-a*:

terrible → **terribla** | possible → **possibla** | amable → **amabla** |
praube → **prauba** | alègre → **alègra** | rasonable → **raisonabla**

b) Es adjectius acabadi en *-i*, en masculin, ahigen *-a* en femenin:

pròpri → **pròpria** | primari → **primària** | contrari → **contrària** |
volontari → **volontària** | necessari → **necessària**

En passar tath femenin se convertissen en paroxitònes e s'accentuen graficament.

c) Es adjectius masculins acabadi en diftong o en *-u* ahigen ua *-a* ath femenin:

blu → blua | beròi → beròia | ròi → ròia...

d) Es adjectius en masculin acabadi en *-au*, *-iu*, *-ou* en qu'era *-u* proven d'ua *v o b* latines, pòden préner es formes *u/v* en femenin:

esclau → esclaua/esclava | tardiu → tardiua/tardiva
judiu → judiua/judiva | ombríu → ombríua/ombriva

S'era *-u* proven d'ua *-l* finau vocalizada, aguesta se convertís en *l* en femenin:

auriòu → auriòla | longuiròu → longuiròla | mau → mala

e) Es masculins acabadi en consonanta simpla sorda, se sonorizen en femenin:

mut → muda | pauruc → pauruga | esberit → esberida |
hlorit → hlorida | polit → polida

I a fòrça excepcions:

adret → adreta | net → neta | naut → nauta | sec → seca |
espés → espessa | pegàs → pegassa | lordàs → lordassa

En aguesti darrèri cassi cau ahíger ua *-s-* ortografica entà mantier eth son.

f) Es adjectius acabats en *-g* en masculin transformen en *-j* en femenin:

mòg → mòja | lèg → lèja

g) Es masculins acabats en *-th* provenents de *ll* latina se convertissen en femenins en *-ra*:

bèth → bèra | aqueth → aquera | nauèth → nauèra

h) Es formes masculines acabades en *-a*, de formacion sabenta, demoren invariables (epicen):

torista, socialista, dentista, comunista, fotbolista,
anarquista, pianista, autista

i) A viatges se pèrd era *-n* finau velara per trapar-se en posicion intervocalica:

plen → **plea** | **lairon** → **lairoa**

j) I a adjectius acabats en *-l* que la doblen ortograficament, sense variar era prononciacion:

nul → **nulla** | **tranquil** → **tranquilla**

I an fòrça excepcions: **abil** → **abila**, **hòl** → **hòla**

k) I a adjectius que pòden hèr eth femenin en *-itz*³⁷:

conductor → **conductritz** (tanben *conductora*)
generador → **generatritz** (tanben *generadora*)

l) Es formes damb ua seqüéncia finau *-au* se mantien tostemp invariables:

serviciau, **mortau**, **principau**, **annau**, **quau**, **manau**

Exemples:

Ua persona **normau**. | Ua operacion **accidentau**

m) Es formes masculines acabades en *-eu* càmbien era *-u* per *-a*:

cretacèu → **cretacèa** | **contemporanèu** → **contemporanèa** |
idonèu → **idonèa**

2.3. Nombre des substantius

Singular	Plurau: substantiu + s
òme	òmes
tèxte	tèxtes
monge	monges
emperaire	emperaires
mèstre	mèstres
man	mans
can	cans

37 Es femenins en *-airitz*, *-eiritz* son arcaïcs, més es escritors tendissen a restaurar-les (Alibèrt).

Singular	Plurau (-a còmbla -es en plurau ³⁸)
dia	dies
aigua	aigües
hemna	hemnes
problèma	problèmes

Singular	Plurau (substantiu + <i>i</i> ³⁹)
país	païsi
còs	còssi
brèç	brèci
braç	braci
tempis	tempsi
bòsc	bòsqui
peish	peishi
moth	mothi

Singular	Plurau (substantiu en -tz + -es)
votz	votzes
perditz	perditzes
lutz	lutzes
arraïtz	arraïtzes

2.4. Nombre des adjectius

Singular	Plurau (masculin + <i>i</i> ⁴⁰)
plen	plei

38 «Los parlars que fan lo plural de -A en ES, mena de confusions dins la panoccitanitat ja que se aranés es un femení plural en Aran, és un masculí plural dins l'occitan general» (Patrici Pojada, *L'aranés e l'occitan general. Quatre estudis*, 2010).

39 Per analogia damb ua forma coma «mothi» (per *mogi*), se ditz tanben «es pothi», «es bedothi», per ben qu'es substantius acabats en *-th* formen en principi eth sòn plurau en *-s* (*es poths*, *es bedoths*). Es pluraus en *-i* semblen auer prenud neishenç enes parçans de Tolosa (tanben se retròben en Capcir e enes dialectes valdesi parladi en Itàlia). Istoricament, qu'èren era mèrca flexionau des pronòms, des determinants, des adjectius e des participis passadi: «eri, toti, li (ab antic), aguesti, aqueri, auti, boni, grani, bèri, cantadi, vengudi». Es substantius acabadi en [s], en [sk] o en [ʃ], quan non èren invariables en nombre, hègen eth sòn plurau en *-es*, com encara se pòt observar, Garona enjós, en Bauartés e en Varossa: «eths meses, eths össes, eths tròces, eths bòsques, eths hèishes». Mès en Aran e enes autres vals de nauta montanha (Luishon, Val d'Aura), per analogia, s'a estenut es desinéncies en *-i* as diti substantius : «es mesi, es össi, es tròci, es bòsqui, es hèishi».

40 Es pluraus en *-i* son majoritaris, mès que pòt arribar que se hèsquen en *-s*: *dolents, parlats, venguts*. En Pujòlo, per contagi entre es dues formes, tanben se pòt trobar un plurau ipercorreguda en *-is* (*i + s*): «bonis, bérirs, granis...» Garona enjós, era tendéncia ei generau, com se pòt comprovar en passatge aguest, en dialècte dera Varossa: «Que i vengan **nombrosis** en procession. Eths **malerosis** que i trobaràn consolacion e guarison.» E en aguesta frase que prèsten ath famós jogaire d'escrima, Polit Lozès (1815-1882), de Charlàs: «Vas véder, **totis aqueris** mossurs, que'm vengueràn saludar, seràn **erosis** de'm tocar 'ra man... coma s'èra un ministre!»

bèth	bèri
dolent	dolenti
brave	bravi
lèg	lègi
gròs	gròssi
lord	lordi
verd	verdi
parlat	parladi
caud	caudi
Singular	Plurau (substitucion dera <i>-a</i> finau deth singular per <i>-es</i> en plurau ⁴¹⁾
omicida	omicides
dubèrta	dubèrtes
polida	polides
comunista	comunistes
Singular	Plurau (masculin + <i>s</i>)
abituau	abituaus
beròi	beròis
servidor	servidors
idonèu	idonèus
suau	suaus
arab	arabs
timid	timids
barroc	barrocs
agradable	agradables
imaginari	imaginaris
Singular	Plurau (masculin + <i>s o i</i>)
darrèr	darrers/darrèri
polit	polits/polidi

Remèrques

En cas de sonorizacion i an cambis a finau de mot:

polit → polidi | parlat → parladi

41 Eth tancament en *e*, *-es*←*-as* ei pròpi deth catalan e sonque se mantien en bèth dialècte occitan.

2.5. Sufixes diminutius e aumentatius

2.5.1. Sufixes diminutius

Quauqui sufíxes diminutius:

- a) **-et, -eta**: passet, tauleta
- b) **-onh, -onha**: petitonh, petitonha
- c) **-òt, -òta**: omenòt, hemnòta, casalòt, canhòt

Observacions

Es sufíxes diminutius s'utilizén en substantius, nòms de persona, adjectius e advèrbis:

libre → libret | Pèire → Peiròt | doc → docet

2.5.2. Sufixes aumentatius

Eth sufíxe aumentatiu ei **-às, -assa**, e pòt auer un sens despectiu: *bestiassa, libràs, hemnassa*.

2.6. Comparatiu superlatiu

2.6.1. Comparatiu

- a) Superioritat: *mès... que*. Exemple: Sò **mès** vielh **que** tu.
- b) Inferioritat: *mens... que*. Exemple: Joan ei **mens** intelligent **que** Pau.

Observacion

En comparatius (superioritat e inferioritat), *que* pòt èster seguit per *non pas*.

Exemples:

Sò **mès** fòrt **que non pas** tu.

Joan ei **mens** joen **que non pas** Pau.

- c) Egalitat: *tan... com(a)*, deuant d'adjectius o advèrbis.

Exemples:

Eth mèn pair ei **tan** vielh **coma** eth tòn.

Joan non ei **tan** gran **coma** Pèir.

d) Comparatius irregulars e sintetics:

	Comparatiu	Exemple
bon	milhor	Aguest vin ei milhor .
mau	pitjor/piri/pejor ⁴²	Auram eth pitjor ostiu.
gran	major	Era major part dera gent vò votar.
petit	mendre/menor	Era mendre causa li interèsse.
naut	superior, -a	En pis superior .
baish	inferior, -a	Ena part inferiora dera plana i a eth numèro.

2.6.2. Superlatiu

a) **Superlatiu absolut.** Se forme damb es advèrbis *molt*, *plan*, *fòrça*, *tot plen*. S'utilizén tanben quauques formes coma aguestes: *mès*, *mès que*, etc.

Exemple:

Ei **mès que** valent.

Observacion:

Plan e *fòrça* son es advèrbis mès utilizadi.

b) **Superlatiu relatiu.** Se forme damb *eth*, *era*, *cò de...*, seguit per *mès* e *mens*.

Exemples:

Era cançón, **era mès** polida.

Cò de mens important.

⁴² En Aran, coma pertot en Occitània, s'emplegue fòrça era forma «piri» que Alibèrt, ena *Gramatica Occitana*, ten per un gallicisme «inadmissible dins la lenga literària». En sòn *Lexique roman* (1842), totun, Raynouard relhèue, coma varianta de «piéger, péger, pejor», era forma «peire» que Mistral considère, en *Tresòr*, com er arquetipe de «piri». En Baiona, segon cò que ditz Pierre Rectoran (*Le Gascon maritime*, 1996), enes ans 1950, encara se podie enténar a díder «péger». En Aran tanben emplegam era forma «petjor».

3. Pronòms

3.1. Pronòms personaus

	Singular		Plurau	
	masculin	femenin	masculin	femenin
Persona	1 jo		nosati	nosates
	2 tu		vosati	vosates
	3 eth	era	eri ⁴³	eres

3.2. Pronòms atòns

		Formes plees	Formes renfortides	Formes elidides	Formes reducides ⁴⁴
Persona 1 sing.		me	em	m'	'm
Persona 2 sing.		te	et	t'	't
Persona	Acusatiu masc.	lo/le	au	l'	'u
	3 sing. Acusatiu feme.	la	—	l'	—
	Nèutre	ac	—	—	'c
Persona	Reflexiu	se	es	s'	's
	3 Datiu	li/le	au ⁴⁵	l'	'u
		mos	—	—	—
Persona 1 plur.		vos	—	—	—
Persona 2 plur.		les (es)	—	—	's
Persona 3 plur. (acusatiu/datiu)		ne	en	n'	'n
Adverbiau (1)		i	—	—	—
Adverbiau (2)					

43 S. Palay, en Dictionnaire du Béarnais et du Gascon modernes, senhale era forma «eri(s)» coma pròpia de tot eth lheuant dera Bigòrra: «[pronòm personau masculin plurau] dont le féminin est eres en certains lieux, eros [= eras] ailleurs ; at digouy à éris (à éri, à Luchon); que soun éris damb eros; éris madech». Ena rèsta dera Gasconha, diden «eths» o «ith < ILLI>. En lengadocian, i a era varianta «elis».

44 Aguesta reducció, fòrça viua en Canejan e Bausen, a vengut mantenguda des des trobadors.

45 En Luishon, en S' Gaudenç, en Aucun (Argelèrs), per crotzament entre «le» o «lo», e «au», i a era varianta «l'au». E «l'aus» en plurau : «be l'au prometeren; que l'au tornèren tà Puentis; eth pair que l'aus parti.»

Comentaris

a) Es formes renfortides s'empleguen sonque en Bausen e Canejan (se ben açò contunhe ath delà dera frontèra). S'empleguen en posicion proclitica cada còp qu'ei possible.

b) Maugrat açò, eth pronòm *ne* a ua forma renfortida en tota era Val d'Aran.

Exemples:

En voi un. | **En** cromparàs dus.

c) Cada còp que sigue possible, eth pronòm cau que vengue ua forma elidida. Cau méter er apostròf a dreta.

Exemples:

M'a parlat de tu. | Te **n'**è crompat un.

d) Es pronòms *mos* e *vos* s'apostròfen en contacte damb un autre pronòm de tresau persona:

Vo'la portarè deman.

3.2.1. Consideracions generaus

Es pronòms atòns son particules gramaticaus qu'apertien ara classa des clitics, elements atòns que depenen fonologicament de un autre element tonic. En cas des pronòms atòns er element tonic qu'ei eth verb, e formen ua unitat fonetica damb eth.

Era sua foncion qu'ei de substituir un complement explicit pr'amor d'evitar era sua repeticion, per açò, eth pronòm a utilizar variarà en foncion de: Era naturalesa o tipe de complement, eth sòn grad de definicion, eth sòn genre e nombre, era possibla combinason de dus o mès pronòms.⁴⁶

3.2.2. Posicion des pronòms atòns: variacion contextuau

Pronòms proclitics e enclitics

Es pronòms atòns se pòden plaçar autant deuant com darrè deth verb. En prumèr cas receben eth nom de **pronòms proclitics**; e en dusau, eth nom de **pronòms enclitics**.

⁴⁶ A tier en compde era publicacion dera *Acadèmia aranesa dera lengua occitana* «*Principis Gramaticals de l'occitan, Alibèrt 1935*»: «Las combinasons pronominalas pòdon èsser formadas de dos, tres, quatre o cinc pronoms. Las de dos pronoms son correntas dins la lenga escrita, mas las de tres, quatre e cinc pronoms se tròban gaire que dins la lenga parlada. L'ordre dels pronoms es variable segon los parlars.».

Coma norma generau de funcionament, se placen deuant deth verb en totes es sues formes, excèpte se se tracte d'un imperatiu, d'un infinitiu o d'un gerondiu. Cau remercar qu'en occitan aranés cau evitar era formacion de perifrasis de gerondiu: es formes com «està dant-li era man» o «ara estam dinant» les calerà substituir per «li da era man» o «ara dinam».⁴⁷

A. Es pronòms proclitics e enclitics

Pronòm proclitic	Pronòm enclitic
Li da era man.	Da-li era man.
Li darà era man.	Volie dar-li era man.
Li a dat era man.	En tot dar-li era man o dant-li era man.
Li dèc era man.	

B. Formes plees, reforçades, redusides e elidides

Pr'amor deth sòn caractèr atòn, fòrça d'aguesti pronòms adòpten formes desparières segontes siguen proclitics o enclitics, e segontes eth tipe de contacte (vocalic o consonantic) que mantien respècte ath verb. En tot tier en compde era forma e era posicion des pronòms, se parle de formes plees, formes redusides e formes elidides, totes utilizades en occitan-aranés.

- a) Era **forma plea** se posspause ath verb acabat en vocau o en consonanta:
portar-**me**, didetz-**me**, cara-**te**!
- b) Era **forma redusida** non ei presenta en aranés generau, e se ten sonque en bèth endret de Quate Lòcs, com es localitats de Bausen e Canejan. Ena rèsta dera Val d'Aran s'utilize era forma plea:
Aurie de lauà's es mans mès soent. (elidida)
Aurie de lauar-**se** es mans mès soent. (plea)
Ei abituau tanben, enes madeishi endrets, er emplec des pronòms redusits darrèr de bères particules, com eth *que* enonciatiu o interrogatiu:
Que't volia demanar quauquarren! | **Qué't** deui, de tot açò?
- c) Era **forma elidida** ei tostemp deuant de verb començat en vocau:
M'agrade, **t'**è vist.

⁴⁷ Cau refusar es formes perifrastiques des verbs, per influéncia deth catalan; formes com «va dar-li era man» o «li va dar era man», les cau substituir per «li dèc era man». Ena nòsta zòna geogràfica (Luishon, Coserans), aqueres formes perifrastiques an, enes subordinades, era valor d'un «ireau deth passat»: «s'ac **vau** saber [vau mès dider: s'ac auia sabut abans], que seria vengut».

Coma cas excepcionau cau nomentar era elision dera *s* enes pronòms de prumèra e segona persona deth plurau (*mos e vos*) quan van deuant de un aute pronòm que non sigue eth nèutre *ac* o er adverbiau *i*:

Mo'lo minjaram tot, eth camalhon! | **Vo'**les darè deman, es presents!

En cas qu'eth vèrb comence en vocau, serà convenient de non elidir era *s* e elidir era vocau deth pronòm que seguís: «era television, **mos** l'auem crompada aué.» | «**Vos** l'auetz minjat tot, eth camalhon?», encara qu'ena lengua parlada era realization sigue era madeisha d'adès: [mula'wem], [bula'wets].

3.2.3. Aspèctes formaus

3.2.3.1. Variacions morfologiques

Talament com es pronòms personaus fòrti, es pronòms personaus atòns presenten diferéncies formaus restacades as categories de persona (prumèra, dusau e tresau), de nombre (singular e plurau), de genre (masculin, femenin e nèutre) e de cas (acusatiu o complement dirècta e datiu o complement indirècta). Totun, eth pronòm nèutre e es pronòms adverbiaus non presenten pas cap de variacion. Aguestes diferéncies apareishen esquematizades ena taula que seguís.

			Singular	Plurau
Personaus	1a persona		me	mos
			te	vos
	2a persona	Masculin	lo, le, au	
		Femenin	la	les
	3au persona	Datiu	li, le, au	les
		Reflexiu	se	
	Nèutre		ac	
Adverbiaus			ne (en) i	

Exceptat deth pronòm reflexiu *se*, toti es pronòms personaus atòns an formes desparièrres entath singular e eth plurau. En cambi, sonque es de tresau persona presenten formes desparièrres segontes eth cas e sonque es

acusatius de tresau persona singular establissem distincions de genre, en tot qu'es auti non ac hèn pas.

Ara seguida s'indiquen es formes que pòt adoptar cada pronòm.

Es formes des pronòms atòns

	A				B		C		D		E		
Forma plea	me	te	se	ne	lo, le,		les	mos	vos	li	ac	i	
				en	au, la								
Forma reduida	'm	't	's	'n								'c	
Forma elidida	m'	t'	s'	n'		l'		mo'	vo'	l'			

A.- Grop A. Formes des pronòms *me, te, se e ne (en)*

Es pronòms deth grop A presenten dues formes desparières:

Darrèr de verb acabat en		Deuant verb començat per	
consonanta	vocau	consonanta	vocau
guardar- m guardà'm	guarda- m guarda'm	m e guarda	m 'escote
guardar- t guardà't	guarda- t guarda't	t e guarda	t 'escote
guardar- s guardà's		s e pèrd	s 'escote
perder- s pèrde's			
crompar- n crompa'n	crompa- n crompa'n	n e crompe	n 'agarre

Observacions

- Era forma reforçada ei practicament desapareishuda der aranés. S'utilize encara en Quate Lòcs: «Es vò maridar lèu.»
- Consideraram era madeisha forma enes dues situacions des clitics en forma plea, coma proclitics o coma enclitics.
- Era forma reduida existís en bèth endret deth Baish Aran, en Quate Lòcs. Era consonanta darrèra deth verb se pèrd.

B.- Grop B. Formes des pronòms *lo* e *la*

Es pronòms d'aguest grop (*lo* e *la*) foncionen com es deth grop A, damb era possibilitat d'elision dera vocau.

Darrèr de verb acabat en		Deuant de verb començat per	
consonanta	vocau	consonanta	vocau
guardar- lo	guarda- lo	lo guarda	l'escote
guardar- la	guarda- la	la guarda	l'escote

C.- Grop C. Formes des pronòms *les* e *mos*

Es pronòms deth grop C (*les* e *mos*) an era madeisha alternança respècte ath verb mès, a diferéncia de *lo* e *la*, non an pas forma elidida. Eth pronòm *mos* elidís era *s* deuant des pronòms *lo*, *la*, *les* e *ne* (*en*), autament se presente tostemp en forma plea.

Darrèr de verb acabat en		Deuant de verb començat per	
consonanta	vocau	consonanta	vocau
guardar- les	guarda- les	les guarda	les escote
guardar- mos	guarda- mos	mos guarda	mos escote

Observacions:

- Ena lengua parlada ei tanben abituau er emplec des pronòms *mos* e *vos* tostemp en forma plea.
- Es pronòms *mos* e *vos* foncionen darrèr d'un verb acabat en vocau sonque ena forma der imperatiu: «Pòrta-**mos** eth dinar!», «minjatz-**vos** tot açò».

D.- Grop D. Formes deth pronòm *vos*

Eth pronòm *vos* presente forma plea autant deuant com darrèr deth verb, tostemp que non apareish combinat damb es pronòms *lo*, *la*, *les* o *ne* (*en*).

Darrèr de verb acabat en		Deuant de verb començat per	
consonanta	vocau	consonanta	vocau
guardar- vos		vos guarda	vos escote
escriuetz- vos	trè- vos	vos escriuetz	vos escotatz

Observacion

Er emplec deth pronòm *vos* darrèr d'un verb acabat en vocau ei fòrça restringit, encara qu'en bèth endret dera Val se pogue enténer era forma «Trè-***vos*** era giqueta», non ei pas çò de mès abituau.

E.- Grop E. Formes des pronòms *li, ac, i*

Es pronòms d'aguest darrèr grop tanben pòden presentar variantes formaus en tot depéner dera categoria damb era quau se combinen e dera sua posicion. Es pronòms *ac* e *i* son estudiadi damb mès detalh laguens der apartat deth pronòm nèutre e des pronòms adverbiaus.

Darrèr de verb acabat en		Deuant de verb començat per	
consonanta	vocau	consonanta	vocau
parlar- li	parla- li	li parle	li escriu
guardà- c	guarda- c	ac guarda	ac escriu
guardà- i	guarda- i	i guarda	i escriu

3.2.3.2. Combinasons de pronòms atòns

A. Er orde des pronòms atòns

Es pronòms atòns pòden emplegar-se en combinasons binàries, e mès esporadicament en combinasons ternàries. Aguestes darreres combinasons, pr'amor que representen situacions de mès mau prononciar, son lèu tostemp evitades pes parlants. De hèt, era absència deth tresau pronòm, non modifique eth contengut deth messatge: en ua oracion com «Pòrta eth vrespalh ath mainatge en estudi», era combinason ternària serie «Pòrta-**l'ac-i**». Damb ua combinason binària com «Pòrta-**l'ac**», e dat que se tracte d'un contèxte coneishut, eth receptor receberie eth madeish messatge.

Er orde des pronòms febles

3au persona	2au persona	1a persona	3au persona	Adverbiaus e nèutre
reflexiu			datiu	acusatiu
se	te vos	me mos	li, le les	lo, le la les
				ne (en) i
				ac

Observacion Son possibles es combinasons de pronòms de colomnes desparières, mès non pas es qu'apertien a ua madeisha colomna.

B. Era forma des pronòms atòns

Es pronòms atòns pòden adoptar formes desparières segontes era posicion qu'aucupen respècte ath verb e era combinason en qué apareishen. Era forma e era grafia des pronòms seguissen es normes generaus següentes:

- a) Es pronòms atòns se placen amassa en tot formar un grop proclitic o enclitic:

M'ac vò díder. **Vò** dider-**m'ac**.
L'ac darè. **Da-l'ac**.

- b) En posicion proclitica, es pronòms s'escriuen o ben separadi o ben apostrofadi:

Te la cromparè deman.
Ja **se n'a** anat.
Non **me'n** parles.

- c) En posicion enclitica, se restaquen ath verb o entre eri per miei de junhents o damb apostròfs:

Crompa-**te-la** deman.
Vè-te'n ja!
Non vòs dider-**m'ac**?

- d) Enes combinasons en qué apareishen formes elidides o redusides, er apostròf se place tant ara dreta com sigue possible:

Ja **se n'a** anat. **Se'n** vò anar d'ora.
Lo'n vau a trèir. **Lo n'**è trèt.

Observacion Eth pronòm adverbial *ne (en)* adòpte tostemp forma elidida o redusida en contacte damb un autre pronòm o d'autres particules com *que (que'n)*. Damb er advèrbi de negacion *non*, formarà *no'n*.

- e) Es pronòms *me*, *te* e *se* adòpten es formes plees quan son en prumèr lòc d'ua combinason proclitica:

Me la regalèren eri.
 Quan **te** n'anaràs de vacances?
 Non **se'n** dèc compde d'arren.

Observacion

- Es pronòms anteriors adòpten es formes elidides quan son seguidi d'*ac* o de quinsevolh mot començat per vocau. Tanben deth pronòm adverbial *i*:

Quan **m'ac** dideràs?
T'ac as creigut?
S'amagarà tot eth dia.
T'i estaràs tota era vrespada.
M'i an accompanhat toti.
S'i posarà tres dies.

- f) Es pronòms *mos* e *vos* elidissen era *s* deuant de un autre pronòm que non sigue *ac* o *i*:

Mo'les portaràn deman. Pòrta-**mo'les** ara madeish.
Vo'n brembatz de jo? Brembatz-**vo'n** de jo

C. Es combinasons binàries de pronòms

Ena taula que seguís s'esquematizzen es formes que presenten es pronòms enes desparières combinasons binàries possibles, e concrètament, era forma e er orde qu'adòpten quan eth grop pronominau ei deuant de verb començat en consonanta, deuant de verb començat en vocau, dempús de verb acabat en consonanta e dempús de verb acabat en vocau.

	me	te	lo, le	la	ac	li	ne (en)	i	mos	vos	les
me	deuant cons.			me lo	me la	m'ac	me li	me'n	me i		me les
	deuant vocau			me l'	me l'	m'ac	me li	me n'	me i		me les
	darrèr cons.			-me-lo	-me-la	-m'ac	-me-li	-me'n	-me-i		-me-les
	darrèr vocau			-me-lo	-me-la	-m'ac	-me-li	-me'n	-me-i		-me-les

	me	te	lo, le	la	ac	li	ne (en)	i	mos	vos	les
te	deuant cons.	te me		te lo	te la	t'ac	te li	te'n	te i	te mos	
	deuant vocau	te m'		te l'	te l'	t'ac	te li	te n'	te i	te mos	te les
	darrèr cons.	-te-me		-te-lo	-te-la	-t'ac	-te-li	-te'n	-te-i	-te-mos	-te-les
	darrèr vocau	-te-me		-te-lo	-te-la	-t'ac	-te-li	-te'n	-te-i	-te-mos	-te-les

	me	te	lo, le	la	ac	li	ne (en)	i	mos	vos	les	
se	deuant cons.	se me se'm* ⁴⁸	se te se't*	se lo se'l*	se la	S'ac	se li	se'n	se i s'i	se mos	se vos	se les
	deuant vocau	se m'	se t'	se l'	se l'	s'ac	se li	se n'	se i s'i	se mos	se vos	se les
	darrèr cons.	-se-me	-se-te	-se-lo	-se-la	-s'ac	-se-li	-se'n	-se i -s'i	-se-mos	-se-vos	-se-les
	darrèr vocau	-se-me	-se-te	-se-lo	-se-la	-s'ac	-se-li	-se'n	-se i -s'i	-se-mos	-se-vos	-se-les

	me	te	lo, le	la	ac	li	ne (en)	i	mos	vos	les
lo	deuant cons.	lo me*	lo te*			l'ac		lo'n	lo i	lo mos*	lo vos*
	deuant vocau	lo m**	lo t**			l'ac		lo n'	lo i	lo mos*	lo vos*
	darrèr cons.	-lo-me*	-lo-te*			-l'ac		-lo'n	-lo-i	-lo-mos*	-lo-vos*
	darrèr vocau	-lo-me*	-lo-te*			-l'ac		-lo'n	-lo-i	-lo-mos*	-lo-vos*

	me	te	lo, le	la	ac	li	ne (en)	i	mos	vos	les
la	deuant cons.	la me*	la te*			l'ac		la'n	la i	la mos*	la vos*
	deuant vocau	la m**	la t**			l'ac		la n'	la i	la mos*	la vos*
	darrèr cons.	-la-me*	-la-te*			-l'ac		-la'n	-la-i	-la-mos*	-la-vos*
	darrèr vocau	-la-me*	-la-te*			-l'ac		-la'n	-la-i	-la-mos*	-la-vos*

48 El asterisc indica que se tracte de formes especials restringides a Bausen e Canejan

	me	te	lo, le	la	ac	li	ne (en)	i	mos	vos	les
li	deuant cons.				l'ac		li'n				
	deuant vocau					l'ac		li n'			
	darrèr cons.					-l'ac		-li'n			
	darrèr vocau					-l'ac		-li'n			

	me	te	lo, le	la	ac	li	ne (en)	i	mos	vos	les
en (ne)	deuant cons.				n'ac			n'i			
	deuant vocau				n'ac			n'i			
	darrèr cons.					-n'ac		-n'i			
	darrèr vocau					-n'ac		-n'i			

	me	te	lo, le	la	ac	li	ne (en)	i	mos	vos	les
mos	deuant cons.		mo'lo	mo'la	mos ac	mo'li	mo'n	mos i			mo'les
	deuant vocau		mos l'	mos l'	mos ac	mo'li	mo'n	mos i			mo'les
	darrèr cons.		-mo'lo	-mo'la	-mos-ac	-mo'li	-mo'n	-mos-i			-mo'les
	darrèr vocau		-mo'lo	-mo'la	-mos-ac		-mo'n	-mos-i			-mo'les

	me	te	lo, le	la	ac	li	ne (en)	i	mos	vos	les
vos	deuant cons.		vo'lo	vo'la	vos ac	vo'li	vo'n	vos i			vo'les
	deuant vocau		vos l'	vos l'	vos ac	vo'li	vo'n, vos n,	vos i			vo'les
	darrèr cons.		-vo'lo	-vo'la	-vos-ac	-vo'li	-vo'n	-vos-i			-vo'les
	darrèr vocau		-vo'lo	-vo'la	-vos-ac		-vo'n	-vos-i			-vo'les

	me	te	lo, le	la	ac	li	ne (en)	i	mos	vos	les
les	deuant cons.	les me	les te			les ac		les ne les en	les i		
	deuant vocau	les m'	les t'			les ac		les ne les en	les i		
	darrèr cons.	-les-me	-les-te			-les-ac		-les-ne -les-en	-les-i		
	darrèr vocau										

3.2.4. Aspèctes foncionaus

Er emplec des pronòms atòns de 3au persona, deth nèutre e des adverbiaus qu'ei tostemp restacat ara preséncia d'un antecedent, ei a díder, a un element apareishut en discors prèvi ath quau substituís, çò que les da eth caractèr anaforic. Se pòt observar en aguest exemple:

As portat eth libre?—Non, encara non l'è portat.

En aguest exemple, eth pronòm *l'* a coma antecedent eth sintagma nominau *eth libre*, e lo remplace ena naua oracion. Aurà, per tant, era madeisha foncion sintactica, en aguest cas d'acusatiu.

Era substitucion d'un element oracionau per un pronòm recep eth nòm de *pronominalizacion*. Respècte ar exemple anterior se pòt díder que *l'* pronominalize eth sintagma nominau *eth libre*.

En d'auti cassi, es pronòms non hèn pas referéncia a un antecedent, senon a un conseqüent, ei a díder, a un element qu'encara non a apareishut. En aguest cas era referéncia qu'ei cataforica. Se pòt observar en aguest exemple:

Quan **lo** veigues, ditz ath ton frair que mos digue quauquarren.

3.2.4.1. Es pronòms personaus atòns

Son: *me, te, se, mos, vos, se.*

Representen es 6 personnes dera accion verbau. Pòden foncionar coma accusatiu (CD) o datiu (CI).

S'apostrófen deuant de vocau.

Jo **me** laui. (CD)
Jo **me** laui es mans. (CI)

M'agrade eth tòn tricòt. (CI)
T'as minjat tot eth camalhon! (CI)

Era forma redusida d'aguesti pronòms ei restringida as tèrmes de Bausen e Canejan.

Pòrta' **m** entà casa.
Pòsa' **t** un moment.

Es pronòms *mos* e *vos* s'apostrofaràn deuant d'un pronòm de 3au. persona, en tot pèrder era *s*.

Aguesta istòria **mo'**la vòlen hèr a creir com as mainatges.
Diden qu'an trapat fòrça ceps e **mo'**n portaràn bèth un.
Es problèmes economics **vo'**les auratz de solucionar vosati.

3.2.4.2. Es pronòms reflexius e es non reflexius

Es pronòms personaus atòns pòden funcionar coma complement dirècte o indirècte e, ath delà, pòden èster *reflexius* e *non reflexius*.

Es **pronòms reflexius** an coma antecedent eth subjècte dera oracion, e per tant eth subjècte e eth complement dirècte o indirècte designen era madeisha persona:

Encara non **t'**as lheuat?
Maria **se** coheisse cada dimenge.
Mos auem crompat ua bicicleta de montanha.

En cas des pronòms reflexius pluraus cada ua des personnes realize ua accion que requè sus era auta d'aguestes personnes. Ei recipròca:

Es mainades **se** pienten era ua ara auta.
Damb aquera familia **mos** hèm fòrça.

Per contra, es **pronòms atòns non reflexius** designen ua persona, o ua entitat non umana, desparièra ara designada peth subjècte dera oracion:

Non te'n hèsques, jo **te** cridarè.
Avisa-**me** abans de gesser.
Mos an regalat ua bicicleta de montanha.

Es pronòms reflexius e non reflexius

		Acusatiu	Datiu
1a e 2au persona	Reflexius e non reflexius	me, mos te, vos	
3au persona	Reflexiu Non reflexius	se lo, la, les	li, les

Remèrcia

A mès dera foncion reflexiva, eth pronòm *se* tanben s'emplegue de forma impersonau enes oracion passives pronominaus:

En aguest pòble **s'a** bastit a tòrt e a dret, sense cap d'orde.

3.2.4.3. Es pronòms atòns de tresau persona o pronòms complement

Es pronòms de tresau persona, nomentadi tanben *pronòms complement*, substituïssen sintagmes nominaus e foncionen coma acusatius (complement dirècta) o datius (complement indirècta):

È deishat eth tornavitz en calaish. Pòrta-me-**lo** se te platz.
(*lo* = «eth tornavitz»).

Crompa ua barra de pan e pòrta-me-**la**. (*la* = «ua barra de pan»).

Cau díder ath tòn frair que vengue. Se non **li** didem arren,
se'n desbrembarà. (*li* = «ath tòn frair»)

Pòrta eth paquet as vesins. Non **les** digues qu'ei mèn. (*les* =
«as vesins»).

A. Concordança deth participi

Eth participi des tempsi compausadi a de concordar en genre e nombre damb es pronòms d'acusatiu de tresau persona *lo*, *la* e *les* quan aguesti se li placen ath deuant:

As trapat era giqueta que cercaues? Òc, l'è **trapada** en armari.

Non **les** è pas **perdudes** jo, es claus.

Ena lengua parlada ei freqüenta era repeticion deth pronòm datiu de tresau persona e deth pròpri complement indirècte quan aguest apareish en posicion postverbau o se tracte d'un interrogatiu o d'un relatiu:

Li as premanit er esdejoar **ath mainatge**?
Aguest ei eth vesin **a qui li** toquèc era loteria.
A qui li as condat tot açò?

B. Classes

a) **lo, le, la, les**: fonctionen coma CD definit (masc. fem. sing. o plur.). Eth CD ei introduosit per un article definit, un demostratiu o un possessiu. *Lo e la* s'an d'apostrofar deuant de vocau. Exemples:

Eth mèn coche? Guarda-lo. Òc, ja **lo (la)** veigui.
Es costelhes entà dinar, partatz-**les** vosati.
Es ahèrs damb es amics **les** cau solucionar entre toti.
A Maria, l'è vista aguest maitin en mercat.

b) **li, le, les**: fonctionen coma CI (sing. o plur.). Exemples:

Pòrta-**li** eth vrespalh.
Me güege de dar-**les** era mala notícia.

3.2.4.4. Es pronòms adverbiaus

A. Eth pronòm *i*

Fonciona damb es preposicions *a, de cap a, damb, tà, entà, en, per e enquia*. Exemples:

Anaram **entara** hèsta major d'Es Bòrdes. → I anaram.
Era aigua **dera** mar arribèc **enquiath** pòrt. → I arribèc.
En arribar en Campsaure mos cau tirar **de cap tara**
Montjòia. → Mos i cau tirar.
Ara èm just **en** miei deth poble. → Ara i èm.
Escriui **damb** eth creion. → I escriui.

Eth pronòm adverbiau *i* substituís constituents oracionaus damb foncions diuèrses:

- Substituís eth complement circonstanciau de lòc (CCL) o eth complement de destinacion que s'exprèssen damb verbs com *viuer* o *residir* (en un lòc), *trapar-se* (en un endret), *anar* (tà un lòc), *passar* (per un lòc), *entrar* (en un lòc), etc.:

Hè quauque temps viuen en Les, mès ara non **i** viuen pas.
(*i* = «en Les»).

Estúdie en Tolosa mès, non s'**i** trape massa ben.
(*i* = «en Tolosa»).

Tostemp crompam ena madeisha botiga. Tu tanben **i** crompes? (*i* = «ena madeisha botiga»).

An dit qu'era carretèra ère barrada, mès encara **i** passe fòrça gent. (*i* = «era carretèra»).

Anèrem entara tuta e **i** entrèrem enquia laguens.
(*i* = «era tuta»).

- Substituís un complement de règim verbau (CRV) introduosit pes preposicions que non siguen *de*:

È pensat que poderíem viatjar amassa. E tu, tanben **i** as pensat?) (*i* = «que poderíem viatjar amassa»).

Non me **i** acabi d'acostumar ad aguest estil de vida. (*i* = «ad aguest estil de vida»).

Ager parlè seriosament damb eth. Vosati tanben **i** auetz parlat. (*i* = «damb eth»).

Li aufriren un bon travalh, mès **i** renoncièc. (*i* = «un bon travalh»).

M'agradarie participar ena vòsta convèrsa, mès non **i** compreni pas arren. (*i* = «ena vòsta convèrsa»).

- Substituís un complement predicatiu (CPred):

Tostemp camine decidit. Tostemp **i** camine.

- Pronominalize es complements circonstanciaus de manèra:

Me sembla que parle pro tranquillament. Òc, tostemp **i** parle. (*i* = «trinquillament»).

- Substituís eth complement circonstanciau d'esturment:

Tostemp vau tath travalh damb er autobús, mes aué non **i** pogui cap anar. (*i* = «damb er autobús»).

- Substituís tanben es complements circonstanciaus de companhia:

Me coheissèc que damb eth ja non **i** podie víuer mès. (*i* = «damb eth»).

Foncione damb es preposicions *en*, *damb*, *tà* o *entà*, *per*, *enquia*, *de cap a...*

B. Eth pronòm *ne* (*en*)

A eth sòn origen ena forma latina *inde*, damb eth sentit de ‘d’aqueuth lòc’ o ‘d’aquera causa’. S’utilize damb ua sèria de verbs pronominaus qu’indiquen eth desplaçament d’un lòc estant entà un aute, com *anar* (*anar-se’n*), *tornar* (*tornar-se’n*), *gésser* (*gesser-se’n*)... o hè referéncia a un antecedent coneishut pr’amar d’evitar era sua repeticion.

Me **n’**anè deth balh tàs dues dera maitiada.

Non ère guaire content en aguest grop, per açò se’**n** gessec.

Me’**n** tornè d’ora tà casa.

Ath delà d’aguest ròtle, eth pronòm *ne* substituís constituents oracionaus damb diuèrses foncions:

- Damb foncion partitiva, substituís eth subjècte d’ua oracion quan ei indefinit, quantificat, numerau o sense determinant:

An arribat es convidats?

Òc, ja **n’**a arribat bèth un. (*n’* = «de convidat»).

I auie gent en partit?

Non, non **n’**i auie pas massa. (*n’* = «de gent»).

Dera mòstra de cinéma occitan sonque me’**n** demore un CD.

(’*n* = «dera mòstra de cinéma occitan»)

Respècte ath verb, se pòt presentar en posicion proclítica o enclítica.

Cau observar en aguesti exemples qu’eth pronòm substituís eth nuclièu deth sintagma nominau, mès non elimine pas es quantificadors.

Encara que se dongue era substitucion deth nuclièu deth sintagma nominau, ei possible de mantier es complements damb era preposicion *de*:

As portat còrda tà estacar eth can ?

Òc, **n’**è portat ua de longa. (*n’* = «de còrda»).

T'as minjat es escares?

Òc, **n'**è minjat tres de ben gròsses. (*n'* = «d'escares»)

Ei possible tanben qu'es complements deth nuclèu deth sintagma nominau apareishen precedits de ua auta preposicion:

Me didec de méter gasolina sense plomb, mès **ne** meti damb plomb. (*ne* = «de gasolina»).

- Substituís eth complement dirècte quan s'exprèsse de forma indefinida, numerau, quantificada o sense determinant:

S'i a ahragues, pòrta-me' **n** un quilò. (*'n* = «d'ahragues»).

Campa se trapes ueus ena garièra e pòrta-**ne** un parelh. (*ne* = «de ueus»).

- Substituís eth complement der adjectiu damb foncion d'atribut deth verb èster:

N'ei plan orgulhós, des sòns hilhs. (*n'* = «des sòns hilhs»).

È acabat eth projècte e **ne** sò plan satisfèt. (*ne* = «deth projècte»).

- Substituís eth complement de règim verbau quan ei introduosit pera preposicion *de*:

D'aguest ahèr, **ne** parlaram deman. (*ne* = «d'aguest ahèr»).

Les auia de telefonar ager mès non me' **n** brembè. (*'n* = «de telefonar»).

- Substituís eth complement de procedéncia o origina qu'acompanhe a verbs com *vier* (de bèth lòc), *tornar* (de bèth lòc), *treir* (quauquarren d'un lòc). Foncione tostemp damb era preposicion *de*.

Vas tath mercat o **ne** tornes? (*ne* = «deth mercat»).

Quan nosati vam tà un lòc, eth ja **ne** ven. (*ne* = «deth lòc»).

An viatjat tà Cuba e **n'an** tornat encantadi. (*n'* = «de Cuba»).

- Substituís eth complement predicatiu deth verb *hèr* introduosit pera preposicion *de*:

De mèstre, ja hè tres ans que non **ne** hè. (*ne* = «de mèstre»).

Eth pronòm adverbiau *ne* (*en*) se redusís tostemp darrèr des pronòms personaus atòns *me*, *te*, *se*, *mos* e *vos* e darrèr des pronòms atòns de tresau persona acabadi en vocau *lo*, *la* e *li*.

An dit que **me'n** portarien bèth un, de cep.
Mo'n cau brembar, d'agarrar sòs deth calaish.
Te'n brembes d'aqueri dies ena plaja?
Eth libre, trè-**lo'n** deth morralet, se te platz.
Li'n da tostemp massa, de sòs ath mainatge.

Se redusís tanben darrèr der advèrbi de negacion *non*:

No'n digues mès, de pegueries.
En toti aguesti exemples observam qu'eth verb que seguís eth pronòm adverbiau *ne* comence en consonanta. En cas qu'eth verb comence en vocau, er apostròf se place deuant deth verb, en tot apostrofar mès entara dreta:

Me **n'an** portat bèth un, de cep.
Mos **n'auem** brembat de vosati. (*mos* consèrve era s).
Eth libre, lo **n'as** trèt deth calaish?

- Substituís eth complement atributiu quan aguest ei un adjectiu:

Agusti mainatges son intelligenti.
Òc, que'**n** son. ('n = «intelligent»).
Era pelicula d'aué semble mès interessanta qu'era d'ager.
Òc, **ne** semble. (*ne* = «d'interessanta»)).

Fonciona sonque damb era preposicion *de*.

3.2.4.5. Eth pronòm nèutre (*ac*)

- Apareish enes contèxtes a on eth complement dirècte ei representat pes pronòms demostratius nèutres *açò*, *çò* o *aquerò* en oracions simples:

Açò non ei pas guaire ben hèt. **Ac** pòs hèr tu? (*ac* = «açò»).
Aquerò que te diguí ager, non **ac** expliques ad arres. (*ac* = «aquerò que te diguí ager»).

- Pronominalize proposicions subordinades substantives, damb fucion de CD, en oracions compausades. Aguestes proposicions son introdusides pera conjoncion *que* o era preposicion *de*:

Mos an dit *que se vòlen maridar en junh*. Mos **ac** an dit. (*ac* = «que se vòlen maridar en junh»).

As dit as amics *de vier a dinar en casa*? Les **ac** as dit? (*ac* = «de vier a dinar en casa»).

- Apareish tanben enes combinasons d'acusatiu e datiu entà evitar cacofonies entre es pronòms naturaus:

Ja l'**ac** è dit, que carèsse!

3.2.4.6. Pronominalizacion des complements

A. Acusatiu o complement dirècte (CD)

Eth CD se pòt presentar ena oracion de diuèrses manères:

- a) De forma definida (introduosit per un determinant que definís er objècte), ei a díder, es articles definits, es demonstratius definits e es possessius. En aguest cas tieram es pronòms **lo**, **le**, **la**, **les** (mas. fem. e plur.). Exemples:

Pòrta eth libre.	→ Pòrta- lo .
Pòrta aguest libre.	→ Pòrta- lo .
Pòrta eth tòn libre.	→ Pòrta- le .

(Cò de madeish damb eth fem. *la* e es pluraus *les*.)

- b) De forma indefinida damb un article indefinit, numerau, damb quantificador o sense determinant. En aguest cas tieram eth pronòm **ne** (**en**). Exemples:

Pòrta un libre dera bibliotèca.	→ Pòrta- ne . (<i>un dera bibliotèca</i>).
Pòrta tres libres.	→ Pòrta- ne tres.
Pòrta bèth (quauque, fòrça) libre.	→ Pòrta- ne bèth un. (<i>quauqu'un, fòrça</i>).
Pòrta libres.	→ Pòrta- ne .

c) En forma de demostratiu nèutre (*açò*, *çò* o *aquerò*). En aguest cas tieram eth pronòm nèutre **ac**. Exemples:

Pòrta açò (aquerò) entà delà. → Pòrta'c entà delà.

d) En forma de proposicion subordinada substantiva (introduida pera preposicion *de* o es conjoncions *que* e *se*). En aguest cas tieram eth pronòm nèutre **ac**, que reduïram en contacte damb era vocau deth verb. Exemples:

Mos an dit *que se mariden en junh*. → Mos **ac** an dit.

Te diguí *de non parlar mès deth tèma*. → T'**ac** diguí.

Demana-les *s'an acabat toti es deuers*. Demana-les-**ac**.

(Aguestes proposicions pòden èster substituïdes per *açò* o *aquerò*).

Observacion

Ei important, enes cassi d'emplec deth pronòm *ac*, de non confoner-lo damb *lo* (cas freqüent ena lengua parlada). Per tant, evitar tostemp construccions com:

~~Ja lo sabi, açò~~. (J'ac sabi açò).

~~Me lo an dit aué~~. (M'ac an dit aué).

Eth pronòm *lo/le* sonque ei corrècte enes situacions que s'especifiquen en cas a) deth CD.

B. Datiu o complement indirècte (CI)

Damb aguest complement sonque tenguem en compde eth nombre (sing. o plur.). Tieram es pronòms **li**, **les** (sing. e plur.). Exemples:

Li è dat eth vrespalh. («ath mainatge»).

Ditz-**li** qu'arriba d'ora. («ara mainada»).

Les è deishat sòs. («as companhs»).

C. Complement atributiu (CA)

Tieram tostemp eth pronòm *ne* (*en*). Exemples:

Diden qu'ei fòrça intelligent. → Diden que n'ei fòrça
(«d'intelligent»).

Aguest libre semble interessant. → Aguest libre **ne** (**en**) semble.

D. Complement de règim verbau (CRV)

Damb aqueri verbs que requerissen ua preposicion tieram tanben eth pronòm *ne* (*en*). Exemples:

Tostemp parlen *de politica*. → Tostemp **ne (en)** parlen.

Cau mefidar-se *des mentidèrs*. → Cau mefidar-se'**n** («des mentidèrs»).

E. Complement circonstanciau de lòc (CCL)

Aciu eth pronòm varie segontes era preposicion que l'introduís:

a) Damb era preposicion *de* tieram tostemp eth pronòm *ne* (*en*). Exemples:

Aué tornen de vacances. → **Aué ne (en)** tornen.

Ara que venguem deth mercat. → Ara que'**n** venguem.

b) Damb es autes preposicions (*a, de cap a, damb, per, tà, entà, enquia, en*) tieram eth pronòm adverbiau *i*. Exemples:

Vam tà (entà) Les. → **I** vam.

Auem arribat enquiat parc. → **I** auem arribat.

Èm en Vielha. → **I** èm, e tot eth dia **i** seram.

F. Complement circonstanciau de companhia (CCC)

Tieram tanben eth pronòm *i*. Exemples:

Vau tath cine damb es amics. → **I** vau.

A còps se presenten problèmes quan auem de substituir dus complements, e per tant auem de combinar dus pronòms, principaument damb eth CD + CI.

3.2.4.7. Combinason de CD + CI

Es pronòms que s'utilizaràn en aguesti cassi, depeneràn dera forma deth CD (entre es quate qu'auem vist).

A. S'eth CD ei definit (cas *a* deth CD)

a) S'es dus complements son singulars: l'ac.

Exemple:

È dat eth libre ar escolan.

Ena prumèra substitucion mos apareish era forma «*lo li* è dat» (o «*li lo* è dat»). En produsir-se cacofonia, un des pronòms càmbie era forma (eth CD). Alavetz apareish era forma «*l'ac* è dat».

Non tenguem en compde eth genre des complements.

Observacion

Ei important d'evitar en aguest contèxte construccions dera forma *se lo* (freqüent calc deth castelhan), *s'ac* o *se les*.

b) S'i a un complement o es dus en plurau: les ac.

Exemple (CD plurau):

È dat es libres ar escolan.

Dera prumèra substitucion *les li*, se passarà a «*les ac* è dat».

Exemple (CI plurau):

È dat eth libre as escolans.

Dera prumèra substitucion *lo les*, se passarà a «*les ac* è dat».

Ei indiferent quin des dus complements ei plurau.

B. S'eth CD ei indefinit, numerau, quantificat o sense determinant (cas *b* deth CD)

a) S'es dus complements son singulars: li'n, li n'

Exemples:

Cromparam	un	entath
	<u>present</u>	<u>mainatge.</u>
	ne	li

Auem	un	entath
crompat	<u>present</u>	<u>mainatge.</u>
	ne	li

Es pronòms càmbien de posicion quedant: «**Li'n** cromparam» (*un*).
«**Li n'**uem crompat» (*un*).

Ei indiferent eth genre des complements.

- b) S'eth CD ei plurau (madeisha forma): **li' n**, **li n'**
Exemples:

Portarè misharnons ath mèn vesin. (*bèth misharnon o fòrça*)
ne li

→ **Li' n** portarè (*bèth un, fòrça*).

È portat bèth misharnon ath mèn vesin.
ne li

→ **Li n'** è portat bèth un.

Ei indiferent eth genre des complements.

- c) S'es dus complements o eth CI son pluraus: **les ne** (**les en**, **les n'**).
Exemples:

Cromparè uns presents entàs mèns hilhs. (*fòrça, quauqui presents*)
ne les

→ **Les ne** cromparè. (*fòrça, quauqui uns, bèri uns...*)

È crompat uns presents entàs mèns hilhs.
ne les

→ **Les n'** è crompat.

Cromparè un present entàs mèns hilhs.
ne les

→ **Les ne** cromparè. (*un*)

È crompat un present entàs mèns hilhs.
ne les

→ **Les n'** è crompat. (*un*)

Ei indiferent eth genre des complements.

d) Eth cas de CD indefinit combinat damb eth CI se pòt solucionar tanben observant sonque eth nombre deth CI:

- S'eth CI ei singular: **li'n** (non impòrte eth nombre deth CD):

Vrespalh ath mainatge, **li'n** dongui cada dia. (CD singular).
Creions ath mainatge, **li'n** cromparè quauqu'uns. (CD plurau).

- S'eth CI ei plurau: **les ne (en)** (non impòrte eth nombre deth CD):

Vrespalh as mainatges, **les ne** dongui cada dia (CD singular).
Creions as mainatges, **les ne** cromparè quauqu'un. (CD plurau).

3.2.4.8. Foncions des pronòms atòns

Pronòms	Foncions
lo (l') - le - la (l') - les (es)	<ul style="list-style-type: none"> – Complement dirècte CD (acusatiu) en forma determinada. Exemples: Pòrta-la. Les è vistes. L'è crompat aué. Pòrta-lo. Pòrta-le.
li - le - les	<ul style="list-style-type: none"> – Complement indirècte CI (datiu). Exemples: Li escriui ua carta cada mes. Les auria de díder quauquarren. Le diderè que vengue.
Pronòm nèutre, ac	<ul style="list-style-type: none"> – Complement dirècte, damb es demostratius nèutres (<i>çò, açò, aquerò</i>). Exemples: Qui a dit açò? = Qui ac a dit? Dèisha-me aquerò! = Dèisha-m'ac. – Complement dirècte, quan se referís a ua proposicion subordinada. Ex.: Pensi que non i anarè pas! = Ac pensi! – Complement dirècte o complement indirècte, en combinasons damb pronòms <i>lo, le, la, les</i>. Exemples: L'ac pòrti (<i>eth vrespalh ath mainatge</i>, CD) Les ac è dat (<i>es libres ath professor</i>, aciu eth CI ei singular).

Pronòm adverbial **i**

- Complement circonstanciau de lòc (CCL) non introdusus pera preposicion **de**. Indique direccion o estabilitat.
Exemple: Vau entà Lhèida. = **I** vau. | Sò en casa. = **I** sò.
- Complement circonstanciau de companhia (CCC).
Exemple: A Pèir, lo veigui soent damb aquera gojata. = A Pèir l'**i** veigui soent.
- Complement circonstanciau de manèra (CCM).
Exemple: Minge tostemp damb hame. = Tostemp **i** minge.
- Complement circonstanciau d'esturment (CCE).
Exemples: Escriui damb eth creion. = **I** escriui.
- Complement predicatiu (CPred)
Exemple: Caminaue decidit. = **I** caminaue.
- Acompanhe es verbs de percepcion.
Exemples: Vedé-**i**. | Non **i** veigui arren (*disparièr de Non veigui arren. – Les balhe valor intransitiu*).
Exemple: (Un còp **i** auie un rei...) *Ath verb aué-i, li da valor impersonau.*

Pronòm adverbial **ne (en)**

- Complement dirècte CD (acusatiu) expressat en forma numerau, indefinida, quantitatativa o sense determinant.
Exemples: Se non as pan, crompa-**ne**. | An trapat fòrça ceps e mo'**n** an dat bèth un. | Te pogui deishar cent èuros, **ne** pòrti dus cents.
- Subjècte. Normaument introdusus per un numerau, indefinit o quantitatiu e coneishent er antecedent.
Exemples: A arribat bèth avion? Òc, **n'a** arribat un. | Ena Val d'Aran **n'i** an fòrça, de toristes en iuèrn.

- Complement atributiu (CAtr.) en oracions damb verb copulatiu.
Exemples: Que **n’ei** d’espavilat, aguest mainatge! | Sò paredèr, e tu, **n’ès**?
- Complement de règim verbau (CRV) o preposicionau damb era preposicion **de**.
Exemples: D’quierò, ja **ne** parlaram! | Bremba-te’**n** de jo. Tostemp **ne** parle, de fotbòl.
- Complement circonstancial de lòc (CCL) procedéncia o origen.
Exemples: Quan nosati vam entà classe, eri ja **ne** gessen. | Que vies deth mercat, òc ara **ne** vengui.
- Complement deth nom (CN).
Exemples: Des boni companhs, cau apreciar-**ne** es qualitats. | Aço **n’ei** ua prova, deth crim.
- Complement der adjectiu (CADj.).
Exemples: D’aguesta comèdia, **ne** sò ben tip.
- Complement predicatiu (CPred.).
Exemples: De trabalhar, ja hè bèth temps que no’**n** vò saber arren.

3.3. Pronòms relatius

Damb antecedent explicit que Ex.: Era gojata que t’agrade (subjècte). Era causa que cercatz (complement dirècte).	
que (+ [pronòm / possessiu / adverb / sintagma]) Ex.: Er estudiant que (‘n) parlauem ager ei d’Arties. Era gojata qu’eth sòn pair ei eth President deth club.	
article + [quau/quaus] Ex.: Non acceptaram eth projècte, eth quau serà presentat deman.	

	<i>preposicion</i> + [qui / qué / [quau/quaus]]
	Ex.: Eth projècte de qué parlàuem ager. Era estudianta de qui parlàuem ager. Era estudianta dera quau parlàuem ager.
	(<i>preposicion</i>) + (a) on
	Ex.: Eth país d'a on ven eth professor ei molt diferent.
	çò que
	Ex.: M'a dit que vierà deman, çò que me sembla ben.
	substantiu + que
	Ex.: M'a dit que vierà deman, causa que me sembla ben.
Sense antecedent	(<i>preposicion</i>) + qui
	Ex.: Qui cerque, tròbe. Porta'c a qui pense qu'ei ua error, e qu'ac digue.
	(<i>preposicion</i>) + (tot) + [article definit / pronòm demonstratiu] + que
	Ex.: Es que veigui mès clars son aguesti. Totes es qu'ac volguen crompar, qu'ac diguen.
	(<i>preposicion</i>) + (tot) + [ciò / aquerò] + que
	Ex.: Çò que hèm aué ei istoric.
	(<i>preposicion</i>) + (a) on
	Ex.: Cau determinar eth camin entà on volem anar.
	([pertot/aquiu]) + (a) on
	Ex.: Ac pensi explicar pertot tà on vaja.

Que a un usatge generau en occitan. Plan soent *que* va accompanhat d'un pronòm personau, un advèrbi o un adjectiu possessiu:

Ar amic **que** li dèishi eth telefon.
 Ara vesia **que** li an panat era bossa.
 Er òme **qu'a** vengut damp eth.
 Era ciutat **que** i auem passat tres dies (= a on auem passat...)
 Eth libre **que** te n'è parlat.
 Es pomes **que** n'è hèt confetura.
 Eth vesin **qu'era** sua casa a cremat.

En occitan *qui* represente as personnes:

Qui vò i va.

Er òme a **qui** parlaua.
N'i aurà tà **qui** s'ac merite.

Es pronòms relatius remeten entà un element nominau apareishut per auança en ua oracion e introduïssen ua oracion subordinada que hè fucion d'adjectiu:

Era mainada **que** vedetz aquiu seiguda, ven de comprar-se un tricòt de lan.

Sa pair, **qu'**ère engenhaire en ua empresa, moric est'an passat.

I a dus tipes generaus d'oracions relatives, es adjectives e es substantives.

3.3.1. Oracions relatives adjectives

Es oracions relatives adjectives dan un explic sus eth substantiu que complementen.

Er òme *qu'auem vist* ère eth deputat.

Er òme *de qui auem parlat* ère eth deputat.

a) **Especificatives:** dan ua informacion coneishuda sus eth nòm que complementen.

Er òme dera cravata ròia *qu'auíem vist en parc* ère eth deputat.

b) **Explicatives:** dan ua informacion addicionau sus er èster designat peth nòm, mès sense besonh d'establir ua especificacion. Les cau escrivuer tostemp entre còmes.

Aqueth òme dera cravata ròia, *qu'ère eth president dera Deputacion*, mos saludèc amistosament.

3.3.2. Substantives

Es oracions relatives substantives hèn eth papèr de nòm.

Non me platz bric *que sigue eth coordinador*.
Mos didec *que vierie deman*.

En prumèr exemple era oracion introduïda damb *que*, pren eth papèr de subjècte e en segon exemple eth de complement dirècte.

4. Vèrbs⁴⁹

A. Conjugasons⁵⁰

Prumèra	-ar	cantar
Dusau	-ir	servir
Tresau	-er tonic -er atòn -èir, -eir, -ier, -òir (monosyllabs) e hèr	poder méter, tréir, tier, vier, plòir, móir, hèr

Era -r finau des infinitius se pèrd ena prononciacion aranesa des d'antic.

B. Formes non personaus

		Prumèra	Dusau	Tresau
Infinitiu	simple	cantar	servir	méter
	compausat	auer cantat	auer servit	auer metut
Gerondiu	simple	cantant	servint	metent
		en cantar	en servir	en méter
Participi passat	compausat	en tot cantar	en tot servir	en tot méter
		en cantant	en servint	en metent
		en tot cantant	en tot servint	en tot metent
		auent cantat	auent servit	auent metut
		cantat	servit	metut ⁵¹

49 «Una de las características de l'occitan parlat en Val d'Aran, es que sa morfología verbala es la del demai de l'occitan e non pas del gascon. Doncas, se i an diferéncias amb l'occitan *referencial* son plan mendres que las de parlars gascons de Bearn, per exemple» (Patrici Pojada, *L'aranés e l'occitan general. Quatre estudis*, 2010).

50 «La primièra e la segonda son ditas *vivas*, car comprenon tots los vèrb(e)s de formacion romana e pòdon servir encara a de novelas creacions: *eissalatar, batanar, cascalhejar, entestesir, encodenir, enclausir*. Al contrari, la tèrça es dita *mòrta*, car se compausa exclusivament de vèrb(e)s de derivacion latina e dona pas lòc a de formacions novèlas: *beure, mòure, plànher, saber, voler*. Es aquesta que clau la majoritat dels vèrb(e)s irregulars». Loís Alibèrt, *Gramatica Occitana*, 1935.

51 En temps des trobadors s'afavorie es participis acabats en *-ut*.

Auxiliars

Infinitiu	simple	auer	èster
	compausat	auer agut	auer estat
Gerondiu	simple	auenç	estant
		en tot auer	en tot èster
		en auer	en èster
		en tot auent	en tot estant
		en auent	en estant
	compausat	auenç agut	auenç estat
Participi passat		agut	estat

4.1. Prumèra conjugason: cantar

Indicatiu

		Tempsi simples	Tempsi compausats
		Present	Passat compausat
sing.	1 ^a	canti ⁵²	è cantat
	2 ^a	cantes ⁵³	as cantat
	3 ^a	cante	a cantat
plur.	1 ^a	cantam	auem cantat
	2 ^a	cantatz	auetz cantat
	3 ^a	canten	an cantat
		Imperfècte	Plus-que-perfècte
sing.	1 ^a	cantaua	auia cantat
	2 ^a	cantaues	auies cantat
	3 ^a	cantaue	auie cantat
plur.	1 ^a	cantàuem	auíem cantat
	2 ^a	cantàuetz	auíetz cantat
	3 ^a	cantauen	auien cantat

52 Era desinéncia *-i* apareish enes trobadors.

53 «Eth tancament en *-e*, igual qu'enes pluraus femenins en *-es←as* ei un hèt diferenciat deth catalan contra era lengua d'òc. Eth sòn airau sonque passe deth domini catalan per aranés e per bèth auts parlar gascon limitrofe» (Joan Coromines, *El Parlar de la Vall d'Aran*).

		Preterit	Preterit anterior
sing.	1 ^a	cantè	auí cantat
	2 ^a	cantès / cantères	auís cantat
	3 ^a	cantèc ⁵⁴	aucet cantat
plur.	1 ^a	cantèrem	auérem cantat
	2 ^a	cantèretz	auéretz cantat
	3 ^a	cantèren	aueren cantat
		Futur	Futur anterior
sing.	1 ^a	cantarè	aurè cantat
	2 ^a	cantaràs	auràs cantat
	3 ^a	cantarà	aurà cantat
plur.	1 ^a	cantararam	auram cantat
	2 ^a	cantaratz	auratz cantat
	3 ^a	cantaràn	auràn cantat
		Condicionau	Condicionau passat
sing.	1 ^a	cantaria	auria cantat
	2 ^a	cantaries	auries cantat
	3 ^a	cantarie	aurie cantat
plur.	1 ^a	cantariém	auríem cantat
	2 ^a	cantaríetz	auríetz cantat
	3 ^a	cantarien	aurien cantat

54 Es desinències en *-c* caracterisen ua ampla zòna que s'espandís deth còr des Lanes enquia eth Carcassonés. Es madeishes formes se retròben tanben en sector de Gap, enes Aups: «demandèc, se n'anèc, mangèc, commencèc» (e dera madeisha manèra: «dissec, fec, aguec...») En Bordalés e en Baish Lengadòc, d'accòrd damb era etimologia latina (CANTAUT), se ditz «cantèt»; en Bigòrra e en Bearn, «cantè» o «cantà» (sense cap de consonanta finala). Segon W. Meyer-Lübke (*Grammaire des langues romanes*, 1895), «ce -c, dont [eth trobador e gramatic catalan] R. Vidal [de Besalú] fait la seule désinence correcte [des verbs dera tèrça conjugason] gagne aussi, dès le XIIIe siècle [les verbs des dues autres conjugasons] dans le Tarn, l'Aude, la Haute-Garonne, l'Ariège, l'Armagnac, le Comminges, tandis que -it persiste à Bordeaux et que -it, -i dominent à Montpellier et à Marseille».

Subjontiu

		Tempsi simples	Tempsi compausats
		Present	Passat
sing.	1 ^a	canta	aja cantat
	2 ^a	cantes	ages cantat
	3 ^a	cante	age cantat
plur.	1 ^a	cantem	ajam cantat
	2 ^a	cantetz	ajatz cantat
	3 ^a	canten	agen cantat
		Imperfècte	Plus-que-perfècte
sing.	1 ^a	cantèssa	auessa cantat
	2 ^a	cantèsses	auesses cantat
	3 ^a	cantèsse	auesse cantat
plur.	1 ^a	cantèssem	auésssem cantat
	2 ^a	cantèssetz	auésssetz cantat
	3 ^a	cantèssen	auesssen cantat

Imperatiu⁵⁵

		Present
sing.	2 ^a	canta
plur.	1 ^a	cantem
	2 ^a	cantatz

55 "L'imperatiu es un mode a part dins lo sistèma verbal: presenta pas que tres personas (...). A l'origina, funcionava sus doas: la 2da. del singular e la 2da. del plural; La forma novèla, la 1era. persona del plural, es manlevada al subjontiu; s'emplega quand lo locutor es concernit per l'òrdre donat: «Ara qu'avèm begut, cantem!»". (Maurici Romieu, vicepresident del Consell lingüistic del Congrès Permanent de la lenga occitana).

4.2. Dusau conjugason: servir

Indicatiu

		Tempsi simples	Tempsi compausats
		Present	Passat compausat
sing.	1 ^a	servisqui ⁵⁶	è servit
	2 ^a	servisses	as servit
	3 ^a	servís	a servit
plur.	1 ^a	servim	auem servit
	2 ^a	servitz	auetz servit
	3 ^a	servissen	an servit
		Imperfècte	Plus-que-perfècte
sing.	1 ^a	servia	auia servit
	2 ^a	servies	auies servit
	3 ^a	servie	auie servit
plur.	1 ^a	servíem	auíem servit
	2 ^a	servíetz	auíetz servit
	3 ^a	servien	auien servit
		Preterit	Preterit anterior
sing.	1 ^a	serví	auí servit
	2 ^a	servís / servires	auís servit
	3 ^a	servic	auc servit
plur.	1 ^a	servírem	auérem servit
	2 ^a	servíretz	auéretz servit
	3 ^a	serviren	aueren servit
		Futur	Futur anterior
sing.	1 ^a	servirè	aurè servit
	2 ^a	serviràs	auràs servit
	3 ^a	servirà	aurà servit

56 En Canejan, en Luishon, en Bearn, se conjugue d'aguesta manèra: «serveishi, serveishes, serveish, servim, servitz, serveishen». En lengadocian, ena prumèra persona, se ditz «servissi».

plur.	1 ^a	serviram	auram servit
	2 ^a	serviratz	auratz servit
	3 ^a	serviràn	auràn servit
sing.	1 ^a	Condicionau	Condicionau passat
	2 ^a	serviria	uria servit
	3 ^a	serviries	uries servit
	1 ^a	servirie	urie servit
	2 ^a	serviriem	uriem servit
	3 ^a	servirietz	urietz servit
plur.	1 ^a	servirien	urien servit

Subjontiu

	Tempsi simples		Tempsi compausats
		Present	Passat
sing.	1 ^a	servisca ⁵⁷	aja servit
	2 ^a	servisques	ages servit
	3 ^a	servisque	age servit
	1 ^a	servigam	ajam servit
	2 ^a	servigatz	ajatz servit
	3 ^a	servisquen	agen servit
Imperfècte		Plus-que-perfècte	
sing.	1 ^a	servissa	auessa servit
	2 ^a	servisses	auesses servit
	3 ^a	servisse	auesse servit
	1 ^a	servíssem	auésssem servit
	2 ^a	servíssetz	auésssetz servit
	3 ^a	servissen	auessen servit

Imperatiu

		Present
sing.	2 ^a	servís
plur.	1 ^a	servim
	2 ^a	servitz

57 Es verbs incoatius prenen en català la forma *-eix*, en francès *-is* i en una llengua dels trobadors en increment en *-sc* com en aranès.

4.3. Tresau conjugason: méter

Indicatiu

		Tempsi simples	Tempsi compausats
		Present	Passat compausat
sing.	1 ^a	meti	è metut
	2 ^a	metes	as metut
	3 ^a	met	a metut
plur.	1 ^a	metem	auem metut
	2 ^a	metetz	auetz metut
	3 ^a	meten	an metut
		Imperfècte	Plus-que-perfècte
sing.	1 ^a	metia	auia metut
	2 ^a	meties	auies metut
	3 ^a	metie	auie metut
plur.	1 ^a	metíem	auíem metut
	2 ^a	metíetz	auíetz metut
	3 ^a	metien	auien metut
		Preterit	Preterit anterior
sing.	1 ^a	metí	auí metut
	2 ^a	metís / meteres	auís metut
	3 ^a	metec	aucet metut
plur.	1 ^a	metérem	auérem metut
	2 ^a	metéretz	auéretz metut
	3 ^a	meteren	aueren metut
		Futur	Futur anterior
sing.	1 ^a	meterè	aurè metut
	2 ^a	meteràs	auràs metut
	3 ^a	meterà	aurà metut
plur.	1 ^a	meteram	auram metut
	2 ^a	meteratz	auratz metut
	3 ^a	meteràn	auràn metut

		Condicionau	Condicionau passat
sing.	1 ^a	meteria	auria metut
	2 ^a	meteries	auries metut
	3 ^a	meterie	aurie metut
plur.	1 ^a	meteríem	auríem metut
	2 ^a	meteríetz	auríetz metut
	3 ^a	meterien	aurien metut

Subjontiu

		Tempsi simples	Tempsi compausats
		Present	Passat
sing.	1 ^a	meta	aja metut
	2 ^a	metes	ages metut
	3 ^a	mete	age metut
plur.	1 ^a	metam	ajam metut
	2 ^a	metatz	ajatz metut
	3 ^a	meten	agen metut

		Imperfècte	Plus-que-perfècte
sing.	1 ^a	metessa	auessa metut
	2 ^a	metesses	auesses metut
	3 ^a	metesse	auesse metut
plur.	1 ^a	metéssem	auésssem metut
	2 ^a	metéssetz	auésssetz metut
	3 ^a	metessen	auessen metut

Imperatiu

		Present
sing.	2 ^a	met
plur.	1 ^a	metam
	2 ^a	metetz

4.4. Vèrbs auxiliars⁵⁸

4.4.1. Auer Indicatiu

		Tempsi simples	Tempsi compausats
		Present	Passat compausat
sing.	1 ^a	è	è agut
	2 ^a	as	as agut
	3 ^a	a	a agut
plur.	1 ^a	auem	auem agut
	2 ^a	auetz	auetz agut
	3 ^a	an	an agut
		Imperfècte ⁵⁹	Plus-que-perfècte
sing.	1 ^a	auia	auia agut
	2 ^a	auies	auies agut
	3 ^a	auie	auie agut
plur.	1 ^a	auíem	auíem agut
	2 ^a	auíetz	auíetz agut
	3 ^a	auien	auien agut
		Preterit	Preterit anterior
sing.	1 ^a	auí	auí agut
	2 ^a	auís / aueres	auís agut
	3 ^a	auc	auc agut
plur.	1 ^a	auérem	auérem agut
	2 ^a	auéretz	auéretz agut
	3 ^a	aueren	aueren agut
		Futur	Futur anterior
sing.	1 ^a	aurè	aurè agut
	2 ^a	auràs	auràs agut
	3 ^a	aurà	aurà agut

58 «Los semi-auxiliars son seguits d'un vèrbe a l'infinitiu en construcció directa : *Aquel tribalh que 'u te poderà har; Tu, me vas ajudar* ; aital, se destrián dels vèrbes auxiliars *estar / èsser / èstre - aver* que son seguits, eis, d'un participi passat : *Que son arribats pro lèu, Avèm seguit lo camin*» Maurici Romieu, vicepresident del Consell lingüístic del Congrès Permanent.

59 En Pujolò hèn [aβia], [aβies], [aβie]...

plur.	1 ^a	auram	auram agut
	2 ^a	auratz	auratz agut
	3 ^a	auràn	auràn agut

		Condicionau	Condicionau passat
sing.	1 ^a	auria	auria agut
	2 ^a	auries	auries agut
	3 ^a	aurie	aurie agut
plur.	1 ^a	auríem	auríem agut
	2 ^a	auríetz	auríetz agut
	3 ^a	aurien	aurien agut

Subjontiu

		Tempsi simples	
		Present	Tempsi compausats
sing.	1 ^a	aja	aja agut
	2 ^a	ages	ages agut
	3 ^a	age	age agut
plur.	1 ^a	ajam	ajam agut
	2 ^a	ajatz	ajatz agut
	3 ^a	agen	agen agut

		Imperfècte	
		Plus-que-perfècte	
sing.	1 ^a	auessa	auessa agut
	2 ^a	auesses	auesses agut
	3 ^a	auesse	auesse agut
plur.	1 ^a	auésssem	auésssem agut
	2 ^a	auésssetz	auésssetz agut
	3 ^a	auessen	auessen agut

Imperatiu

		Present
sing.	2 ^a	ages
plur.	1 ^a	ajam
	2 ^a	ajatz

4.4.2. Èster

Indicatiu

		Tempsi simples	Tempsi compausats
		Present	Passat compausat
sing.	1 ^a	sò	è estat
	2 ^a	ès	as estat
	3 ^a	ei / é	a estat
plur.	1 ^a	èm	auem estat
	2 ^a	ètz	auetz estat
	3 ^a	son	an estat
		Imperfècte	Plus-que-perfècte
sing.	1 ^a	èra	auia estat
	2 ^a	ères	auies estat
	3 ^a	ère	auie estat
plur.	1 ^a	èrem	auíem estat
	2 ^a	èretz	auíetz estat
	3 ^a	èren	auien estat
		Preterit	Preterit anterior
sing.	1 ^a	siguí / estè	auí estat
	2 ^a	siguís / estès / sigueres / estères	auís estat
	3 ^a	siguec / estèc	auec estat
plur.	1 ^a	siguérem / estèrem	auérem estat
	2 ^a	siguéretz / estèretz	auéretz estat
	3 ^a	sigueren / estèren	aueren estat
		Futur	Futur anterior
sing.	1 ^a	serè	aurè estat
	2 ^a	seràs	auràs estat
	3 ^a	serà	aurà estat
plur.	1 ^a	seram	auram estat
	2 ^a	seratz	auratz estat
	3 ^a	seràn	auràn estat

		Condicionau	Condicionau passat
sing.	1 ^a	seria	auria estat
	2 ^a	series	auries estat
	3 ^a	serie	aurie estat
plur.	1 ^a	seríem	auríem estat
	2 ^a	seríetz	auríetz estat
	3 ^a	serien	aurien estat

Subjontiu

		Tempsi simples	Tempsi compausats
		Present	Passat
sing.	1 ^a	siga	aja estat
	2 ^a	sigues	ages estat
	3 ^a	sigue	age estat
plur.	1 ^a	sigam	ajam estat
	2 ^a	sigatz	ajatz estat
	3 ^a	siguen	agen estat
		Imperfècte	Plus-que-perfècte
sing.	1 ^a	siguessa / estèssa	auessa estat
	2 ^a	siguesses / estèsses	auesses estat
	3 ^a	siguesse / estèsse	auesse estat
plur.	1 ^a	siguéssem / estèssem	auéssem estat
	2 ^a	siguéssetz / estèssetz	auéssetz estat
	3 ^a	siguessen / estèssen	auessen estat

Imperatiu

		Present
	2 ^a	sigues
	1 ^a	sigam
	2 ^a	sigatz

4.4.2.1. Emplec deth verb èster

a) Conjugason dera votz passiva:

Toti **seram jutjats** pes nòsti hèts.
Es prues **sigueren minjades** pes mainatges.

b) Demorar, víuer en un lòc, trapar-se en un lòc, èster plaçat...

Hè ueit ans que **sò** en Lhèida.
Èm en aguest pis hè dus mesi.
Ara **èm** en Bordèu.
Deman maitin **seram** en Salardú.
Es mainatges **son** dehòra, que jòguen.
Èren dreti ath cant deth huec.
Ja **èm** toti aciu. Ja i **èm** toti.

A viatges se se tracte d'un hèt acabat, o damb un sens de permanéncia, se pòt alternar damb *estar*:

Non i **siguec** guaire estona. | Non i **estèc** guaire estona.
Siguí ua setmana dehòra de casa. | **Estè** ua setmana dehòra de casa.

c) Resultar, devier.

Aguesta pelha t'**ei** un shinhau cuerta.

Tanben pòt emplegar-se *estar*:

Aguesta pelha t'**està** un shinhau cuerta.

d) Seguit d'adjectius, en tot designar qualitat momentanèa o transitòria, o qualitat irreversibla:

Aué **sò** plan content, mès delànet non n'**èra**.
Ja **èm** prèsti.
Era sopa **ei** cauda.
Er accidentat **ère** mòrt.
Aguest òme **ei** fòrça vielh.

e) Enonciar era data.

A guaire èm aué?
Delàger èrem a dimèrcles.

4.4.3. Vèrbs irregulars

En aranés i an fòrça vèrbs irregulars. Consultatz *Es vèrbs en aranés* dera *Acadèmia aranesa dera lengua occitana*.

5. Preposicions

a, ad, ada (damb “d eufonica”) seguit de pronòm personau tonic de 3au. persona.	
Contraccions	ath, ar, ara, as
Exemples	A jo non m’agrade. Non ac vò dar ad arrés. Ac a dit ada eth. Ac a dit ath tòn amic. Ac a dit ar estudiant. Ac a dit ara sua hilha. Ac a dit as sues hilhes.
Consideracions	<ul style="list-style-type: none"> – Pòt anar deuant der objècte directa. – Destacam era construcció causativa hèr a + <i>infinitiu</i>, qu’ei tan pròpria der aranés («Hèr a baishar ua aigua»).

(de) cap a/tà

Exemples	Se’n va cap tara estacion. Vieràn deman de cap ath ser. Aço ei de cap tà Bossòst.
Consideracions	<ul style="list-style-type: none"> – A ua valor direccionau mès tanben s’emplegue entà indicar aproximacion en temps o en espaci.

contra

Exemples	Tantes quèishes contra eth vaquèr. Mos meteram aquiu contra er aire.
----------	---

damb⁶⁰

Exemples	Es tues hilhes jòguen damb aqueri gojats. Parlarè damb eth. Damb tu, va plan.
----------	--

⁶⁰ Ena lengua medievau, solet se coneishie era forma «ab» < APUD que, per assimilacion (ab mi > am mi), a dat era forma lengadociana «amb». En Canejan e Luishon, mès tanben en Varossa, en Bigòrra, en Bearn, s’ha conservat era varianta mès arcaïzanta «dab», que generalament s’assordís en [tab] o [tap].

de	
Contraccions	deth, der, dera, des
Exemples	Pèir parlarà de tot açò. Qué penses d' aguesta qüestió? Deman vierà er amic deth tòn hilh.
Consideracions	– Escriueram <i>d'</i> s'era preposicion va seguida d'un mot damb ua vocau iniciau.

dehòra de, deuant de, dessús de, dejós de

Exemple	Ei dejós dera taula.

des de

Exemples	Des de Canejan enquia Les. Pera net vos guardi des d' aguesta sèrra.

enquia

Contraccions	enquiath, enquiar, enquiarà, enquias, enquiad, enquiadà
Exemples	I a nhèu enquiath pòrt. Arribarà enquia Vielha. I aurà hèsta enquiàs dotze. Es fòrti vents d'ager seguiràn enquia deman. Auem arribat enquiad aguest punt.
Consideracions	– S'utilize entà exprimir ua relacion qu'indique eth tèrme en espaci o en temps a on quauquarrés o quauquarren arriba sense depassar-lo. ⁶¹

61 Condò e Rohlfs recuelhen, toti dus, en Aran era preposicion «entò» qu'ena actualitat encara se pòt entener a emplegar en Varètja (Nauta Bigòrra): “Seguitz era ganca **tò** ath [enquiath] cap deth carròt qui ei davant vosautis” (J. Rondou). En antic gascon i auie «entrò» o «trò» (< INTER HOC) que tanben se coneishie en antic valdés (*entre al dia del jutjament, ena Nobla Leyczon*, S. XVth) e que, segon L. Alibèrt (*Gramatica occitana*, 1935), s'a «conservat en Gasconha, Roergue e Albigés». Er escritor roergàs, Joan Bodon, ne hè molt usatge: «En aval, sus las broas del bòsc, una claror rogejava **entrò** a las nívols». Pera sua part, Raynouard (*Choix des poésies originales des troubadours*, 1821) hè observar que “entrò” tanben auie existit en castelhan: «... le mot TRO, préposition romane, se trouve encore dans cinq manuscrits du Fuero Juzgo, au lieu de HASTA qui l'a remplacé depuis longtemps...» En Larbost (Luishonés) e en Banheres de Bigòrra, per crotzament entre “entò” e “enquia”, existís era varianta “entiò”: «que caminaratz **entiò** ua hont»; «**entiò** après». Condò ena *Isla des diamants*: **!!Nousates ajudá-te!! Entò 'ra mort!**

durant/pendent

Exemple	Haràn es òbres durant/pendent eth mes de març.
---------	---

en

Contraccions (article)	en (<i>prep. + article masc. sing.</i>), ena , enes
Exemples	Joan demore en Tolosa. Maria trabalhe ena casa de Pèir.

entà/tà, entad/tad (coma *ad*), **entada/tada** (coma *ada*)

Contraccions (article)	entath, entar, entara, entàs, tath, tar, tara, tàs
Exemples	Anaram tà Vielha deman. Açò non servís tad arren. Tà Nadau, cada vaca en sòn corrau. Arribarà tàs dotze. Ei entà tu.
Consideracions	<ul style="list-style-type: none"> – Valors: direccion/destinacion, finalitat, destinacion temporau o localizacion temporau, situacion temporau damb ores. – Atribucion.

entre

Exemples	Entre er un e er aute. Ac haram entre toti.
----------	--

exceptat

Exemples	An votat toti es punts exceptat deth darrè. Ac voi tot exceptat d'aquerò.
Consideracions	<ul style="list-style-type: none"> – Forma literària e pròpria des registres formaus. Equivalenta de <i>lheuat (de)</i>.

jos

Exemple	Jos era taula.
---------	-----------------------

laguens (de)

Exemple	Laguens dera casa.
---------	---------------------------

lheuat (de)

Exemples	An votat toti es punts lheuat (d') eth darrèr. Ac voi tot lheuat (d') aquerò.
----------	--

maugrat

Exemples	Maugrat es critiques, non ac cambiaràn. Maugrat que sigue car, ac cau crompar.
----------	---

mejançant

Exemples	Eth decretà serà adoptat mejançant eth vòt de qualitat deth President.
----------	---

per

Exemple	Cau passar per aguest camin.
---------	-------------------------------------

segontes

Exemple	Segontes eth, tot que va plan.
---------	---------------------------------------

sense

Exemple	Mos an deishat sense arren.
---------	------------------------------------

sus

Exemple	Sus era cagira i a un coishin.
---------	---------------------------------------

5.1. Emplec⁶² de *en*

a) Situacion en repòs:

- Deuant des demostratius: «**en** aqueth prat, que i a».

⁶² Era major part des indicacions en emplec de advèrbis, preposicions e conjoncions a estat extrèta de *El Parlar de La Vall d'Aran* de Joan Coromines, adaptat ar aranés e valorat ena *Acadèmia aranesa dera lengua occitana*.

- Deuant des nòms de lòc: «sò **en**...» o «estongui **en** Arties», «**en** Gessa en didem».
- Damb nòms comuns, indicant un lòc: «es jordons creishen **en** ombrà», «qu’ei **en** uart, **en** carrèr, **ena** casa» (Condò).
- Damb substantius: «eri **en** còth pòrtent era halha» (Condò).

b) Damb moviment.

«Era ventada, segontes era dita, treiguec un òme de Bagergue e lo portèc **en** Canejan».

c) Damb nòms comuns de lòcs:

«espatlar-se ei tirar-se **en** un gotilh».
 «que cau portar aqueeth rulle **en** ressec».
 «a pujat **en** arbe e se li a trincat ua branca».
 «er Ajuntament –tà passar-li ua maneta– lo demanèc **ena** Crasta» (Condò).
 «entà ahíger ua pèrla **en** sa corona, / a un lenguatge tot sòn» (Condò).

d) Temporau. En convergència damb *tà* en d'auti cassi s'emplegue *en*, mès que mès *tà* situar en un mes o ua sason:

«**en** abriu non me tòques damb lata ne damb sebiu».
 «**en** iuèrn es mans se halhen per hered».

Provèrbis meteorologics:

«**en** auents pugen vents e baishen nhèus».
 «**en** gèr que s'i sè».
 «**en** abriu cada goterèr, un riu».

e) Materiau: «es... son **en** hèr o **en** cuer»

f) Foncions mès sintactiques, en particular deuant d'infinitiu (e soent en tot préner un shinhau dera valor deth gerondiu):

«**en** anar tà casa, queiguí» (Condò).
 «pes uelhs amorosi dera Providéncia, / **en** veir-vos tan doces prengui tostemp /...» (Condò).
 «se jo **en** escriuer è parlat de jo, vosati, **en** liéger, aplicatz-vos aqueeth jo, se vos semble» (Condò).

En bères locucions adverbiaus:

«vau tostemp de pòrta **en** pòrta / damb eth baston **ena** man /...» (Condò).

5.2. Emplec de *entà/tà*⁶³

a) Emplecs locaus e temporaus

- Deuant d'ua particula gramaticau:

«—**Tà** on vas?—**Tà**...» | «**tà** on va aqueth naric!» | «mo'n cau anar **tà** laguens, que plò» | «quan un pòrt era casqueta, lo de deuant **tà** darrèr, senhale aigua» (Condò)
«sap se me tòque ben **tà** laguens tot ciò qu'ei dera mia tèrra»
«**tà** naut, **tà** baish».

- Deuant d'un nòm comun:

«vau **entath** bordau».
«pòc a pòc es crabes se'n van **entath** bròc».

- Nòm de lòc:

«e anat **entà** Les, e eth camin...».
«d'aquiu eth camin baishe **entàs** Morassi de Vielha» (*Arties*).
«diden qu'un francés anaue **tà** Espanha **tà** anar a apréner de béuer a galet» (Condò).

- Locucion compausada:

«L'acompanharàs **entà** ciò deth capelhan.»

63 «Era etimologia de entà ei fòrça dificila mèslèu qu'escura e eth caractèr deth mot ei tan insolit laguens des lengües romaniques, encara que sigue de quasi tot eth gascon, qu'a hèt a soscar plan es lingüistes» (Coromines). Era forma ei en usatge en totes es vals circumvesies, en Luishon, en Varossa, en Castilhonés: «qu'au hec anar en son bordalatge, **tà** anar-i guarar eths pòrcs» (Maulion); «que l'envoïèc en era suá bòrda **tà** i guarar eths pòrcs» (Aspèth); «que'u envoïèc en sòn bordau **entà**uarar eths pòrcs» (Santenç). Tanben se retròbe en Venasc, ena Ribagòrça e en totes es comarques de Ponent: «cal que plłougüe **tà** que la yerba creixque» (Venasç); «Serem **entà** casa» (Sopeira). En Coserans, diden *enà* (< INDE AD): «que l'envoïèc ena sièva bòrda **nà** uardar eis pòrcs» (Ost).

- Expressions deth temps:

«**Tà** un aute an».

«**Tàs** onze e mieja, es campanes cridèren era gent».

Dites proverbiaus:

«**Tà** Nadau, cada vaca en sòn corrau».

«**Tà** Magràs, tot passe».

«**Tà** Sant Antòni de gèr, / a miei palhèr e a miei granèr».

Tanben accompane un mot damb era valor de datiu:

«Tortolhon de palha, tortolhon de blat, **tath** mes de mai l'ages reservat».

b) Relacions sintactiques de *entà/tà*

- Se regís un substantiu:

«plòigue, gèle o que nhèue, / cau cercar pan **entàs** dents / ... / quan es mies paupetes mòrtes, / **entath** mon se barraràn / deth cèu...» (Condò).

«ei ua èrba que servís **entàs** herides».

«ua poma **tara** set».

«non ac voi sonque **tara** hemna».

«preguntatz-les... / guaire còps an tocat a sometent /... **tàs** enemics d'Espanha e des cristians /...» (Condò).

«ua apreciaciacion favorable **entath** senhor...».

- Se regís un infinitiu (comprenudi es cassi en qué s'i intercale eth complement der infinitiu):

«aqueth bon Diu que se hec prauibe / **tàs** praudi e riqui sauvar» (Condò).

«se quauqui còps plorèrem / siguec **tàs** enemics anar enterrar /... / **entà** ahíger ua pèrla en sa corona / a un lenguatge tot sòn /...» (Condò).

«hèr garbat ei ua auta causa d'un an **tà** un aute: **entà** poder liar era garba nauèra damb palha der an passat».

«agarraram ua branca cada un **tà** amortar eth huec».

Eventuaument damb *non*:

«se'n cau anar tà casa **tà non** banhar-se dera ploja».

- Se regís un pronòm personau o un pronòm relatiu:

«que mo'n cau **tà** tu e **tà** jo».

«òh qu'amarga qu'ei era vida / **tàs** qu'an d'amoinar com
jo! /... / **tàs** qu'auem aguesta sòrt /...» (Condò).

- Locucion conjontiva (*en*)**tà que**:

«posaria eth cap en pica-soc, **tà** que me talhen eth còth, se
non ei atau!» | «es sopes cau que siguen ben estovades **tà**
que siguen bones».

«calie amagà'c ath dejós deth braç **tà** qu'arrés non lo
veiguesse» (Condò).

«clucar es uelhs **entà** que non i entre era bòla».

c) Variantes de *entà/tà*

En ocasions s'ahig *-d* eufonica: *tad*, e tanben *entad*, deuant d'un mot en *a-*. Mès sonque deuant de demostratius (comprendudi es demostratius adverbials de lòc): «**tad** aciu, **tad** aquiu».

«... mès **tad** aquerò, cau que...».

«...er Ajuntament se veiguec obligat a passar-li ua fòrta.
maneta, e **tad** aquerò lo demanèc ena Crasta» (Condò);

«es hemnes que hilén... **tad** aquerò, que mingén pomes hòrtes
entà hèr saliu...».

Ei ua *-d* que da bon supòrt ara explicacion etimologica d'*entà* a base d'INDE AD.

d) *Tà* o *entà*

Era duplicitat entre *entà* e era forma redusida *tà* a fòrça importància. Era causida entre es dues variantes aubedis a arrasons d'enfasi e de ritme de proposicion, que non se pòden cap especificar casuisticament. Era arrason mès influenta ei qu'era forma plea *entà* la resèrven, es parlants, entàs frases a on i meten mès enfasi o energia d'expression; comparam, per exemple, er emplec des dues variantes ena proposicion citada “ei ua auta causa d'un an **tà** un aute **entà** poder liar...”» (Coromines).

- Tà predomine fòrça: **tà naut**, **tà darrèr**, **tà laguens**; mens freqüent er aute: «aciu non ac didem, sonque **entà** baish».
- Tanben predomine **tà** quan i a un shinhau d'insisténcia: «Mo'n vam **tath** lhet».

I a **tà** enes dites mès ordinàries:

«tornem-mo'n **tà casa**» (Condò).
 «se vas **tara** glèisa ja m'ac dideràs».
 «**tara** glèisa t'as d'ajolhar».
 «pujar-se'n eth vin **tath cap**».
 «anar-se'n eth vin **tàs cames**».
 «anar a cercar aigua **tara** hònt».
 «tirar **tath** palhèr».
 «s'arrenègues anaràs **tà lunfèrn**».

En nòms de lòc se met de forma abituau *entà*, lheuat de «**tà** Espanha», «**tà** França».

5.3. Empec de *de*

a) Elision: Normativament tostemp cau apostrofar *de* deuant de vocau, damb era excepcion de deuant de semiconsonanta e de *un aute*, *ua auta*, *uns auti*, *ues autes*. E maugrat qu'apostrofam, ena lengua parlada era elision non ei tostemp clara:

Exemples (Coromines):

«ath cap **d'un** [/de yn/] garròt».
 «ath hons **d'un** [/de yn/] gotèr».
 «sò esbaït **d'un** [/de yn/] espant».
 «**d'un** [/de yn/] an **tà** un *aute*».
 «un còp **d'ungla**[/de 'yŋgla/]» (Condò).

Deuant de quauqui verbs era elision se hè ath revès, e s'omet era *a*:

«ena glèisa t'as **d'ajolhar** [/de ʒu'ʎa/]».

Deuant des toniques es hèts son mens nets.

«Serà mestressa **d'era** [/de 'era/] madeisha»⁶⁴.

⁶⁴ En Canejan refusen [/dera/] coma aranés defectuós (Coromines).

b) – Er emplec en fucion anaforica, quan auem anticipat pronominaument un mot, e lo reprenem ena proposicion següenta, ei viu en aranés:

«quan es cònsols repotèguen eth pastor guiterós, replique:
—de qué vos queishatz? Jamès ne trobaratz un aute, **de**
vaquèr com jo: qui m'a vist a sèir jamès?» (Condò).

– Deuant des «motius» o «nòms de casa»: «Tòn **de** Joanchiquet», «Père **d'Isabèl»», «Tòn **deth** Baron», «Tonet **d'Alòi»...»****

5.4. Emplec de *per*

a) Damb sens locatiu:

- ‘a trauès de’: «hèr peth miei un soc».
«eth hum ges peth dessús dera humenèja».
- ‘ath long de’:
«ua pèira que campule pera montanha enjós».

b) Damb sens temporau emplegam *tà*: «**tà** Nadau»...; mès se parlam de parts deth dia, ei *per* eth mot emplegat per aranés: «ager **peth ser»; «dera Val es pòbles me'n guardi **peth dia**, / de nets a vosates...» (Condò).**

c) Deth punt d’enguarda dera forma, *per* se contracte normaument damb er article definit, a on se detalhen es formes *per*, *peth*, *pera*, *pes*.

d) Ena lengua parlada a viatges quan *per* precedís un mot que comence per vocau, s’elidís era *e*: «polides estrelhes /... / **tà** que non estramunca **per** aguestes [/prə'gestes/] drecères / ètz lampes de plata que Diu a alugat» (Condò).

Deuant des advèrbis pronominaus de lòc (*aquiu*, *aciu*, *aqitau*) damb *a* iniciau, era combinason *p'r a-* pòt patir alavetz era transposicion dera -*r-* pròpria dera fonética gascona, d'a on resulten formes coma *per aquiu* [/par'kiu/] «que passaue [/par'kiu/] e...» (Canejan, Sandaran); «non anatz ben: eth camin passe **per** aquiu [/par'kiu/].

5.5. Emplec de *cap a*

Ei en concorréncia damb *entà*. Era diferéncia de sens entre es dues sembla redusida, lèu tostemp, a un matís de mès vaguetat ena direccion, en cas de *cap*, coma se diguéssem ‘mès o mens cap aquiu, vagament en aquera direccion’.

«qu'anaram **cap ar** Espitau de Vielha».
 «tirèren ua ròca **cap ar** enjós e escabocèc toti es arbes».

5.6. Emplec de *enquia*⁶⁵

Era major part der emplec ei locatiu, «de Vilamòs **enquia** Hòs», mès tanben a un emplec temporau: «eth pòrc se ditz porcèth **enquiàs** sies mesi».

5.7. Contraccions de preposicion e article

a+er = ar	a+eth = ath	a+era = ara	a+es = as
de+er = der	de+eth = deth	de+era = dera	de+es = des
en+er = en ⁶⁶	en+eth = en	en+era = ena ⁶⁷	en+es = enes
per+er = per	per+eth = peth	per+era = pera	per+es = pes
enquia+er = enquiar	enquia+eth = enquiat	enquia+era = enquiar	enquia+es = enquias
entà+er = entar	entà+eth = entath	entà+era = entara	entà+es = entas

Dera Val es pòbles me'n guardi **peth** dia.

En iuèrn es mans se halhen **deth** hered.

Méter un bocin de husta **en** huec.

Ena glèisa t'as de julhar.

Ath pè **dera** montanha.

65 En competéncia damb aguesta forma dera preposicion, en Canejan diden [dequia] < de aquí a. Der encreuament des dues a resultat «denquia» (Bausen e Garòs) o «dinquia». Delà eth Pònt de Rei, eth detalh des formes ei infinit. Era varianta canejanesa «dequia» ei documentada en Guilhem Ader, de Lombers (Baish Comenge): «la plume oundrade dequie nous arribade» (*Lov Gentilome Gascovn*, 1610). En Luishon, se ditz «dinquiò»: «dinquiò es pès deth Dieu sublim atau portar-la» (Sarrieu). Ena Val de Uelh (Luishonés), «enquia»: «enquiath vrepalh». Era forma mès espandida en tot eth gascon, per escrit, ei «dinc a» (<DE HINC AD) o, per aglutinacion dera preposicion, en un solet mot, «dinka» ['dinko].

66 Per influéncia deth castelhan, enes darrèri tempsi, s'a incrementat notablement era error «en+er = en er», «en+eth = en eth», que cau evitar.

67 Ena lengua parlada, deuant de vocau i pòt auer elision dera a [en'aigua] (ena aigua), [en'ombra] (ena ombrà).

6. Advèrbis

Es advèrbis en *-ment* se formen a compdar der adjectiu femenin: *terriblament, possiblament, bonament, correntament, organizadament, pausadament, valentament, vertadèrament...* Ena oralitat se mantén encara es formes en *-ments* coma [*possiblaments, correntaments...*]⁶⁸.

6.1. Advèrbis de manèra e quantitat

Advèrbis	Exemples
amassa	Cau hèr es causes amassa .
arren	En aguest sac, non i a metut arren .
atau	Era vida ei atau .
aumens	Ne volem aumens tres.
ben, mau	Aué es causes van ben , mès tot pòt anar mau .
bric	Tot aquerò non ei bric clar.
com	Com se ditz?
comsevolhe/quinsevolhe	Non ac podem hèr comsevolhe .
fòrça	Ei fòrça polit.
guaire	Non n'i a guaire .
harai ⁶⁹	Tu harai qu'ès de hai!
lèu	Eth procès de construcció acabarà lèu .
massa ⁷⁰	Açò ei massa car.

68 Congrès Permanent de la Lenga Occitana (Florian Vernet): «Adverbes de manière en *ment*.

Formés sur le féminin de l'adjectif : Triste > tristament, doç > doçament, clar > clarament, nèci > nèciament». Es formes en *-ments* encara son particularment viues en Luishonés e en Lavedan. D'auti còps, eth sòn us ère generau ena lengua escrita: *prumeramentz, dreytureramentz, claramentz, expressamentz...* «Les adverbes de manière», ce ditz, en 1858, Vastin Lespy ena *Grammaire béarnaise*, « sont terminés en *mentz*. Telle est l'orthographe dans les Fors[tèxti jurídics]; elle est presque invariable. C'est à peine si, sur cinquante exemples, on en trouverait deux sans *z* [tant vau dider sense cap de *-s* adverbial]; tous ont le *t* final.»

69 Rohlfs, Gerhard; *le Gascon, Etudes de philologie pyrénéenne*, Max Niemeyer Verlag , Tübingen, 1977: « Er advèrbi “rai” (harai) a era foncion de reforçar era paraula que precedís o de meter-la en oposicion a ua auta. Ei ua antica interjecció de valor afectiva».

70 Ère fòrça present en occitan antic e entre es trobadors. S'emplegaue encara non i a guaire ena Val de Uelh (Luishonés), a on eth felibre Jean Sens ne senhale era existéncia damb eth sentit de «beaucoup, ou

mès, mens	Ei mès interessant e mens car.
mèslèu	Haram un projecte mèslèu culturau.
miei	An trobat un audèth miei mòrt.
milhor	Calerà jogar milhor entà guanhar era liga.
molt ⁷¹	Es causes van molt ben.
piri/pitjor ⁷²	Eth encara parle pitjor/piri .
plan	Tot va plan .
pòc	Trabalhe molt pòc .
pro	N'i a pro de tot açò.
quasi	Eth projècte ei quasi acabat.
quaquarren	Voletz quaquarren deth mercat?
shinhau	Pòrta un shinhau de hormatge.
sonque	I an sonque tres personnes.
sustot	Remercarè sustot tres cassi.
tant	Non cau cridar tant !
tau ⁷³	En tau casa vos diràn...

6.2. Advèrbis de lòc

Advèrbis	Exemples
aciu, aquiu	Eth gojat ei aciu , mès era gojata ei aquiu .
acitau, aquitau	Ac haram acitau e punt.
apròp, luenh	S'ei apròp , òc. Mès s'ei luenh non i voi anar.
arran	Eth sègue molt arran .
baish, naut	Jo viui naut .

plutôt trop»: que n'i a hicat massa. Ena rèsta d'Occitània s'a perdit e se l'a remplaçat per «tròp» ara forma francesa. «Aquí com en tants punts, l'aranès és l'últim baluard de la individualitat occitana» (Coromines).

71 Ère força viu ena lengua des trobadors e ara ei en procès de decadéncia, ath que se li a volut dar un fals caracter de malheu deth catalan.

72 Tot e que Alibèrt recomane d'evitar «piri» per èster un gallicisme, en Aran ei força socializat.

73 Non ei de raïtzes araneses. Ei eth resultat dera vocalizacion dera «l» implosiva de «tal», qu'encara se mantinen en «tala»: «**tala casa**», que cedís terren a «**tal casa**» o a «**tau casa**». Tanben se hè presenta en «**talament**».

darrèr, deuant	Deuant i a eth futur. Darrèr sonque eth passat.
endarrèr, endeuant	Cau anar endeuant . Jamès endarrèr .
deçà, delà	Se demores deçà , te cau pagar er impòst. Delà , ei ua auta administracion.
ençà, enlà	Me'n vau enlà .
dehòra, laguens	Dehòra hè heired. Laguens , non guaire.
dejós, dessús ⁷⁴	Tostemp i an agut es qui son dessús e es qui son dejós .
enjós, ensús	Cau guardar tostemp ensús , jamès enjós .
enlòc, pertot	Maugrat que diden que n'i a pertot , jo no'n trapi enlòc .
entremiei	Passarè entremiei .
près ⁷⁵	Non ei près de jo.

6.3. Advèrbis de temps

Advèrbis	Exemples
abans, ara, Dempús	Abans l'estimaue. Ara , ja no. Dempús te picarè tà parlar.
adès	Adès m'a dit qu'ac vò hèr.
ager, delàger	Ager non trabalhè. Delàger , òc.
alavetz	Ara açò ja non ei possible. Alavetz es causes èren diferentes.
anet, delànet	È era foncion anet . Delànet non dormí guaire ben.
arunan / ariguan, enguan	Arunan i auie molta nhèu, enguan non.
aué, deman, (a) londeman	Aué non trabalhi mès deman , òc. (A) londeman tornèc.
encara	Encara ei eth president.

74 En Canejan s'emplegue «damont».

75 Apròp

d'ora	S'a lheuat d'ora .
ja	Ja son arribadi.
jamès	Aciu non discutim jamès .
lèu	Lèu serà iuèrn.
mentretant/entretant/ mentre	Mentre tu guardes pegueries, jo trabalhi.
quan	Quan vengues, mos vedem.
soent	Vau soent entà Les.
tanlèu/autanlèu	Tanlèu arribes, mos veiram.
tard	Era nhèu arribe tard enguan.
tostemp	Tostemp vòlen çò de madeish.

6.4. Advèrbis d'affirmacion, doble e negacion⁷⁶

Afirmacion	Dobte	Negacion
òc, si	dilhèu / benlèu	non
tiò, plan		nani, pas
bensè, bessè	bessè	paspú ⁷⁷
tanben, tanplan	tanplan	cap, bric, non cap
e tant		tampòc
segur		òbe
cèrt, cèrtament		sapu ⁷⁸

76 Congrés Permanent de la Lenga Occitana; *Memento grammatical* concebut per Florian Vernet, membre del Conselh Lingüistic: «La phrase négative se forme avec *pas* toujours après le verbe: *Vòli pas. Es pas vençut. Pensam i anar pas.* Non (forme littéraire ou dialectale) Non sabi (non sabi **pas**). Forme de renforcement : *Partiràn totes, mas non pas nosautres, que demorarem.* *Vendretz amb nosautres ? -Non ! - Vendretz pas amb nosautres ? - Si !* Comparaison renforcée . *Es mai fòrt que (non pas) son fraire. Es mens genta que (non pas) tu.* Avec les adverbes et les pronoms indéfinis , *pas* est toujours après le verbe. *L'ai mes endacòm. Lo trapi pas enlòc; Vòl quicòm, tot. E el vòl pas res; N'ai pas cap. Ne sap pas res. Degun o sap pas. N'i aurà pas ges(brica). E n'avètz pas pro.*».

77 Recuelhut per Condò, e ara en desús. Ei equivalent a «pas plus» francés.

78 Corominas presente «sapu» coma un advèrbi d'affirmacion contradictòria. ‘Òc, contrariament a tu’. Ei en desús. Mantenguem era forma escrita per Corominas tot e qu’actuament bèth autor que l’a emplegada ocasionaument a optat per escriuer «çapur», «çapu», «çapi». En Tresor dóu Felibrige, Mistral da es formes «puro», «pur», «pu», der antic occitan «pur», coma sinònims de «donc» e «pasmens», senhalant que prenen eth sens de «donc, c’est pourquoi, pourtant, dans les Alpes». En Luishonés tanben, se coneish era forma «pu(r)» damb era madeisha valor adversativa: «B’ac cau **pu(r)**», ‘B’ac cau, totun’ (B. Sarrieu); «E i calec **pur** ‘nar», ‘I calec anar totun’, ‘Per força m’ i calec anar’ (J. Sens).

6.4.1. Empec de *non*, *non pas*, *non bric*...

Non se pronóncie /nu/. Exemples:

a) Introduint constatacion negativa:

Eth ac vedie e **non** ac didie.

Non trobaria jo paraules pro justes.

Non i pòt auer arrés qu'ac sàpie tan ben.

b) Responsa finau negativa:

«Hèts boni, voleria, / mentides, ja n'i a pro /... / e ditz-me sí
o **non**: / un punet volia jo, / e **non**, e **non**, e **non!**» (J. Benosa, «Cançon dera Oelhèra»).

c) Proïbitiu:

Non gesques. | **Non** vos arrigatz des lhòcos.

d) Entà arrefortir, *bric*, *pas*, *non pas*, *cap*...⁷⁹:

Es hèstes passades que ja **non** les veiram **bric** mès.

Non ei pas vertat aquerò!

Non ei pas malavient, mès....

Non cau pas creir que...

Escòtz mès que **non pas** eth bicho.

6.4.2. Empec de *òc*

Peth dessús de totes es particules afirmatives, en aranés, i a *òc*.

Sí ei tanben aranés, en concurréncia damb *òc*, e sense diferéncia neta de sens, com n'ère ja en occitan ancian⁸⁰: «Ditz-me **sí** o **non**», «Dilhèu **sí!**». ⁸¹

De un aute costat *òc* forme compòsti, en combinar-se damb ua sillaba precedenta —*tiò*, afirmacion incondicionau, categorica—; e es següentes damb *b-*. D'aguestes, n'i an tres, eth sens des quaus podem resumir atau:

– *òc-ben*: confirmacion decidida.

Soent se combinén: «—Òc, *tiò!*».

79 «Dins la lenga moderna, la negacion *non...* *pas* se reduís leumens a *pas*. Ex.: *Avem pas d'argent / Anirem pas enloc / N'aurem pas gaire / Ne vesí pas cap*» (Loís Alibèrt, *Gramatica occitana*, 1935). Aguesta particularitat, que pòt èster un malheu deth francés, non a penetrat guaire em aranés, que manten era regla classica dera negacion, tot e qu'en “fòrça parlars occitans actuals es pas tot sol” Ramon Chatibèrt, *Questions de lenga*, 1983.

80 «Si es emplegat dins las responsas a de questions negativas. Ex.: Avetz pas d'argent? -**Si** n'avem» (Loís Alibèrt, *Gramatica occitana*, 1935).

81 Condò iguale «*si*», sense matisi, a «*òc*» e «*tiò*»: «Veiratz qu'era Val d'Aran ei ben especiau, **si**, però ath madeish temps, ei ben universau».

6.4.3. Empec de *òbe* [/‘ɔβe/, /‘ɔwβe/, /‘ɔβa/]

Actuaument des tres formes /òbe/, /òube/, obà se considère que sonque n'a perviscut ua damb eth sens de [obà], de negacion decidida.

- a) Prononciat /‘ɔβe/, a antecedents illustres, de poètes deth siècle XIII. anticament dus mots, *òc* + *ben*. Ena actualitat en aranés s'a perduet deth tot er accent deth segon e a demorat tot aglutinat, coma mot unitari. Eth sens antic ei mèsleu d'acceptacion concessiu, reticenta.⁸²
- b) Prononciat /‘ɔwβe/, ei ua sòrta d'òc ironic, soent equivalent logic de negacion.

Deuant d'ua proposicion menaçanta:

«—Te trincarè es morros. —**Òbe, òbe!** [/‘ɔwβe/]».

A un que presumie d'auer hèt carrejar ua tona de pes:

«—**Òbe, òbe** [/‘ɔwβe/], non ei pas vertat, aquerò!».

En dialòg:

«—Es mèns bòs an tirat ua carrua de vint socs.

—**Òbe, òbe!** [/‘ɔwβe/]».

«**Òbe** [/‘ɔwβe/], non pas, non ac creigui pas».

- c) Prononciat /‘ɔβa/ ei ua negacion decidida fòrça despectiva, damb cèrta afinitat damb, /‘ɔwβe/, fòrça mès que damb, /‘ɔβe/.⁸³
- «—Didetz aciu era paraula *arrodaud*? —**Òbe!** [/‘ɔβa/]»
- «—No'n didetz un *coret*, d'una colhada? —**Òbe!** [/‘ɔβa/]»

6.4.4. Empec de *tiò*⁸⁴

Prononciat /ti’ɔ/. Advèrbi d'affirmacion sinonim de *òc* e de *si*.

82 Segontes ce que ditz Alibèrt (*Gramatica occitana*), «dins los parlars meridionals, leumens òc respond a tu, mentre que la forma respectuosa o plurala es renfortida per *ben*: *Venetz?* — **Òc-ben**. Ça que là, d'una faïçon generala lo renfortiment de l'affirmacion es frequent sens qu'aja una valor especiala...» De hèt, en Luishon, com se pòt comprovar enes escrits de Bernat Sarrieu, «òc-be(n)» fonciona com ua afirmacion renfortida, era varianta emfatica, afectada, de «òc» (generalament considerat coma mès familiar) : «— Ja vos ac è dit, ce'm pensi.... — **Òc-ben**, ja'm semble que òc»; «[en florista] — Auetz flors nauères? — **Òc-ben**» « Papà que'm ven de portar de París es darrères nautats dera sason...»

83 En sòn diccionari (1843), eth mestre d'escòla, Dupleich, senhale que, en St Gaudenç, i a era forma «abà» damb eth sens de «non; non pas; je ne crois pas, je ne pense pas».

84 En Canejan diden [kj’ɔ]. Es dues formes provien dera contraccion de «que òc». En Bigòrra, «tiò» ei tengut per mès respectuós que non pas «òc» solet. En Bearn, «quiò» ei era forma que s'utilize abituauement entara afirmacion.

Non ei era expression dera afirmacion normau senon damb refòrc affectiu. Soent redoblat, o ben combinat damb òc precedent.

Tiò, tiò, però non me shòrdes.

Soent se combine damb òc: -òc, *tiò!*

6.4.5. Emplec de *ja*

Lo vedem damb d'auti papèrs gramaticaus: advèrbi de temps, interjeccion, locucion causau *ja que*.

«Que **ja** m'arribe enquiara gargamèra».

«... / hèts boni voleria: / mentides **ja** n'i an pro/...» (J. Benosa).

«... **ja** ei causa sabuda que...» (J. Arro).

«Es hèstes passades que **ja** non les veiram bric mès».

6.4.6. Emplec de *tan*

Sense accent, proclitic, prononciat /ta/.

Introduís frases qu'indiquen quantitat o intensitat, comparades damb ua auta (generaument subsegüenta):

a) Que pòt èster introdusida per *com*:

Ei **tan** bèth **com** er aute.

«Era ei **tan** rica d'èrbes **com** de mines...» (Condò, *Era Val d'Aran*)

«Non èm **tan** pègui es aranesi **com** se pensen es que non mos coneishen» (J. Arró Lager).

b) Convertint era comparacion en ua ponderacion:

Quin pan **tan** graüt!

Pògues se'n tròben qu'agen ua fisonomia **tan** marcada.

c) Tot introdusint ua frasa damb *que*, pòt designar eth resultat dera intensitat significada per *tan*.

«Aquerò ei era Val d'Aran, / però ei **tan** amagada, **tan** luenh,

tan luenh, **qu'**Espanha non la i sap /...» (Condò, *Era Val d'Aran*).

Sò **tan** baup **que** non me pogui valer des mans.

Eth cap, eth peu, «ac a **tan** pilhat **que** non se le pòt despilhar».

En fòrta relacion damb es emplecs de *tan* i a *tant*⁸⁵:

«Un lenguatge tot sòn, prò sòn solet, / mès despreciat de tota auta persona / que non sigue aranesa **tant com** eth» (Condò, *Era Val d'Aran*).

«Es còssos li'n dideren **tant que** poderen, e quan..., deishèren parlar ath vaquèr» (Condò).

6.4.7. Emplec de *cap*

Renfortis ua negacion, en concurréncia damb *pas*.

Cabornats? Aquerò non ei **cap** gargolhes.

Aqueth estanh non ei gran, mès non se ve **cap** eth cu.

Non sè **cap** se com ne diden.

En concurréncia damb *pas*.

Cau non confoner-lo damb eth pronòm indeterminat *cap* ‘degun’

6.4.8. Emplec de *plan*

Advèrbi de caractèr intensiu, que refòrce afirmacions de tipe mès afectiu que designatiu:

—Folano se vò morir... —Òbe, que ja ei guarit, **plan!**

Eth matís que lo diferèncie de *ben* e *molt* non ei precisament concessiu, ne de mens fòrça, ne tanpòc pròpiament de mès, simplament mès afectiu, e coma d'un que percep o sospite ua contradiccion:

Tu **plan** que n'èss, mandron!

Agesta **plan**, qu'a es molinets ben ahloishats!

Era *-n* s'i consèrve coma [-ŋ].

6.4.9. Emplec de *tanben*, *tanplan*

Tanben prononciat [ta'βe]⁸⁶. *Tanplan* ei eth sòn sinonim mès cargat de sentiment:

«Eth pastor ditz as esteles: “dera Val es pòbles me'n guardi peth dia, / que góis e esperances me sauven **tanplan...**» (Condò, *Eth Pastor as Estrelhes, Bouts dera Mountanho*).

85 «Tan» complemente e s'escriu deuant d'un adjectiu o d'un advèrbi (*tan* ric qu'a de tot...) excèpte se forme part dera construccion «tant...com» (**tant** ric **coma** es mès poderosi); «tant» complemente e s'escriu deuant d'un nom (**tant** de tapatge que molèste). «Tant» tanben pòt auer era foncion d'advèrbi (Non cau patir **tant**).

86 En Canejan s'a documentat era forma /ta'ben/ /ta'beŋ/, coma en Bavartés e en Sant Gaudenç.

Era forma generau ei lèu pertot *tanben*:

Que te penses que tot ei planèr ena vida? **Tanben** trobaràs
es dues espònnes...
Qu'en Les diden *pare e mare*? es d'aciu **tanben**.

6.5 Locucions adverbiaus

Es locucions adverbiaus son formades per dus o mès elements gramaticaus e an es madeishes caracteristiques qu'es advèrbis : modificar verbs, adjetius o d'auti advèrbis.

6.5.1 Locucions adverbiaus de manera e quantitat

mès o mens	un peishic
a plaser	un cantìèr
pòc a pòc	un pialèr / un pilèr
de prèssa	de bona/mala encolia
mès que mès	a uelhs barrats
ath dret e ath trauès	a brigalhs
peth cap prim	a cap e cu
de bocadents	a còps de farrats
ath sang córrer	cap per cap
a bassacades	a braç virat
ne tilha ne milha	de mau còr
a pè ranquet	en un virament de uelhs
a paupes	lipos-lapos / lipo-lapo
coishin-coishan	sense chuc e moth
de capensús	de contunh
de capenjós	calamic-calamac
era causa va a mieges	a còp sec
tot en un	a mòs plen
fòrça viatges	a boca de sac
lèu-lèu	de bon / mau hèr
un bèth pialèr	en tot díder
un bèth cantìèr	mès lèu
un bèth flòc	barrin-barran
un bèth ramat	ne lin ne lan
de land en land	ne arri ne sò
ara demora	de nhico-nhaco
a sang e huec	de rico-raco

en pagalha	a bèth talh
anin-anan	ath còp
de cornaenclin	de bon còr
ne tà sèra ne tà aubarda	a bèth celh

6.5.2 Locucions adverbiaus de lòc

ath torn	ath pè d'aciu
peth torn	ena cantoada
ath costat	en lòc
peth costat	ath pé
ath cant	a rang
peth cant	auath-auath
en aguest lòc	entà naut
en aguest canton d'aciu	ençà-enlà
que non ei apròp	en cap endret
non ei laguens	ei en lòc inferior
anar entà baish	a onsevolhe
mès luenh d'aquiu	non ei dehòra
mès entà naut	ath hons
a on	

6.5.3 locucions adverbiaus de temps

bèth còp	ara madeish
bèth temps a	tot escàs
de seguida	a punta de dia
est'an passat	a boca de net ⁸⁷
d'ora	a net barrada
hè dus dies	a trincar de dia
aguest madeish dia	en cap de temps
ager ath ser	d'aciu ua estona
hè un an	un còp ère
dempús dera tarde	de nets
en aqueth temps	ar auba
aué ath ser	lo de doriu / lo de tardiu

87 Ei molt socializada era realizacion [a boca de nets]

6.5.4 locucions adverbiaus d'affirmacion, dobte e negacion

tot a fèt ⁸⁸	de vertat
en cap de temps	per escadença
per edart	de cap de manera
ça'm par	sense dubte
de segur	de ben segur
en tot temps	de bona tinta
bensè que òc	atau-atau
pòt èster	de viatges si, de viatges non
dilhèu òc	a viatges
tanplan dilhèu	dilhèu si, dilhèu non
autan plan	per un costat si, per aute non
òc-ben-òc	plan que òc
non pas	

88 Ei emplegat en tota Gasconha «tot a fèit» completament integrat ara lengua. Ei un «advèrbi preposat as adjectius entà formar superlatius» (Condò).

7. Conjoncions

7.1. Conjoncions de coordinacion

Copulatives	Exemples
e	Voi açò e aquerò.
ne	Non veiràs eth tòn hilh ne era tua hemna.
Distributives	Exemples
ara... (e) ara	Ara vò açò, ara vò aquerò.
ne... ne	Non ei ne aciu ne aquiu.
o... o	O ac hèm ara, o non ac haram jamès.
sigue... (o) sigue	Sigue peth deuant, sigue peth costat, anatz-i.
entre... e	Entre directors e professors, se meteren d'acòrd.
un còp... un còp/aute	Un còp a quèrra, un aute a dreta.
de còps... de còps/d'auti (còps)	De còps hè calor, de còps hè heired.
d'un costat... der aute (costat)	D'un costat ac volie, der aute ac trobaue massa car.
que... (o) que	Que vòte òc, que vòte non, li darè supòrt.
tant... coma	Volem un projecte tant culturau coma economic.
Disjontives	Exemples
o ⁸⁹	Vòs eth petit o eth gran?
o ben	Calerà decidir se volem açò o ben aquerò.

89 Se pronòncie /ɔ/ e subertot /u/ e per aguest motiu non l'accentuam.

Adversatives	Exemples
ara	Parlaria damb eth deman. Ara , se non ac vòs, non i parlarè.
autament	Cau decidir quauquarren, autament , non funcionarà.
(e/mès) de tota manèra, a ua auta manèra, de ua auta manera	Çò que dides ei vertat, mès de tota manèra non ac podem assumir. Ac cau hèr atau, de ua auta manèra non funcionarà.
mès ⁹⁰	Non ac volia hèr, mès non i a cap auta solucion.
mentre que, pendent que, mentretant que, entretant que, en tot que	Jo preni es bones decisions, mentre que tu hès pegueries.
sonque	Non ei cap aquera, sonque era auta.
mèslèu	Non ei vertat çò que dides. Mèslèu ei ath revès.
per contra	Volia votar aguesti. Per contra , finaument è votat es auti.
però ⁹¹	Aquerò ei era Val d'Aran! Però ei tan amagada.
senon	Non dormirà en Vielha, senon en Bossòst.
totun	Tot poderie anar melhor. Totun , va plan.
Continuatives	Exemples
a mès, ath delà	Non ac volia hèr mès e ath delà/a mès m'acuse a jo de non auer trabalhat.
atau/tau coma	Calerà decidir se volem votar, atau coma a qui.
autament	Eth ei eth cap. Autament a de decidir qué hèr.
tanben/tanplan, (ne)	Non te vò veir, ne tanpòc escotar.
tanpòc	
encara	Ja m'ac creigui, e encara mès, ja m'ac imagini.

90 Darrèrament s'a emplegat en excès en un intent forçat de substituir ara mès genuïna *però*, qu'auie estat considerada coma castelhanisme.

91 Fòrça viua en d'auti lòcs d'Occitània e ena epòca des trobadors.

Illatives	Exemples
alavetz	Non ei vertat çò que dides, alavetz non te creigui mès.
atau	Ei urgent que mos amassem. Atau , quan te va ben?
donc/donques ⁹²	Eri an perdot damb es de Les, donques nosati tanben auem bera possibilitat de guanhàr.
en conseqüéncia	Aguesta gramatica ei basica. En conseqüéncia , tostemp se pòt ampliar.

7.2. Conjoncions de subordinacion

Compleatives	Exemples
que	Pensi que deman i a era amassada.
se	Non m'an pas dit se vierien a sopar.
Temporaus	Exemples
abans que	Ditz-l'ac abans que sigue massa tard.
cada còp que / tostemp que	Cada còp que ges de hèsta arribe tard a trabalhar.
un còp que	Dinaram un còp qu' auram acabat d'estudiar.
dempús / despús que	Dempús de hèr eth trabalh, anaram de hèsta.
enquia que	Non gesseratz enquia que non acabetz d'estudiar.
en man en man	En man en man que passauen, les flocaue.
mentre que / pendent que / mentretant que / en tot que / entretant que	Mentre tu premanisses eth dinar, jo plancharè.
quan	Quan ages acabat, poderàs marchar.
que	Me cridèc que ja me n'anaua.
tanlèu que/tanlèu com(a)	Tanlèu qu' arribes, ditz-m'ac.

92 Enes trobadors *donc* auie foncion d'advèrbi, equivalent a *alavetz*.

Modaus	Exemples
com(a)	Aué òc, qu'auem vist com ges eth solei.
atau com(a)	Qu'ac auem hèt atau coma mos manèren.
tant que	Tostemp li n'an dat tant qu'a volut.
tant com(a)	M'agrade escríuer tant com liéger.
tan que/tan com(a)	Arribaram tan lèu que/com a poderam.
com(a) se	Non ditz jamès arren, com se non i siguesse.
sense que	Ac auram de hèr sense qu' arrés ac veigue.
Causaus	Exemples
a causa de	A causa de que i auie nhèu, non agarrèren eth coche.
que	Crida mès, que non t'enteni.
com(a)	Coma non i auie arrés, mo'n tornèrem.
ja que	Ja que non as trabalhat pro, non i anaràs.
pr'amor que / perque	Non è gessut pr'amor que ploiguié.
Consecutives	Exemples
donques	Non vòs vier damp jo? Donques ja ne parlaram.
de manera que	Ja sabem era vertat, de manera que non cau que t'amagues mès.
talament... que	Anaue talament mudat que semblaue un prince.
tant... que	Beuec tant que siguec dus dies en lhet.
tan... que	Ère tan bona persona que tostemp lo rebrembaram.
Finaus	Exemples
entà/tà que	Cau estudiar mès entà aprovar.
pr'amor que	T'ac hèsquai a saber pr'amor qu'actues en conseqüéncia.

que	Venguetz, que vos diga eth resultat.
de manèra / de tau manèra	N'è portat tant de manèra que n'i age pro entà toti.
Condicionaus	Exemples
a condicion que	T'ac deisharè a condicion qu'ac hèsques a servir.
a mens que	I anaram toti, a mens que tu non volgues vier.
deth moment que	Deth moment que te trapaues mau, ja non auies de minjar tant.
en cas que	En cas qu' ac apròves tot, haram era matricula naua.
trèt que	Trèt que non ages hame, soparam d'ora.
per pòc que	Per pòc que pogues, arriba d'ora.
se	Se mos volesses ajudar, n'auançaríem plan mès.
sense que	Sense que te veiguen, entra e agarra es claus.
sonque/sonque que	Sonque arribe en casa, ja l'ac diderè.
Concessives	Exemples
maugrat que	Maugrat qu' ac sap, non ac vò pas díder.
per mès que	Per mès que mos ac juraue, non lo creiguérem.
encara que	Non ac volerà encara que l'ac regales.
a despiet (de)	Les ac aufriram a despiet que non ac volguen.
Comparatives	Exemples
tan... com(a)	Non ei cap tan valent com semblaue.
tant... com(a)	Non se vante pas tant coma didíetz.
mès... que	Aguest mainatge qu'ei mès trabalhador que tu.
mens... que	M'interèsse mens que çò que pòs imaginar.
mès... mès	Qui mès i guanhe, mès i pèrd.
mens... mens	Mens trabalhe, mens vò trabalhar.

7.3. Emplec de *que*

a) Interrogatiu:

Que te penses que tot ei planèr ena vida?

Que vòs vier ja?

Cau non confoner-lo damb eth pronòm, pr'amor qu'aguest ei ua mèra particula, sonque introdujis ua qüestion, e se pronòncie sense accent. Estranh a d'autes lengües romaniques, aumens ena lengua literària, mès non ad auti parlars gascons.

b) Ponderatiu

Que rèisho ès!

Que n'èss de lisa, tu!

Mès soent repren eth mot damb un dusau *que* (de caractèr relatiu):

Que uelhimacat **qu'ei**!

Ai! **qu'esblancossit** **qu'èss**, qué as?

Que bendita **qu'èss**!

Que ben agarrat **qu'ei** eth senhor X!

Eth mange d'aquera pica, **qu'avient** **qu'ei**!

Qu'èss un planhòt!

c) Repetit ei alternatiu-disjontiu

Que plòigue o **que** hèisque solei, gesseràn...

Que nhèue, **que** gèle...

«Ath maitin, quan un se lhèue /... / plòigue, gèle o **que** nhèue / cau cercar pan entàs dents» (Condò, *Amoinaire*).

d) Comparatiu

Escòden mès **qu'un** bicho.

Díder 'posqui' ei mès lèg **que** 'pogui'

... ei mès duro **qu'eth** hèr heired...

«... polides estrelhes /... / qu'ètz mons **qu'era** tèrra mès beri, mès grani /... es savis mos vòlen hèr creir» (Condò, *Eth Pastor as Estrelhes*).

e) **Excludent**, coma en francés e d'auti parlars occitans:

Non è hèt arren **qu'**arrir-me'n.

f) **Causau**

Met-te aquiu, **que** i pòs càber.

“En abriu, / non me tòques ne damb lata ne damb sibiu: / **qu'**es cames me hèn hiu-hiu” implòre eth bestiar afeblit pera perlóngada nutricion escasssa der iuèrn.

Met-me era truquèra / **que** ja m'arribe enquiarà gargamèra.

g) **Completiu**⁹³. Ei er emplec mès corrent de *que*:

Ditz-li **que** vengue.

Eth ditz **que** tu l'ac diguís.

h) **Declaratiu** (o «**enonciatiu**»)⁹⁴

Ei caracteristic e innovador, pròpri deth gascon. Sense dobleta en Val d'Aran a estat tant emplegat coma en tot eth domeni gascon.

I e emplegat enes arrepervèris:

Eth hart **que** non se brembe deth languit.

«Ar en-hornar **que** se hèn es pans cornuts» (Condò).

«Des carbonats **que** gessen es gargolhes» (Condò).

«Tà Sant Andrèu, aciu **que** sò, s'a dit era nhèu» (dita meteorologica).

(Era nhèu) «En auents / **que** met dents / en gèr **que** s'i sè / er hereuèr ven damb era pala en còth e la'n trà».

«Abriu, eth nere: [eth vent] **que** treiguec un òme de Bagergue / e lo portèc en Canejan».⁹⁵

93 Vulgarament s'abuse der emplec pòc corriète de “de que” (per exemple “non me brembi de que”, en compdes de “non me brembi que”). Cau recomanar que s'evite aguest barbarisme, tant estenut, que provòque confusion.

94 Rohlfs, Gerhard; *le Gascon, Etudes de philologie pyrénéenne*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1977: «En aranés auem d'autas particules enonciatives que ara ja non s'empleguen massa e que son en grana recessio: *Be* : *be i anaram*, *be comprenes que* ven a sauvar era republica, *be m'escriueràs...* Deuant de vocau s'apostrofe: *b'ei beròi aqueth canejanés*, *b'ère eth pare des der ostau...* Ja: emplegada entà introduír ua frasa afirmativa. A ua fòrça intensiva que nèish d'un dobleta: *ja seràn abolides*, *ja les trigaran*. En acompanhar eth pronòm *ac* cau apostrofar, *j'ac sabi*. E: S'emplegue soent entà questions interrogatives. *E gesseràs*, *se non plò?*, *Bona tarde*, *e poderia entrar?*» Aguestes particules ara son en desús, damb era excepcion de «*ja*», qu'encara s'emplegue.

95 «L a agut cèrta aversion contra aguesta caracteristica gramaticau, tan estranya a toti es auti dialèctes e lengües dera família; era hèrrma influéncia deth modèl catalan, francés, etc., a hèt que bona part des aranesi mès cultes l'evitessén, e en generau ei en recessio» (Coromines).

i) Elision

Cau apostrofar *que* lheuat deuant deth pronòm atòn *i* o deuant d'ua semiconsonanta. *Qué* non s'apostròfe jamès.

Totun era elision parlada seguís es sues propriès règles: i a elision dera *e* de *que* deuant d'ua *a* inaccentuada, o damb accentuacion febla, trèma deuant d'*a* accentuada, e deuant de tota *u*, e *que* deuant d'*é* era elision pòt mancar quan i a un shinhau mès d'enfasi. «Escòtz mès /ke um/ bicho».

Deuant d'*auer* i pòt auer elision, s'er accent dera proposicion requè fòrtament sus eth complement d'*auer* (coma causa importanta) «tu rai /k/as ièrles en Plaus!». Era *e* s'elidís, totun, en *perqué* interrogatiu, deuant d'*auer* fòrça feble coma auxiliar deth passat «/perk/'as dit aquerò?».

7.4. Emplec de *se*

Ei emplec **condicionau**

se conéisher voletz totes es planes / d'aqueth libre...

«e quauqui còps, **se** Dempús d'eth plorèrem, / siguec tàs enemics anar a enterrar» (Condò, *Era Val d'Aran*).

... que cau arretrèir-se **se** plò...

... **se** siguéssem justicièrs poiriem hè'c, mès...

Non cau confóner damb eth *se* condicionau, era particula originau der aranés que seguida d'un pronòm o particula pronominau, introduís ua proposicion subordinada de caractèr negatiu o interrogatiu (dirècte o indirècte):

- *Se qui*: —Er aute dia me panèren es persecs. —Non sabi **se qui** ei...
—“Sapu” jo!
- *Se com*: non sè cap **se com** ne diden; m'a dit era mama **se com** s'estimaue mès es ueus?
- *Se qué*: sap **se qué** ei?
- *S'on*: non sè **s'on** ei.

7.5. Emplec de *com*

Conjoncion comparativa o interrogativa qu'en part se tracte, cèrtament, d'un advèrbi, mès tanben, e mès encara, d'ua conjoncion.

- a) **Interrogatiu**: «**Com** ac hè entà... ?» (en concurréncia damb *quin* advèrbi).

b) **Ponderatiu:** «**Com** bronís aué era Garona!»

c) Deuant d'ua proposicion comparativa:

«s'i vatz veiratz **com** vòle ua agla».
«guardar **com** lambrege era lua».
«guarda **com** còrne aqueth cargòlh».
«guarda **com** se li holen es penjoletes».

Damb er orde invertit:

«**com** ditz aqueth senhor, tot estudiant...» (J. Arró Lager).

d) En comparacion damb un element nominau:

«J. M. Espanha, un aranés **com** cap mès».
«es que, **com** jo, les bat eth còr quan vanten era Val d'Aran»
(J. Arró).
«Qu'ei duro eth pan dera amòina / quan lo dan rebotegant: /
per mès que sigue de chòina, / **com** suja m'ei amargant»
(Condò, *Er Amoinaire*).

e) En resposta comparativa a ua proposicion introdusida per *tan*:

«Era ei **tan** rica d'erbes **com** de mines, rica de doces flaires
e colors /...» (Condò, *Era Val d'Aran*).
«Es aranesi non èm **tan** pègui **com** se pensen quauqui
espanhòus» (J. Arró).

f) *Com se:* «s'an desbrembat der aranés, **com se** tanben i auesse esclaus
entre es lenguatges» (J. Arró).

g) *Com que.* Locucion que Condò nomente «adversativa», coma
comparacion contrastada:

«... eth pòble alavetz trauessen / mainatges e eth capelhan, /
ben armadi, **com qu'**anèssen eth mon tà anar conquistar: /
eri en còth pòrtén era halha [/er'aλa/] / eth rector [/ri'tu/] /
eth sobrepelhís /...» (Condò, *Net de St. Joan*).

h) *Coma.* Podem escriuer *com* o *coma* excèpte enes construccions
interrogatives qu'emplegaram tostemp *com*:

Le coneugi **coma** vesin./ Aqueri mainatjassi, que son **coma**
taupassi/ ... m'agrade: ei ua hemna **coma** cau.

7.6. Emplec de *però*

Però, ei viua coma en catalan, mès mens qu'en d'auti parlars d'òc⁹⁶.

Però ei tanben un mot normaument proclitic, que cau accentuar graficament.

7.7. Emplec de *sonque*

Conjoncion adversativa, e limitativa. Prononciacion: ['suŋke].

Non ei cap aquera **sonque** era auta./ non cau ne metge ne metjon... **sonque** era pala e eth paliron. / **Sonque** era santa Estremoncion.

Se limite, damb un complement nominau:

... que non i a **sonque** aquera, no'n vien **sonque** dus.

Se limite damb ua oracion complèta o elliptica:

... ja ei verd, ja, **sonque** auriolege un shinhau...
... que son dues comes, **sonque**, tà baish, formen ua ribereta...
... non ac voi **sonque** tara hemna...

96 «*Però* ei mès viua qu'en catalan, non purament literària, mès mens qu'enes auti parlars d'òc». (Coromines, *El Parlar de la Vall d'Aran*).

8. Interjeccions⁹⁷

Se dividissen en *pròpries* e *impròpries*.

Classificació

	Pròpries	Impròpries
D'expression: alegria, admiracion, suspresa, dolor, pòur, coratge, hàstic...	A! Ai! È! Tè Au!	Praube! Pietat! Bon diu! Visque! Mèrda!

97 Aguesta classificació se completa qualitatívalment damb es presentades per Loís Alibèrt, *Gramatica Occitana*, 1935: «Es interjeccions son mots brèus e ràpids qu'exprimissen un sentiment de gói, de dolor o d'aversion, un avertiment, ua orden, ua salutacion... Equivalen a ua proposició elliptica. Son formades per sons, o per paraules malheuades as divuèrses parts dera gramatica.

- 1 Gòi: *a, è, òi, mon Dieu.*
 - 2 Dolor: *ai, a, oi, ai praube, ben praube, ai mon Dieu, praube, praube de jo.*
 - 3 Estabosiment: *òi, a, tè, ò, e ben, Jésus, bon Dieu /bodiou/, sauta-Dieu.*
 - 4 Aversion: *au, òu, alò /alú/, bè.*
 - 5 Menaça: *Dieu te sauve, arren non me tente.*
 - 6 Malcontentament: *diable, au diable, diantre, mala sòrt, eth huec me creme, huec deth cèu.*
 - 7 Indiferència: *rai, aquerò rai.* (Tanben s'i pòt considerar «tant pis»)
 - 8 Satisfacció: *tan melhor, Dieu mercé.*
 - 9 Desir: *Ja, ja tant de bon, se a Dieu platz, visca.*
 - 10 Ironia: *Ja, tanplan, pecaire, diable, hè ben se, per ma fe, per ma bona.*
 - 11 Interpellació: *au, èu, ou, è, èp, e ben, er ôme, era hemna.*
 - 12 Excitació: *i, u, zo, cho, arri, iò, òu, dau, anem, vai, tè, a tu, ardit, tira, tiratz.*
 - 13 Avertisments: *ara, ara va, vejatz.*
 - 14 Ordes:
- a) Bèsties:
 shivaus: *òu* (entà hèr-les arturar), *i* (entà hèr-les marchar), *arrèr, arrièr* (entà hèr-les regular), *bití, biò* o *ò-u-iò, iuò-u* (a dreta, a quèrra);
 bòs: *iè, ça* (entà hèr-les marchar), *pro, cessa* (entà hèr-les arturar), *arri* (entà hèr-les virar), *arrèr, arrièr, rièr* (entà hèr-les regular);
 cats: *minon, minet* (entà cridar-les), *fu, fut* (entà acaçar-les);
 gosets: *ac!, tè* (entà cridar-les), *alò, dehòra* (entà acaçar-les), *deuant, darrèr* (entàs gossets des ramats);
 porralha: *petits, petitas* (entà cridar-les), *cho* (entà acaçar-les);
 auques: *bères* (entà cridar-les);
 tirois: *liron* (entà cridar-les).
- b) Persones: *chut, calha, calhatz* (per las far calhar), *està-siau /estassiau/* (per las far tenir tranquillas), *la, pro /pru/, fòra, defòra, dedins, viafòra* (alarm), *al lop, a la bessa, paua-bèla* (doçament), *aviat, lèu-lèu; para, para-te.*
- 15 Salutacions: *bon dia, bon ser, bon vèspre, bona net, bon viatge, boni camins, bon coratge, bona salut, ara bona salut, adieu, adishatz, a-Dieu-plan, Dieu vos sauve, Dieu vos ajude, mercé, grand-mercé, plan-mercé.”*

	Va!	Domatge!
	Ècs!	Moria!
	Vai! Vai!	Òsca!
	Harai!	Òc mai òc!
D'actuacion: entà cridar era atencion, er orde, animar...	Ei! E! Va! Eist! Nem!	Escota! Perdona! Atencion! Venga! Silenci! Compde! Se vos platz!
De contacte: salutacion, adiu, arregraïment, perdon, felicitacion, desacòrd...	Òla! Ei! E! A non!	Bon dia! Adiu! Adishatz! Andocien! ⁹⁸ Gràcies! D'acòrd! Entenut!

98 Mantiem aguesta grafia qu'ei era que gaudís dera mès grana difusion enes escrits en aranés. Mès, per arrasons etimològiques, dilihèu serie mès corriècte d'escriuer: «amdossien» < am(b) Dius sien.

Formacion de paraules

1. Derivacion

1.1. Sufixes

1.1.1. Sufixes nominaus

-ar

Provenent de -ARIS, -ARE latin.

Substantiat: *haudar* (pèça dera camisa e dera borrassa); collectiu de nòms de plantes: *hauar* ‘camp de haues’, *segudar* de *seguda*, *hogarar* de *hauguèra*, *lastoar* de *laston*; soent se combine damb presuffixes: *hajotar*, *vimassar*, *boishacar*.

-ac, -aca

Huelhaca; bussaca; sobac; boishacar; hloraquèr/holaraquèr (derivada de *hlor*); *moracàs* ‘aiguamòg’, *moracut*, de MOLLIS (aranés *mòg*).

-acès

Provenent de -ACEAE (latin scientific). Entà nomenatar es famílies botàniques: *aceracès*, *betulacès*, *buxacès*, *ericacès*, *fagacès*, *gencianacès*, *liliacès*, *linacès*, *oleacès*, *poligonacès*, *punicacès*, *quenopodiacès*, *rosacès*, *salicacès*, *solanacès*, *teacès*, *ulmàcies*...

-ada

Coma derivat de verb:

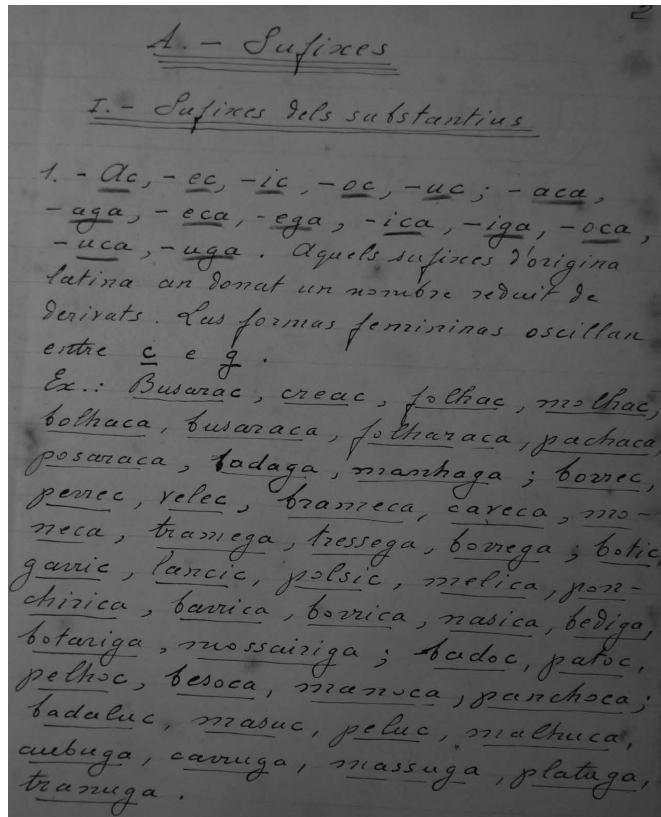
- Se n’exprimís abstractament era accion: *baishada*, *alenada*, *pujada*, *arretirada*, *agüetada* ‘guardada’, *virada*, etc.
- Producte dera accion deth verb: *harrada* (de *herrar*).

Coma derivat de nom:

- Er espaci o quantitat qu’eth substantiu compren: *annada*, *litsada*, *uelhada*.
- Causa pròpria dera ocasion deth substantiu: *aubada*, *maitiada*, *vrespada*, *serada*, *jornada*.
- Eth tipe de dimension qu’er adjectiu exprimís: *amplada*, *longada* (igual a *longor*).

- Sens collectiu: *arramada*, *rosada*, *cabiroada*, *vacada*, *lobatada*, *crabada*; e, damb presufixe: *aigualada*, *portalada*, *plapassada*, *granissada*.
- Sens augmentatiu: *arcada*, *balconada*, *onada*, *carretada*. Vengut presufixe en *nhadèr*, de *niada* + -èr, liader, *puladèr*.

-adís, cridadís, chapladís.

Mòstra deth manuscrit dera Gramatica Occitana de Loïs Alibèrt.

-adon

Prononciat /-a'ðunj/; provenent deth latin -ATIONE: *gust de cremadon*, *macadon* ‘mèrca, producte d'ua contusion’, *hiamadon* (de *hiems*, *hiemar*), *plantadon*.

-aire, -ador, -edor, -idor (deth latin **-TOREM, -TORIUM**)

-aire ei un shinhau mès favorizat: *charraire, quistaire, quequejaire, cagaire, ploraire* (arbe), *amoinaire* (derivada d'*amoinar*), *gorrinaire, cardaire, poticaire*; soent i a opcion entre **-aire** e **-ador**, sigue coma sinonims totaus, o damb bèra diferéncia: *dalhaire-dalhador, arrendaire-arrendador, caçaire-caçador, jogaire-jogador, cantaire-cantador, pescaire-pescador, pecaire-pecador*.

Tocador, minjador, boridor, prestidor...

En **-idor** i a *servidor, traïdor*.

Es femenins se hèn en **-adora, -aira, pescadora, caçaira**. Ei important morfologicament eth femenin *lheuador*⁹⁹

- adura, -edura, -idura, cauçadura, parladura, poiridura.

- als

Provenent de **-ALES** (latin scientific). Entà nomenclar es ordes botaniques *buxals, fagals, ericals, gencianals, lamials, lilials, rosals, sapindals, solanals...*

-alh

Era sua arraïtz pòt èster verbau, producte dera accion deth verb: *romialh, tornalh, estornalh*; o ben nominau: *terralh, cimalh, puntalh*. A tier en compde **-alhar** (enes verbs). Mès singular ei *neurigalh* ‘eth hilh o ueu dera abelha’, que mèslèu que damb er aranés *neurir* (occitan *noirir*), ei restacat damb eth sòn derivat occitan ancian *noirigar* «mourrir, éllever» (deth latin NUTRIX); *eth tardiualh; moscalh, horcalh, esponalh, arrialh*.

-alha

Sens sustot collectiu: *garialha, batalha, poralha, gojatalha* ‘collectiu un shinhau despectiu de gojats e gojates’, *pegautalha* ‘conjunt de gent bèstia’; *buscalha* (es rèstes d'un arbe sharramat); *bricalha*. D'auti còps, se ben damb matís semblant, se derive d'arraïtz verbau, damb pòc o fòrça dera

99 Nòta extrèta d'*El parlar de la Vall d'Aran* de Joan Coromines: «Se tracte dera pervivència isolada d'un hèt morfològic qu'auie agut ancianament ua grana extension ispanica e ja de latin vulgar. *Amator f. 'era amant*' se senhale ja en ua inscripcione latina (Bücheler, *Glotta* I, 1-9). En catalan arcaic trobam encara per les coses *peridors* no vulams lo gog del paradís perdre en *Homilies d'Organyà, tres polles piuladors* en Spill de Castellbò (a. 1518), 104^r. Se conservèc mès temps enes autres lengües ispaniques: *la deudor, la pecador, la morador, la remembrador* se tròben en Berceo (*Mil. 815c, 866a*, etc.), mugier *fablador, reina fiador*, en *Sta. Maria Egipciaca, Dios e la mi ventura, que me fue guiador, tu alma pecador así la salvarás, culebra mordedor* en Archiprèste de Hita (697c, 1169d), e mès exs. ne cite Cuervo, ena nòta 20 ena *Gram. de Bello* (ed. 1936)»

valor d'abstrakte d'aguesta: *sarralha* (romanic SERARE 'barrar'), *barralha*, *batialhes*, e soent i a coïncidéncia de verb e nom en punt de partida: *herralha*, *sarrabalha* (dilhèu SABURRALIA). Fòrça important ei *cistalha*.

-am

Pren valor adjectiva en collectius de tipes de bestiar, *bestiar mulam*. Coma sufixe viu notam qu'era forma aranesa ei *-am*, encara que i a *-me* en *hame*, *eishame*. Damb presufixe: *joenegam*.

-ament, -ement, -iment, *afinament, acreishement, demoliment, establiment, neishement, moviment...*

-an

Parçan, catalan, sobeiran...

-ana

Cabana, costana 'cada ua des parets mèstres d'ua bastissa, mens era façada', *moishana, coscorana* 'casquelh verd dera castanha' .

-anc, -anca

Preromans damb traces mès esporadiques: *solanca* (< *soalanca, soala*)

-ança, -ença, (deth latin -ANTIA, -ENTIA) *comparança, deliurança, esperança, confiança, semblança, venjança, plasença...*

-anèr

Coma de Montanèr, ei er important affluent esquerra der Aiguamòg, provenent de Pruedo, e en forma pregascona *Pales de Montanèro*, grani malhs en camin deth Pòrt de Vielha. En emplec comun *pastanèra* 'era hemna que paste', e damb extension modèrna a d'auti tipes de derivats: *eth sauanèr*.

A mantengut era *-ND-* originària: *logandèr* 'jornalèr'. Era varianta formativa *-END-ARIU* derivada des verbs en *-ERE*, a dat *-inèr*: *teishinèr*.

-ari

Era forma de sufixe, cultista, ath delà de *calendari*, *setmanari* e analògs, a baishat ath nivèu popular en bèra formacion naua: *termiari* 'limit', *calhauari*.

-arís, -arissa

L'auem en *Tornarissa*, nom d'ua val adjacenta ara val de Carlac en Bausen.

-arr-

Present sustot coma presufixe, deth sufixe iberoroman.

Petarrèr, petarrèra, esquitarrejar, matarràs, socarràs, piarron, boscarron, maçarreta ‘maça petita de hustèr’, *escarramicat* < *escamarricat*, *buisharrat* dissimilacion de *bruisharrat*, derivat de *bruisha*. *Cabarriàs* ‘cap enorme’.

-art, -ard

Cebart ‘ceba de seme’, *lobartòt* ‘lop cadèth’, *cojardet* o *cojardon*, *picarda* ‘tipe d’esquera’; *mascart, -arda*.

-às, -assa (deth latin -ACEUS, -ACEA)

A valor augmentatiu: *aurelhassa* ‘aurelha grana’. «A queigut ua nevadassa terribla». Molt soent a ua valor pejorativa o despectiva, o ben un shinhau des dues ath madeish temps, mès damb predominança pejorativa: un *mandronàs*; *omenàs, hemnassa*; «aguesti *mainatjassi* que semblen a *taupassi*», e eth curiós nom de lòc *Santa Bernatassa*.

En particular, eth femenin -assa a vengut important sufixe, quasi abstracte, que designe matèries e causes lèges, lordes o penoses. *Bauassa, merdauassa; padiassa* ‘era matèria des pàdies’, emplegada per exemple «tà empadiar es brinhons»; *crebassa* o *halhassa* ‘henerècla (era qu’er heired hè enes mans o era sequèra ena tèrra)’, d’a on er emplec coma presufixe en *crebassar*, en d’auti cassi vertadèr presufixe: *unglassada* ‘ungleada, esgarnuishada’, *cabasset* ‘caparron’.

-ast, -est, -ist, -òst, -ust

Sufixe preroman de vocau multiforme, d’a on proven, d’entre força d’auti, eth nom de Bossòst.

-astre, -astra (deth latin -ASTER) damb sens pejoratiu, *hilhastre, mairastra...*

-at¹⁰⁰

Latin -ATU, -ATUS. *Ducat, doctorat, marquesat, notariat, deputat...* En aranés i an innombrables cassi: *goyat, aucat, balenat, lobat...* Sonque calerà citar es exemples:

- Sens collectiu: *aiguat, buisharrat, tenhat*.
- Substància hèta damb era designada peth primitiu: *brenat, hariat* de *haria* e eth sòn duplicat *harnat* descendant deth ja ancian FARINATU, damb sincòpa pregascona.

100 Aguest morfèma se pronóncie /-tʃ/ en canejanés.

- Abstracte: *prendat* ‘prenhat’, «Maria ja passege eth sòn *prendat*».
- Cargue exercit, o artenhuda dera sua jurisdiccion: *arciprestat, bisbat*.

-at, -ata

Provenent deth latin ATTU de valor lèu diminutiva: *colomat, aucat* ‘petit dera auca’, *vopat* ‘mascle dera vop’ damb /-t/; *pauessat* ‘petit’ dera *pauessa* ‘femelha deth paom’; *cabornat/cabidornat*, damb /-tl/; *Eth Lebrat* proprietat d’ua casa d’Arties a on abonden es lèbes (Coromines).

Analògament en appellatius de personnes: *gojat, boarat*, ‘joen qu’ajude ath *vegader*’. *Bagergat, -ata*, etnic dera gent de *Bagergue* (coma se diguéssem ‘joen bagergue, hilh de Bagergue’). *Joata e joaton. Regata* ‘arrupa, mèrca’, en origina diminutiu de *règa*. *Piata* ‘agulha de pin’. -on: *lobaton* ‘petit deth lop’. *Era Ossatèra* paratge en naut de Bausen, «on er os s’i platz».

-atge (deth latin -ATICUM)

Auviatge, coratge, maridatge...

- Derivats de substantius: *noviatge, cortinatge, brancatge, ramatge, erbatge, boscatge, solatge*.
- D’auti de tronc animau, mès peculiars e ancians: *colandatge, postilhatge*.
- Damb arraïtz de verb: *amoblatge, angelatge, calamiatge, montatge, passatge*.
- N’i an malheuadi deth francés: *menatge, garatge, pilhatge*, etc.
- Damb caractèr d’adjectiu: *sauvatge, auviatge, mainatge*.

-au¹⁰¹

Deth latin -ALIS. *Caishau, cabau, didau, portau...*

- Consèrve era valor adjectiva basica, en estrats ancians deth vocabulari: *era casa pairau* (en d’auti parlars occitans *mairau, aviau*), *noviau; eth dissabte pascau; es travalhs vediaus e comunaus*; bèth un sonque s’emplegue en vielhes dites proverbiaus: «ploja maitiau / non destriuge jornau»; d’auti an demorat fossilizadi en mots romanics comuns: *jornau, Nadau, vegariau*.
- Der aute costat, entre aguesti, fòrça mots en -au an passat ara categoria de substantius, en tot designar en masculin, alavetz, objèctes restacadi damb çò designat peth mot primitiu, e encara soent s’i percep un shinhau era naturalesa adjectiva: *piau; anar en piaus* ‘sense sabates, pròpiament sus es pès’; *aguau*; soent en tot designar un objècte

101 «Es mots acabats en -au son generalament de formacion tan antica qu’era etimologia quede totalament incèrta» (Coromines)

mèslèu mès gran qu'aqueth: *campanau, esponau, artigau, gotau, gripiau, penau, cueishau, arrodaus, Dossau* (paratge e vesiat de Montgarri); *corau, corrau, pigau*.

- Era madeisha terminason, en genre femenin, se convertís en sufice collectiu de nòms de plantes, *cassenhau* (coma eth sòn pair e ancian sinonim *cassanha* CASSANÉA), e apareish estereotipat en nòms de lòc: *Era Cassinhau* bordalat de Canejan (damb era -e malheuada ath primitiu *casse*), *Era Cassenhau* endret ath costat d'Arró; *Era Hajau* terren de Canejan; *Serrat der Auedau (Arres)*; *arrominguerau*, damb un duplicat *Romingau* trèt dirèctament de RUMEX (ancian primitiu de *rominguèra*, e damb parièra propagacion de nasau).

-aut

Lebraut ‘petit dera lèbe’, *grapaud*; *pipaut, -auta, pegaut* damb eth sòn collectiu *pegautalha*.

-der, -dera (precedidi de vocau, que varie segontes era classa deth verb correspondent, *-ader, -eder, -ider*).

Sufice que diferís de -èr, -èra, en timbre dera vocau (aqui barrada), e damb valor semanticamente diferenta, que permet distinguir-lo tostemp der aute; encara qu'aguest pogue dar -dèr, -dèra quan s'ahig a un radicau en -d, mès n'ei distinguible tostemp semanticament, tanplan en cassi damb propension a error, com *nhadèr*:

- Demore adjectiu: *segader*, ‘madur entara sèga’: «eth uerdi ja ei *segader*». *Tauridera, era vaca va tauridera* ‘va de taure’. *Cordejader*, que nomente uns penents arribents d'a on soent calie despenjar-s'i damb còrdes o estacà'i, entà sauvar-les, caps de bestiar, que s'i auien embauçat sense gessuda. *Era Hònt Bronidera* (Bossòst), que soent rage damb fòrt bronit. *Tirader*.
- Estumentau, masculin: *abeurader; ventader* (Bausen) (tanben *ventador*) ‘endret a on venten gran’; *cargader; espatlader*; taula de *jogader; lauader; liader* (i an lòcs que prononcien /lhader/) ‘còrda de palha que servirà entà ligar’; *malhader* ‘husta a on hèn era batuda’; *moscader; pregader* ‘oratori’ (Escunhau).
- Estumentau femenin: *debiadera; chicadera* ‘utís que tire e hè chic!'; *molhedera* ‘endret entà molher’ o *molheder*; *tiradera* ‘camin entà arrosseggar troncs’. En cèrti cassi s'a innovat un shinhau eth sens, que ja non ei guaire «estumentau»: *croishidera* ‘cartilag’, comprenut coma ‘causa que cau mastegar damb fòrça, croishir-la’; *demanadera* ‘demana insistenta’ («que volguen escotar era mia *demanadera*, perque eth mèn còs lèu ja non poirà... »).

- En bèri cassi s'a introduosit, damb aguesta valor, en parlars gascons, era forma panoccitana d'aguest sufixe, ei a díder -dor -dora: *minjadura* ‘grípia’ e *minjador* s'entenen en aranés, a on tanben i a *passador*, *porgador*; en d'auti cassi coexistissen es dues formes (*ventader -ador*), en d'auti era lengua vacille entre -d(er) e -(d)era: *raser/rasera, molheder/-dera, tirader/-dera*.

-dís

Acomanadís, passadís, etc. Ei fòrça originau dera Val d'Aran convertir-lo en un substantiu deverbau qu'exprimís causes repetides, *roginadís* ‘petita ploja’, *pishadís, shurmadi*s; e, en plurau: *halhadissi, escampadissi* ‘sostre’, *arrodi*ss*i*.

-èc

Borrèc, gauèca (audèth), *gauèc* (planta), *tenèca*.

-ena

Es numeraus collectius deth tipe *dotzena, desena, quinzena, vintena..* Pòden pèrder era «n» ena prononciacion e hèn /dotzea/, /vinteal/...

-enc

Arguillenc; busholenc ‘d'ua família a on abonden es *busholosi*'; *pujolenc* pròpri de Pujölo; *pèires garonenques* ‘calhaus deth riu'; *popenc*.

-éncia

Diferéncia, cleméncia, providéncia, omnipoténcia; penitència.

-èr, -èra

Deth latin -ARIUS, -A, MODIFICAT EN -ERIUS, -ERIA per influéncias germaniques. *Barbèr, cartèr, molinèr, ratèr, candelèr, pru(n)èr, ceridèr..*

- Eth masculin pòt designar eth lòc adequat a un substantiu, a on aguest abonde: *gotèr* ‘aiguamòg’, *goterèr* (< ‘abondància de goteres’), *halhèr* ‘a on se meten es halhes’, *ancesèr, vaisherèr* ‘endret a on s'eishuguen es siètes’, *hanguèr*; e, damb caractèr parasintetic: *aigua-senhèr* ‘pica d'aigua senhada’.
- Era persona, o animaus, encargada dera causa o der èster: *anherèr* ‘pastor d'anhèths’, *vaquèr* ‘pastor de vaques’, *porquèr*, etc.; o, en femenin, *oelhèra* ‘pastora de oelhes’, *vaca anolhèra* ‘era que crie un anolh’.
- Damb predominància deth femenin. ‘Lòc avient a...’: *aigiüèra* ‘rec d'aigua’, *arquèra* ‘balestèra’ (pr'amor que des d'aquiu tirauen damb arc o balèsta), *gotèra, (ar)ribèra* ‘val ath long d'ua riba’.

En particular, en masculin, aquerò coma nòm dera planta que produsís tau o tau frut: *perèr*, *pomèr*, *noguèr* (damb es sòns sinonims *escarèr* e *martoquèr*); en cambi, *haraguèra*, *auajoèra*, *pinsoèra*, *jordoèra*; en cèrti cassi se doble entre es dus genres, pr'amor que son fruts de mesura intermèdia, o ben pr'amor qu'eth frut ei petit mès er arbe gran: uns diden *aueraèra*, d'auti *aueranès*; se preferis *pruèra* mès diden *prinhoèr*, que n'ei ua varietat.

-èra

Designa soent es talents de hèr ua causa, o era propension a hèr-la: *caguèra*, *pishèra*, *badalhèra*, *parlèra*, *casèra* ‘desir de maridar-se’, *piquèra* ‘gratèra’, *saliuèra*, *bauassèra* ‘tendéncia hastiosa de deishar anar baues’ (mot tant arraïtzat que bèth un i hè assimilacion consonantica: /wawa’séra/), *shutèra* o *shoguèra*, ‘set’; *hartèra* ‘ambicion desmesurada de minjar’, mot que soent se personalize, e le da genre masculin (sense mudar-le era terminason); designe ‘eth que s'abandone’: «aqueth, qu'ei un *hartèra*».

- Abstracte de cèrtes qualitats dolentes: *sordèra* e analògs; *lordèra*.
- D'autes designacions locaus: *corsèra*, *drecères* ‘paratges de mau passar pera montanha’; *costalèra*; *antèra*.

-és, -esa (deth latin -ENSIS)

Aranés, *canejanés*, *toranesi* (abitants de Sant Joan de Toran). E de tanti paratges propers ara Val: *palharés*, *luishonés*, *bearnés*, *landés*, *bordelés*.

-esa (deth latin -ITIA)

Arriquesa, *bestiesa*, *vielhesa*, *beresa*, *noblesa*, *feblesa*, *tristes...¹⁰²*

-essa, deth grèc, abadessa, sastressa...

Eth sufixe de femenim en dus mots ben arraïtzadi: *paoessa* (d'a on *paoessat*) era femelha deth *paoem* (PAVONE → *pao(n)essa*); *mastressa* ‘era hemna que mane’; *jutgessa*; mès i a bèra vacillacion damb -esa.

-et, -eta (latin ITTUS, -ITTA)

Bosquet, *caulet*, *gosset*, *peireta*, *bladeta...*

Prononciat /-et/.

A ròtle diminutiu: *airet*, *peishet*, *portet*, *ticolet*; *borrasseta*, *tjeta*, etc. *Arriulet* ‘riu petit’; *auderet* diminutiu d’audèth (*auderets dera montanha*, les ditz adiu eth pastor dera *Oelhèra* de J. Benosa); duplicat enfaticament

102 «Per influéncia deth francés trobam -essa en *joenessa*, *noblessa*, *tristessa...*» (Alibèrt)

«saquetet de palha, / saquetet de bren, / se voletz que bara / datz-me quauquarren».

Tanben a cèrtes valors peculiares fòrça aluenhades deth diminutiu:

- Dideríem caracterizador, en *bastet*, *oret* (Condò), e en cambi *espadilha*.
 - Entà cèrti abstractes deverbaus: *piquet* ‘picada, mossegada de reptil, etc.’, *hilhet* (de *hilhar*, cridar damp alegria) ‘crit agut de montanhenc’, *punet*, *shiulet*, *bohet*, *arressopet*.
 - Entà cèrti arnesi: *demoret*, *eishiulet* o *eishiuleta*, *espolsets*.
- I a tanben un ample desenvolopament deth femenim -eta.
- En cèrti cassi hè de diminutiu afectiu o pejoratiu d'un primitiu masculin: *era moqueta* ‘era gota que li què a bèth un deth nas’.
 - Eth femenin -eta pòt servir tanben entà formar nòms d'arnesi: *saucleta* ‘rascle’.

-èu

Ei forma sustot malheuada deth francés e provençau: *hornèu*, *tamborèu*, *chapèu*, *nivèu*; en part creada des de laguens, per analogia: *pincèu*, *corrèu*; e dilhèu non estranya a formacions prefixaus dobtoses, coma *cridauèra* o *mangeuèr*.

-ia

Sufixe grèc latinizat, *baronia*, *borgesia*, *carestia*, *gelosia*, *malautia*, *pagesia*, *senhoria*, *cortesia*, *abadia* e *arritoria* ‘casa deth senhor rector’; coma abstracte d'adjectius: *alegria*.

-ic, -ica

Cuic, *poric*, *borrica*, *barrica*. Eth Horadic entre Sant Joan de Toran e Mèlles; Era Escalica (*Era Escalica* e *Eth Dossic* de Bausen. Damb presufixe *Era Hontarica*.

-ich, -icha, -icho

Clòts de Comicha sus Montcorbau; *Prats des Comiches* en Arres; damp article IPSE: *Sacomicha* en Garòs, e en Arties. *Era Escalicha* (Bagergue), *Cabanicha* (Garòs), *Era Cabanicha* (Salardú), *Es Cabaniches* ena montanya de Betren. *Es Peniches*, endret entre Salardú e Unha; *Saubiches* (Casarilh); *Era Terricha* (Escunhau); *Es Bordiches* (Tredòs). *Hònt dera Olicha*, a on neishen es aigües mès nautes der Unhòla.

Tanben en masculin *-ich*, aumens coma nom propòri, d'antiques famílies: *Es de Guilhamich* en Vilac, *Perich* en Garòs.

Mès en masculin ei mès estenuda era forma *-icho* damb conservacion pregascona dera *-o*: *tà Pradicho* dessús des bòsqui d'*Arres*. *Castericho*: *Malhs* e *Coma de Castericho*, affluent dret deth *Varradòs*; *Castericho*, sus es sèrres d'*Escunhau*, e un aute mès ensús de *Casarilh.. Cargadericho*, pujant de Vila cap a *Serratrem*.

Jaumicho ei nòm d'ua vielha casa de *Casarilh*.

-ici

Laironici, traidorici...

-i[e]u

Dori[e]u adjectiu ‘que se hè de dia’; *tardi[e]u, ombri[e]u, auri[e]u*.

Substantiu: *cali[e]u, amosi[e]u* (d'*amòs*), *eishierni[e]u* (d'*iuèrn*), *pleti[e]u* (de *pleta*). *Cabanieus*, nòm de lòc de *Casau*; *dalhi[e]u* apellatiu, que se repetís en nòm de lòc damb article: *Eth Dalheu* o *Dalhieu*, entre *Aubèrt* e *Es Bòrdes*; *Plan des Dalhius*, cabanes de pastors a ua ora de *Bausen*; de formacion parallèla ath de *paishiu/peisheu* ‘pasturatge’.

-ida

Consentida, mentida...

-ids

Provenent de **-IDAE** (latin scientific). Entà nomenatar es famílies d'animaus: *canids*, *felids*, *fringillids*, *hirundinids*, *mustelids*, *ploceids*, *titonids*, *ursids*.

-ilh

Damb eth ròtle diminutiu que correspon ath latin *-iclu*: *Casarilh*, dissimilacion de *-lilh*, *CASALE* (> *Casau*); damb terminason pregascona, *Plans de Casarilho* (*Vilamòs*). *Esquerilh* (d'*esquera*).

En forma femenina: *canarilha* (es vertiginoses *Canarilhes* de *Montardo*, ena cara Nòrd deth gran pic, (*Arties*); *Canarilhes dera Cauba* (*Vilac*), ena cima deth Barranc de *Poton*. *Coradilhes* jos eth Còth de *Baretges*, (*Bossòst*). *Postilha*, *escandilh* ‘mesura deth cap der indèx ath cap deth pòdo’.

En d'auti mots ei dificil de distinguir eth caractèr estumentau o diminutiu: *Es Cantils* (< *-ilhs*, dreta dera *Garona*); *escampilh* ‘tipe de baleja’ (d'*escampar*); *garguilh* (*Estanh des Garguilhs* en *Colomèrs*, *Arties*), *gotilh* ‘barranquet’.

E tanben coma presufixe: *Eth Portilhon*, entre Bossòst e Luishon; *coquilhon*; *dormilhon*, *nerilhon*, e er adjectiu *nerilhós*; *Eth Pontilhò* pònt ath pè de Casau.

-imèr

Poirimèr; *bogimèr*...

-in, -ina (deth latin -INUS, INA)

Pairin, *topin*, *molin*...

Sufixe diminutiu fòrça afectiu: «òh, *praubina* Quimeta!»; *belina*, aplicat, per extension, a ua hemna delicada: «maridar-se damp aquera *belina*!»; a auer en compde eth poëma *Belina* deth poëta Camelat.

-ingla

Corderingla, damp presufixe -er-; *porcingla* ‘estable de pòrcs’; *esplinga*.

-inós

De bèri adjectius, damp presufixe: *plorinós*, *ploginós*, deth temps damp ploja fina.

-iron, -iròt

Vespiron; *clotiron* (*Es Clotirons de Baish e de Naut*, petites depressions sus Betren); *Goliron*, petit gotèr sus Arró; *somiret/saumiròt* (derivat de *somèr*); *cemiron*; *paliron* (baston que mercarà era hòssa deth defunt). *Es Paliròts* ath costat d'*Es Pales* (*Bausen*). *Liròt* tant se ven de *lieiròt* derivat de *lin*, coma se derive de *lan*.

-ís, -issa

Saudissa varietat de *saude* (*Bausen*).

Originàriament sigueren adjectius substantivadi, caractèr ben perceptible en *neurís* e en *segúis*.

-istre

Varianta deth panromanic -*astre*: *huelhistre*, *belistre/bilhestre*, *colistre*, *garbist(re)*.

-ment

Precedit dera vocau terminau deth verb correspondent, *-ament*, *-iment*, *arrestenhiment*, *abatiment*, *escorriment*; autament *aclariment*, *broniment*, o ben *ajuntament*, *acompanhament*, *arrendament*, qu'exprimissen non sonque çò que resulte dera accion deth verb, mès tanben era accion d'executar-la.

-nt

Son ancians adjectius en *-ant*, *-ent*, provenents d'un ancian participi actiu, des verbs en *-ar*, *acompanhant*; *amargant*; soent substantivadi: *tirant* 'tipe de biga'.

D'adjectius: *clarent veu clarenta, solei clarent, estèles clarentes*.

De substantius: *arribent* (de *riba*), *gotent* 'banhat, que degote'.

-òc

Ven de -OKKO-, celtisme tipic deth caractèr cel tobasc der aquitan, damb arraïtz celtica visibla en fòrça cassi, coma *bostòc*, encara que s'a estenut tanben a arraïtzes latines (*milhòc*, etc.).

En generau a caractèr denominau, mès qu'en sens aumentatiu, damb eth matís de causa voluminosa, visibla: *tarròc/terròc, malhòc* (e *malhoquet*) enfront de *malh, tidòc* (damb *estidocar*) enfront de *tidon, panchòc* (damb *empanchocat*) enfront de *pancha, monjòc, milhòc* e d'auti.

-òi, -òia

Eth cas mès eminent ei eth de *beròi; polòi* sinonim de *perròt*.

-òla (deth latin -OLUS, -OLA)

Barbòles; piantòla 'piente de forma alongada'; *tringòla*, tipe d'esquera; *buhòla* 'auerans sense polpa'; *vantairòla*, masculin, 'pretensiós'. *Estanhòl, cassola*.

-olh

Deth romanic -ŪCŪLU, *anolh, anolha* 'vedèth o vaqueta d'un an', *farrolha, arrolh* (a on aumens en part non ei sufíxau), *arrastolh* sustituït parciaument per *arrastoth*; damb caractèr de presufixe: *tortolhon; escarrolhar*.

-on, -ona (deth latin -ONEM), generaument diminutiu.

Aigüeron d'aigüèra, aurelhon d'aurelha, candelon de candela, cordon de còrda, unglon; esqueron, d'escara; metjon de mètge, moscalhon de mosca. Aguest tipe ei fòrça ancian en aranés; *Loseron* (Arties), derivat de *losèra* 'camp de lòses', *Loseron* cap a Bagergue.

Er emplec de *-on* ei ampli: *terçon, trishon, palon, laston, baston, auajon, cabiron, canon, eriçon*.

-onha

Ei era forma qu'a prenuta en aranés e parlars gascons vesins, eth sufixe diminutiu *-on* en genre femenin: *-ona* a vengut *-onha* (prononciat /-'upa/).

Foncione coma sufixe viu, diminutiu de femenins: *branconha* ‘branca petita’, *aurelhonha* ‘aurelheta’, *manonha*, etc.

Non ei d’emplec exclusiu coma diminutiu, tanben i a *branqueta*, quasi sinonim de *branconha*; se poirie díder, tanplan, *aurelheta*; ath costat de *manonha* existissen *maneta* e *man ponina*; *-onha* ei especiaument avient quan se li ahig bèth matís afectiu; se diderie mèslèu *manonha* en parlar des mans d’un mainatget (mès encara, quan i a trendesa); «era poma trigada qu’ei auriòla e *vielhonha* / e encara hè perhum» hè a díder eth poeta Sandaran (Canejan) a un vielh, en tot comparar-la ara sua vielha hemna; «s’era broma va entà Gasconha / sortís-te dera *covonha*» ei eth provèrbi meteorologic (referit ath montanhenc que li a calgut refugiar-se en un lòc fòrça estret, mès era direcccion dera bromada tath Nòrd li augure eth finau der oratge).

Era forma *-onha*, era analogia deth masculin /planj/ a hèt a nèisher eth femenin *planha*, e es diminutius *planhèth*, *planhòt*, femenin *planhèra*.

-or (deth latin -OREM)

Abstractes derivats d’adjectius: *amargor*, *agror*, *fortor*, *frescor*, *negror*, *verdor*, *longor*, *nautor*, *tristor*; de *langor*, *eslangorit*. A genre femenin, vacillant en cas de *color*, mès ei femenin en *olor*, *valor*.

-ós

Airinós (d’*airina*), *engüejós* (d’*engüajar*), *airós*, *ventós*, *arronhós*, *cendrós*, *mostós*, *plojós*, *povassós*; e damb presufixe *ploginós*, *plorinós*.

-òs, -òssa

Ei un sufixe, sens doblete preroman, deth quau ne trobam representants en tota era toponimia pirinenca, Arròs, Garòs, Tredòs...

-òt, -òta (deth latin -OTTUS, -OTTA), *pegòt*, *ratòt*, *manòta*, *ratòta*...

En aranés a caractèr fòrça mès diminutiu que despectiu. *Gojatòt*, un *santòt* ‘petit oratòri’ (lòc a on se julhaue eth caminant jos ua rustica imatge, sarrada sus Gessa), *un planhòt*; *lharòt* ‘degotís jos ua penha’; *liròt*; *peiròt*, *pelhòts*, *parpalhòt* ei ua parpalhòla petita, *parpalhòla* ei gròssa. *Plò a chorrot*.

-re-, -rl-, -rn-

Grop sufifixau. *Hilharca*, ‘craba joena’ (comparatz damb *hilhastra*); *hinèrc(l)a* ‘henedura’, ath costat de *henerècla*, *pishòrla* ‘penis’, *piòrla* ‘trauessèr des ardeagues’ .

-ta, -te (-da, -de)

Vista, paua, respòsta... *cuelheta*, *venta*, *tenda*, *pleta*, *rota*, etc. *Lhèute*, *malheute* en Canejan (de *malheuar*), mès *malheuta* ‘era accion de hèr-se a prestar quauquarren’, *mauta* ‘tapatge que se hè entà hèr a gésser es crabes de montanha’; damb *-da*: *hienda* en lòc de *hiems*; e eth masculin *alende*, en aranés mèslèu redusit a *alend*.

-tat (deth latin -TATEM), *onestetat*, *sobeiranetat*, *aspretat*, *soletat*, *vertat*, *libertat*.

-uc

Sustot derivat de substantiu damb un sens diminutiu.

Hilhuc, vengut per dissimilacion *helhuc* en aranés, designe eth gojat que pope; *malhuc* (de *malhar* amassa damb *malh*).

Damb dissimilacion sembla nra de *helhuc*: *penchuc*. Damb presufixe: *Eth Porteruc*, damont *Eth Pòrt*, a on atracauen es carrassaires, entre Plaus e Bossòst.

-uda, *creiguda*, *tenguda*, *cuelhuda*.

-um

Deth latin -ŪMEN. *Vacum*, *costum*; ei per influéncia d’aguest sufice aranés qu’er arabisme aragonés *tarquín*, en implantar-se ena Val, a vengut *tarcum*.

-ura (deth latin -URA), *cobertura*, *frescura*, *pastura*, *verdura*, *vielhura*, *hereishura*, etc. Der occitan ancian *rancura*, *rencura* «reclamacion» semble resultar, damb eth sens iniciau de ‘tèrres plaidejades’, eth nòm dera val de prats de *Rencules*, (Arties), damb dissimilacion *-r-* > *-l-*.

-us, -ussa

Palhús e sustot *palhussa* ‘es palhes que i a en nin entà meté’i es ueus e coar-les’; *carnús* ‘carn en procès de poirir-se’.

-ut

Vulgar, *aurelhut* ‘qu’á granes aurelhes’, *bishoüt*, *-üda* ‘tocat de *bishò*’, *carnut*, *erbut*, *grossut*.

Substantivat e damb presufixe: *escombranuts* ‘sostre’; eth derivat verbau, per separacion analogica, en lòc de *-udar* pòt aparéisher ena forma *-utar*: de *grait* (derivat de *gran*), *esgraütar*, en part metatizat en *esgruatar*.

1.1.2. Suffixes des adjectius

-able, (deth latin -ABILIS).

Da adjectius de sens actiu o passiu, *agradable, espantable, perdurable, plegable...*

-ador, -edor, -idor, -adora, -edora, -idora, (deth latin -TORIUS, -TORIA), *aplicador, barrador, corredor, maridador, pagador, penjador, pelador, sabedor, ...*

-au (deth latin -ALIS), *annau, corau, eternau, majorau, mortau, pairau...*

-as, -assa (deth latin -ACEUS, -ACEA) de sens pejoratiu, *grandàs, negràs, verdàs...*

-at, -it, -ut, *acabat, despoderat, presat, entenut...*

-en, -ena (del latin -ENUS, ENA).

Servís entà formar es números ordinaus dera anciana lengua. Conven restaurar-lo, *dosen, tresen, sinquen, seten...*

-es, -esa (deth latin -ENSIS).

Indique era nacionalitat, eth país, era qualitat, *anglés, francés, aranés, canejanés...*

-et, -eta, -òt, -òta, *grasset, grandet, polidet, polidòt...*

-ís, -issa, (deth latin -ICIUS, -ICIA),
corredís, figidís, malautís, mestís, plagadís...

-iu, -iua (-iva), (deth latin -IVUS, -IVA).

Indiquen era qualitat, *agradiu, nadiu, tardiu...*

-òu (-òl), -òla, (deth latin -OLUS, -OLA).

Indique era qualitat o er origen, *montanhòu, espanhòu, vantairòu...*

-ós, -osa (deth latin -OSUS, -OSA).

Indique era qualitat e era abondància. *Abondós, amorós, flairós, poderós, blanquinós, roginós...*

-ut, -uda (deth latin -UTUS, -UTA).

Merque era qualitat e era abondància, *brancut, espatlut, morrut, ponchut, saberut, brancarut...*

1.1.3. Sufixes verbaus

-ar

Pastar, popar, descrestar, amoïnar, alimentar, amuradar, asclar, aurinar, bajocar, caperar, hartar, quilhar, harrar, jadilhar, modelhoar.

-acar

Esbornacar.

-alhar

Esbricalhar; escafalhar (de *cafalh*), *badalhar, trantalhar...*

-anar

Batanar.

-arcar

Arquir: enheuarquir.

-arnar

Enfadarnar.

-arrar

Escagarrar-se, espitarrar.

-arrejar

Esquitarrejar, petarrejar, testarrejar.

-arricar

Escamarricar > escarramicar.

-assar

Empovassar, eslauassar, esplumassar.

-astar

Engraustar.

-atar, -tar

Escarcatar, esgraütar < esgruatar.

-egar

Bategar.

-ejar

Sermonejar, sortejar, peguejar, cordejar, trinquejar, torbejar, peirejar, grauejar, abriulejar,

-iquejar

Ploriquejar.

-ilhar

Escampilhar e, damb presufixe, entorterilhar.

-inar

Ploginar, arrosinar.

-ir

taurir, verrir , (a)boquir.

-iscar

Endormiscar-se, en catalan ei identic; e ploviscar, plovisquejar; neviscar.

-ocar

Estidocar, empanchocar.

-olar

Espenjolar-se.

-olejar

Marçolejar.

-olhar

Escarrolhar.

-orlejar

Cantorlejar.

-oçar, -ossir

Escaboçar, esblancossir.

-otar

Canhotar ‘parir era gosseta’.

-ucar

Talhucar, esperucar.

-ussar

Batussar.

-ussejar

Cantussejar.

1.1.4 Presuffixes

-ac-

Boishacar, moracàs, moracut.

-al-

Aigualada, costalèra, portalada, tombaleta.

-alh-

Moscalhar, moscalhon, moscalhons, camalhon.

-an-

*Escombranuts, pastanèra, sauanèr, Montanè(ro), que n'includís formes divergentes (*logandèr, teishinèr*).*

-anc-

Mojanquèr.

-ar-

Sautarèla; hontarica, hontareta; Tintaralhèr.

-arc-

Veir **-erc-**

-ard-, -art-

*Cojardet, cojardon, mossardet, galhardon, lobartòt ‘cadèth de lop’ (rivalize damb *lobaton*).*

-arl-, -erl-, -orl-

Era Poterla, corada entre Sant Joan de Toran e Mèlles.

-arr-

Tustarrada, tustarrejar, petarrèr, -arrera, petarrejar, matarràs, socarràs, esquitarrejà, buisharrat, piarron, boscarron, escarramicar > escamarricar, cabarriàs.

-ass-

Aiguassera (d'aigua), ueuassera, unglassada, pautassada, plapassada, empentassada, pautassejar, hangassejar, tustassejar, nariguessejar (<narigassejar), damb dissimilacion ultracorregida; hiemassós, temassut, crebassar.

-at-

Ossatera; Eth Vernatàs (Vielha); nauatèr.

-au-

Cridauera, merdauassa.

-aut-

Pegaultalha, empegautit.

-eg-

Peiregar, e espeiregar. Sorteguetes. Lampegueres. Joenegam. Malegàs. Marregada.

-er-

Henerècla (de héner). Corderingla. Porteruc. Aigüeron. Loseron. Suscaleron.

-erc-, -arc-

Limercada/limarcada.

-ess-

Nariguessejar (de nas).

-et-

Saquetet (de sac).

-etó en cognòms e nòms pròprios: *Jaumetó, Calbetó.*

-ic-

Sautiquejar, ploriquejar.

-ig-

Neurigalh (de *neurir*).

-ilh-

Nerilhon, dormilhon, Portilhon, mandilhon.

-im-

Bogimèr > mogimèr, poirimèr.

-in-

Plorinós, ploginós, rosinós.

-inh-

Arbinhòt...

-isc-

Endormiscar, plovisquejar, etc.

-iss-

Empanissat, saudissèth, carnissèr, espalissat, etc.

-oc-

Estidocar, empanchocat, martoquèr...

-ol-

Tirolera, virolet, penjoletes; Portolà, Portolés.

-olh-

Tortolhon.

-or-

Eslangorit.

-os-

Nerosenc.

-ot-

Hajotar, canhotar.

-uc-, -ug-

Talhucar, paurugalh.

-ul-

Campulet, escarpuleta.

-uss-, -oç-

Esblancossit, escaboçar.

1.2. Prefixes

a- (deth latin AD-), *aflaquir, afogar, assadolar, avergonhir... Adi(e)u, adishatz e andocien; ahèrs.*

Entre es vèrbs i distinguim:

a) Vèrbs derivats d'un aute vèrb en tot anteposà'i *a-*

Aclucar mens estenut *que clucar; acaperat* adjectiu, mès trèt deth vèrb *caperar; agüeitar* o /awi'ta/, sustot canejanés; *avantar-se* en lòc deth mès comun *vantar-se, avier-se, adreçar, acomanar, acagar de cogar.* En *acometer-se* o en *apercéber* eth prefixe matise eth sens; *amiar* a suplantat deth tot eth primitiu *miar* (quasi arcaïc); era lengua vacille entre *ahiscar e hiscar.*

b) Derivats d'un substantiu

Son un pialèr, damb es següents matisi semantics:

- Quan ua causa pren era forma o foncion deth substantiu: *ajadilhar, amadar, amodelhoar, apilerar.*
- Provedir dera causa qu'eth substantiu designe: *adotar, ahamar, acarrauar, acauçadar, acunhar, acostumar, ahlamar, aleitar, amostrar, apedaçar.* Ena basa d'*amarar i a mar*, ena basa d'*abeurar i a béuer*.
- Quan ua causa deven aquerò: *amotar, acompanhar, ahocar.*
- Méter en lòc deth substantiu: *afonsar, ajaçar-se, ajocar-se, acorralar, arribar e acabar*, que, en definitiva, ei ‘portar enquiat cap dera causa’.
- Servir-se dera causa designada peth substantiu: *abraçar, acalhauar, amarterar, amiralhar-se; e er ispanisme agarrar.*
- Hèr ar objècte era causa exprimida peth substantiu: *acariciar.*

Mens nombrosi son es cassi dera formacion prefixada en *a-* e damb terminason *-ir.* *Avergonhir* deth substantiu *vergonha. Aclarir, aplanir* des adjectius *clar, plan...*

c) Derivats d'un adjectiu

Er objècte pren era qualitat exprimida per adjectiu: *abaishar, abracar, agermanar, ajuntar, ahloishar, alargar, alongar, agradar, amortar, aplanar, assegurar.*

d) Derivats d'un advèrbi o locucion adverbial

Apressar de près, apropar de prop. De locucions: *apartar* de ‘a part’, *ajulhar-se* ‘meter-se de jolhs’, *atraucessar* ‘méter de trauès’.

arre-, re- *Arrehilh, arreuelh...*

Damb es verbs i an diuèrsi matisi semantics:

- Iteratius: *arredalhar, arretetar, arreconéisher, arrepicar, arrelheuar, arrembrembar.*
- Intensius: *arrelúder, arremòir, arretòrcer, arreplegar, repleterar, ressaular, arressegar, arrenegar, arretirar, arressonar, arretronir, arremassar.*

ar-

En combinason damb es-, n'a resultat arres-: *arrestancar, arresquitar, arrescauhar.*

bes-, bis-

Bistornat, bisc-, biscoret ('hereishura ath cant deth còr').

con- (deth latin CON-)

Compausar, congostar.

contra- (deth latin CONTRA-)

Contrabalançar, contravent.

des-¹⁰³

Deth latin DE-, DIS-. Mèrque separacion, aluenhamant, negacion o reversion. *Desplumar, descarar, desairar, despenjar, desgranar.* Pòt exprimir eth sens contrari deth verb primitiu: *descauçar, desbrembar; des·hèir de hèr, de(s)dider-se; destriigar; despopar, desandar, deslogar, desalendat.*

eish-

Aisharriscl o eishorriscl, eishoriguèr o eishauriguèr.

Deth punt d'enguarda formau, entre es verbs, i distinguim:

- a) Vèrbs a on demore eish-
- b) Vèrbs a on era *e- ei* venguda *a-*
- c) Vèrbs damb aferèsi, a on sonque demore *sh-*

103 Acadèmia occitana-Consistòri del Gai Saber: «Dins lo sens de desfar o manlevar: Seguissèm L. Alibèrt que preconiza d'escriure *des-* quina que siá la prononciacion: *desboscar, descargar, descentralizar, desgelar...*».

d) Aqueri a on eth prefixe EX- s'a superpausat a ua s- iniciau deth mot d'a on derive: *eishecar*. Estenut ath substantiu: *eisharrisble*.

En çò que tanh ath significat qu'apòrte aguest prefixe, ei:

- negar, o privar d'ua causa: *eishondrejar* o (*d)eishondrar* (a), *eishiernar* 'hèr a passar er iuèrn, eth bestiar' (a), *shramar* - shramar un arbe 'arrincar-li branques' (c)
- provedir-ne: *eishaguar* EX-AQU-ARE (*adaiguar...*) (a), *eishartigar* 'artigar, convertir en artiga' (a); *aishamplir* (b), *hèr shairejar* 'hèr a entrar er aire' (c).
- intensificar: *eishecar* 'secar' EX-SICC-ARE (d); *eisheperar*, damb era idèa basica de 'separar', coma ultracorrecccion de (c): *eishiular* (Sant Joan de Toran).

en- (deth latin IN-)

Embalsamar, emboscar, encaishar, empalhar, empénher, empeutar, engüejar...

Caracteristiques:

- A viatges s'ahig a un d'aguesti mots damb pòc o bric de cambi en sens: *emprestir*, de *pestrir*; *en·hiscar*, o tanben (*a*)*hiscar*; *empeneir-se*.
- Combinat damb un adjectiu, 'conferir era sua qualitat': *empeguir* 'hèr a vier pèc', *enlordinar, anautar* 'auçar' d'ALTUS.
- En derivats de substantius, 'hifar en aguest lòc': *en·hornar, entorniar*; 'provedir o afectar d'aguesta causa o idèa': *en·hangar, empadiar, empodoar, enveriar, enamorar*; 'aplicar-la-i': *empuntar*.
- De còps s'i obsèrven quauqui accidents fonetics, cambi d'*en-* en *an-*: *engüejar* > *angüejar*; *engelatge* proven segurament d'*engenhatge*; *anclusa, ansunha, andito, amplir, anautar*.
- Duplicacion dera *n* coma en cas d'*en·hiscar* pronunciat /ennis'ka/.

entre- (deth latin INTER-)

Mèrque ua situacion intermediària, ua accion miei acomplida, mau hèta, era reciprocitat, *entredormir, entremesclar, entretalhar*.

es- (deth latin EX-)

Escampar, escanar, escapar, escapçar, esforçar...

Esgot; estornalh 'lòc a on vire eth laurador'.

Entre es verbs, s'i pòden hèr distincions analògues as de *eish-*, eth són ancian duplicat:

1º) Mots eretadi ja deth romanic ancian: *escapar, escrombar, escorjar*.

- 1^b) Mots eretadi ja deth romanic ancian, probablament, mès de radicau o formacion mès o mens dobtosi: *escurar, esmerar, esmolar, estonar-se, eslissar-se, esberit, esbarricar* ‘espàrger’; *estronhar; escarcanhar-se*.
- 2^a) Privatius, formadi sus un radicau verbau: *estirar*.
- 2^b) Privatius de radicau nominau: *escornar, escucar, espintar, estaloar, estalaranhar, esboherar, esmostar, esbedilhar, escanar, espolsar, esplumassar*.
- 3^a) Intensius, de radicau verbau: *escórrer, escòder, esténer, escauhar, estornejar, esbandejar, esperrecar, espallissat*; d'un vérb *espurgar* o *espregar* ven era modificacion de *purgatori* en *espurg-, espreg-*.
- 3^b) Intensius de radicau nominau: *escampar, estidocar, espadarnar, escamarricar > -carram-*.

ma(n)-

Originàriament compòsti, a on eth mot ‘man’ a vengut un vertadèr prefixe: *mantier, malheuar* (damb es ancians derivats *malheuta, malheute*), *mantornar, manifestar...*

mau-, mal-

Mauméter; maugraciós; maucatsat ‘mau engiponat’, ac è hèt, mès que m’ei gescut maucatsat; ua hemna *mafargada*.

Mauencarat; maugraciós; mauhèt; mauplanè, mauadret.

mes (deth latin MINUS-)

Sens despectiu, *mesparlar, mespresar, mesprètz...*

per- (deth latin PER-, PRAE-, PRO-), oscille entre *per-* e *pre-*

Percaçar, perfumar, perseguir, perfilar, pertocar, perbocar, perdoar, perténher ‘apartier’, *persignar, percéber, perfilar, perlóngar, pertorbar, perborir o esperborir* ‘borir brèument un minjar’, *(es)perjurar*.

re-, res- (deth latin RE-)

Mèrque repeticion, *retorn, reaccion, reciprocitat, rebombir, remaridar, remenar, rescaçar, resquitar...*

so-, sos- (deth latin SUBTUS-)¹⁰⁴.

En vielh occitan ère *sotz-*.

En formes pòc autoctònes, mès adoptades: *sofogant, solapa, solombre*.

Damb dissimilacion dera vocau: *secodir, sahumar*.

104 Acadèmia Occitana-Consistòri del Gai Saber: «Per tot çò qu'es dejós: *sosténer, sospesar, sostítol, sostraire, sosterranh, soslöctenent, sosmarin, sosdiague, sosdirector, sosentendre...*».

En part, substituït per *sos-*: *sostier*, *sostentar*, *sostreir*, *sospitar*, *soslevar*, *sosmèter*, *sospesar*...

Prats de Sovila (Arties), ath pè deth pòble, confluéncia deth Valarties damb Garona. *Sopena*, *Socasau*... cognòms aranesi e diuèrsi nòms de lòc, pròpriament ‘jos era penha’, ‘jos eth casau’.

sobre-, subre-, sober-(deth latin SUPER-)

Sens de «sus», sobrecarga, sobreigar, sobreigar, sobrevier, sobrevalent...

Sobrecèu ‘era façada’. *Sobrepès*. *Sobrepelhís*.

Damb transposicion dera *r*, se tròbe repetidament en topònima: *Sobercasa* designe es prats que se tròben immediatament sus es cases deth pòble (per exemple en Betlan). *Soberpèra*.

Sobretot advèrbi ‘sustot’.

En cèrti cassi *subre-* o *sobre-* pòt èster substituït per *sus-* *sos-*, *susplombar*; *suspréner*...

tras-, tres- (deth latin TRANS-)

Escàs en aranés e pòc originau: *trasmèter*, *trasparent*, *trauessar*, *trauès*; alterat en *tres-*: *tresplantar*, *tresmudar*.

Nòms scientifics, magnituds e unitats

Entà denominar un èster viu, autant es botanics coma es zoologics, an determinat diferentes categories entà que cada individú age ua adscripcion determinada.

Es nòms scientifics d'ua espècia son formadi per nòms latins o latinizats. Se sòlen escriuer en letra *cursiva / italica* (s'eth tèxte generau ei en letra redona/ romana). Era rèsta de compausants (f., cv., var., subsp., ×) van ena letra normau en que s'escriu.

Ua espècia ei designada per un binòmi latin, compausat d'un nòm generic (damb majuscula iniciau) seguida d'un epitèt especific.

Per exemple: Eth nòm scientific dera espècia auet ei: *Abies alba*: pertanh ath genre *Abies* e eth epitèt especific ei: *alba*.

Era magnitud ei era proprietat fisica capabla d'èster mesurada. Era longitud (*l*), era massa (*m*), eth temps (*t*), era temperatura (*T*), etc., son magnituds fisiques basiques. Son derivades: era superficia (*S*), eth volum (*V*), era força (*F*), era velocitat (*v*), era acceleracion (*a*), era pression (*p*), etc. Es possibles valors s'exprimissen en forma d'un nombre e, generalment, ua unitat de mesura.

Es simbèus des magnituds fisiques s'escriuen en letra *cursiva/ italica* (*l*, *m*, *t*, *T*, *S*, *V*, *F*, *v*, *a*, *p*, etc.). Es simbèus des unitats son internacionaus e son es madeishi en totes es lengües. S'escriuen en letra redona/romana, en minuscules (lheuat que deriven d'un nòm de persona: alavetz, era prumèra letra deth simbèu ei majuscula). Non an plurau ne punt finau.

Es unitats mès coneishudes son

magnitud	unitat	simbèu
unitats de basa		
longitud	mètre	m
massa	kilogram (o kilogram)	kg
temps	segon	s
Intensitat de corrent electric	ampere	A
temperatura	kelvin	K
quantitat de matèria	mòla <i>f</i>	mòl
intensitat luminosa	candela	cd

multiples o sòsmultiples	prefixes	
10^{12}	tera-	T
10^9	giga-	G
10^6	mega-	M
10^3 , 1.000	quilo- (kilo-)	k-
10^2 , 100	ecto-	h-
10^1 , 10	deca-	da-
10^{-1} , 0,1	deci-	d-
10^{-2} , 0,01	centi-	c-
10^{-3} , 0,001	milli-	m-
10^{-6}	micro-	μ -
10^{-9}	nano-	n-
bàrees unitats derivades		
longitud	quilomètre	km
	decimètре	dm
	centimètре	cm
	millimètре	mm
superfícia	mètре carrat/quadrat	m^2
	ectomètре carrat/quadrat, ectara	hm^2 , ha
volum	mètре cubic/cube	m^3
	decimètре cubic/cube, litre	dm^3 , l, L
massa	gram	g
	tona (mètrica)	t
	quintau (metric)	q
temps	menuta	min
	ora	h
temperatura	grad Celsius	$^{\circ}C$
fòrça	newton	N
pressió	pascal	P
trabalh, energia, calor	joule	J
potencial electric	volt	V
poténcia	watt	W
consum electric	quilowatt (kilowatt) · hora	$kW \cdot h$

Unitats monetàries

	simbèu
èuro	€, EUR
pesseta	PTA
dòlar (EUA)	\$, US\$, USD
franc francés	F, ₣
liura esterlina	£, GBP
ien	¥, JPY
dirham	Dh, MAD
dinar (Argèria)	DA, DZD
corona (Dinamarca)	DKr, DKK
ruble	Rub, RUB
rupia	₹, INR
iuan	¥, CNY

Es simbèus des unitats monetàries son internacionaus e son es madeishi en totes es lengües. Non an plurau ne punt finau.

